

ÜZENET

irodalom

társadalom-
tudomány
kritika

művészet

1978.
november

VIII. évfolyam,
11. szám

ÜZENET

KIADÓI TANÁCS:

Biacs Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás (elnök)
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sáta Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Balogh István
Barácius Zoltán
Dér Zoltán (Örökség, Olvasónapló)
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal (Alkotóműhely)
Fekete Elvira
(szépirodalom, Kézfogások)
Kenyeres Kovács Márta
Pató Imre
Sáta Pál
Szekeres László (Egtáj)
Urbán János
(fő- és felelős szerkesztő)
Virág Gábor
Szerkesztőségi titkár:
Szilágyi Valéria
A fedőlapot
Siskovszki András tervezte

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatási Érdekközössége

Kiadó: Szabadkai Városi Könyvtár

Igazgató: Nikola Knežević

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 4

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórák: minden munkanapon 8-tól 12 óráig

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Gradska biblioteka — Üzenet, Subotica

66600-603-698

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

TARTALOM

- 595 ACS KAROLY: A százezer szó ünnepén (vallomás Szabadkáról)
596 FEHÉR FERENC: Fűsercegés (vers)
597 HERCEG JÁNOS: Szerelem (elbeszélés)

KEZFOGASOK

- 600 LAZAR FRANCISKOVIĆ: Igazság; Ormos vitorlák; Szélmalom;
Kútgém; Álom a boldogságról — Molcer Mátyás fordításai (versek)

ÖRÖKSÉG

- 601 MOLCER MÁTYÁS: Schubert sorsa
606 MARKO MALETIN: Ady, a magyar hőrosz — Dudás Kálmán fordítása
612 UTASI Mária: A magyar irodalom legfényesebb árvája
(Ady Endréről)
616 PÉTER LÁSZLÓ: A rejtélyes csókai íróő
(Móra Ferenc ismeretlen levelei Babits Mihályhoz)
620 DÉR ZOLTÁN: Volt egyszer egy folyóirat
(a hetvenéves Nyugatról)

ÉGTÁJ

- 623 BALOGH ISTVAN: Az általános honvédelem és a művelődés
625 HERCEG JÁNOS: Útközben (helytörténeti jegyzetek 10.)

ALKOTÓMŰHELY

- 628 FEHÉR MAGDA: Visszapergetett gyermekkor: Lőrinc Péter
631 GALAMB JÁNOS: Kis aréna az Arénában
(az idei pólai fesztivál díjazott filmjeinek újvidéki revüjéről)

OLVASÓNAPLÓ

- 634 SZÉKELY ENDRE: Halottak énekelnek
(Flórián László—Vajda János: Reinitz Béla)
637 JUHASZ GÉZA: A mozdíthatatlan sors költészete
(Zákány Antal verseiről)

- 643 MÉSZAROS SANDOR: Hozzájárulás történelemírásunk fejlődéséhez
(Forradalmi munkásmozgalom a topolyai járásban 1895—1918)
- 645 KAICH KATALIN: Újabb kétnyelvű Ady-kötet
(Ady Endre: Pjésme — Versek)
- 646 VIRAG AGNES: Négy arcél a forgatagban
(Ištvan Brašnjo: Klopka; Ferenc Feher: Pesma đaka sa salaša;
B. Ištvan Foki: Petrovaradin; Ištvan Nemet: Jeste li videli tog mališu)
- 648 SZÜCS IMRE: Forradalmárok vesszőfutása és megtöretése
(Danilo Kiš: Borisz Davidovics síremléke)
- 650 KOLOZSI TIBOR: A nyelv szelleme
(Kossa János: A mi nyelvünk)
- 653 LÉVAY ENDRE: Színeiben égő festő
(Sáfrány Imre)
- 655 MILENKO BELJANSKI: A zombori tanítóképzés kétszáz éve
(Dve stotine godina obrazovanja učitelja u Somboru 1778—1978)

A SZÁZEZER SZÓ ÜNNEPÉN

Biztos vagyok benne, hogy ma itt, a százezer szó ünnepén, sok szép vers hangzik még el, nem is próbálok hát versenyre kelni hivatott tolmácsaikkal, a szavalókkal, inkább magam is élvezni szeretném őket; — engedjék meg, hogy kis mondókámat mégis pár verssorral vezessem be:

„...én nem tudom, / Ki vagyok, éltem-e, élek? / Valakinek neve vagyok / Vagy örököse egy halott / Szomorú nevének? // ...Hol jártam én, / Hát éltem már én? / Ki sírhat most tán énmiattam, / Ki vagyok és merre megyek? // ...Csak hallgatok, / Mert már mindent elfeledtem. // Hallom, hogy távolból érkeznek / Ide mások. / De hol a Távol, hol a Közel / S hol vannak köztük / Allomások? / És mintha sohse jöttem volna / S csak itt vagyok: / Szemek, levelek, táviratok, / Nem tudom, miért keresnek. // Én nem tudom, miért néznek rám / Kutató arcok? ... // Szőke leány, szent, ifju cédrus / Büszkélkedik fényes napon / Néha előttem / S fogcsikorgatva, hallgatagon / Rohanok messze tőle én. / Emlékezek, vagy csak fájok? / Ha élnék, ha szeretne, / Ha volnék. Gondolkozom: Lyányom lehetne. // ...Valami úgy fog, mint rabot, / Mint alvajárót a tetőn, / Kit én is nézek reszketőn, / Mint furcsa távolít. / S amit én mondok, oly hüvös, / Mint jégbarlangba ordítón / Beszívító vihar-szavak. / Valahol hóban elakadt, / Valami messze hómezőn / Az én régi valóm. // ...Óh, jaj annak, aki föltámad / S nem érzi önnön-életét, / Beszédje kongó báb-beszéd / S báb-színpad bábja ő maga, / Kérdés, kísértés és titok. / Én azt várom: valaki majd / Hívni fog / S édes, meleg szájjal / Sújja meg majd, hogy ki vagyok. //”

Igen, Adyt idéztem, mert úgy érzem, hogy ebben a pillanatban az ő nagy verse, *A föltámadás szomorúsága* fejezi ki a legtokéletesebben azt, amiről különben csak dadogva tudnék vallani: azt a tétova bizonytalanságot, a föltámadt embernek azt a riadt, csodálkozó szeme-rebbenését, feje-kapkodását, lassú valóságra ismerését, amellyel én ezt az ismert-ismeretlen várost jární szoktam, ismert-ismeretlen embereinek arcát lesem, szavát figyelem...

Persze, egészen egyszerű magyarázata is lehet ennek az itthonidegenségnek, nehéz ébredésnek: az, hogy valóban nagyon régen elkerültem innen — több mint harminc évvel —, s hogy Szabadka közben a maga jelenét élve hál' istennek jócskán megváltozott, minden viszontlátáskor új meg új arcaival találkozom, s a régieket is, a harminc éve itthagytakat, csak nagy nehezen hámozom ki mai környezetükből. Időeltolódás, téreltolódás megannyi csodája! A magamfajta, ritkán hazajáró tapasztalja csak igazán városunknak ezt az igazi jelenét, igazi valóságát: az utcáit ellepő, teremt megöltő, eszméiben, kezdeményeiben, tetteiben munkáló ifjúság jelenlétét — a folytonos újulást, változást, vagy mondjuk így: fejlődést. És így van ez jól. De talán az sem túl nagy baj, túl nagy szégyen, ha beismerem: én magam, e változások tanúja és csodálója, vénülök bár, de lényegében nem változtam, nem változom, sőt, ha úgy tetszik — visszafejlődöm, a gyerekkorom felé, hiszen legmélyebb, legtartósabb jelenem, élményeim örök forrása, énem nem romló része — önnön fiatalságom: az a tizennyolc-húsz év, amit tizennyolc-húszéves koromig ebben a városban éltem meg. És a legjobb, legteljesebb, bár sajnos a legrikább pillanatok azok, amikor ez a két időszak, ez a két jelen egymásra ismer, összetalálkozik. Ezt a szép estét, az Életjel mai ünnepét ilyen dús, éltető pillanatnak érzem. És éppen ezért most már megvallhatom, hogy képtelen vagyok eleget tenni a műsorban jelzett ígéretnek: emlékezni Szabadkára, emlékezni valamire, ami bennem van, ami-ben vagyok. Csak örülni tudok neki, és megköszönni. Köszönöm.

FEHÉR FERENC

FÜSERCEGÉS

*Nem az élet jele — az élet maga!
Amit nem szikrázó nap, csak éjszaka
vetíthet, égbolt az is: a csillaga!*

*Nem a harsánykodás — az ám a nagy valami:
sírhanthból a füsercegést kihallani!*

*Inkább a megváltó magány, a szülőkre emlékezés,
ahogy az utolsó tanítvány szemébe néz
Adahatár hűségese — Sőregi Teréz.*

*Jelet nem adhatnak távozók, se ők:
a megtértek s már itthon idegenkedők,
a csempés, vasrácsos házaikba temetkezők ...*

*És mondom nektek, amit a fül a néma kínon is áthall,
ahogy Sáfrány intene most, mázsányi szemlehungyással:
„Csak csináljátok! A kép nem ég el, csak a vásznak!”*

*Sírhanthból a füsercegést kihallani?
De azt is: az emléktelenek fülébe ordítani!*

*A szó halott, ha lehetünk nem leng vele.
S aki itt nem szólt — egy gondolatba se halhat bele!*

Ezzel az írással és verssel köszöntötte Acs Károly és Fehér Ferenc a húszéves *Életjelet* az előújság *Százezer szép szó* című, 1978. október 28-án megtartott jubileumi estjén.

SZERELEM

A történet régi, szereplői megöregedtek, s a szerelem, amelyről a továbbiakban szó lesz, nem a legromantikusabb légkörben kezdődött.

Mindenekelőtt háború volt, ha nem is túl heves már, de a tengerparti városokból tartósan eltűnt az élelem, s a nők erőnyeiket féltve, pincékben és padlásokon bújtak el a katonák elől. Ez persze túlzás volt, mert amint a harcok elcsitultak, akadt bőven vigasztalásra váró hadiözvegy és kalandokban már nem is csekély tapasztalatokkal rendelkező leányzó. Csak ment, mondjuk, a járőr az utcán, s a csukott zsalugáterek mögött egyszerre felcsaptak a csengő szopránok és bársonyos altok. Némi kérlelés után meg ki is nyíltak az ablakok, s kacagva hajoltak ki az életre vágyó donnák annyi szenvedés után.

Igy állt meg Nagy-Csillag József is egy keskeny ház első emeleti ablaka alatt, miután 1945 januárjában a szabadkai kaszárnya havas udvarából kettős sorokban elindult a marhavagonok felé, melyekre hat ló, negyven ember volt kiírva, de sokkal többen is elfértek bennük. Itt viszont, a világ legszebb völgyében, mikor három nap múlva megérkeztek, tavasz volt, s a virágzó narancsfák hófehérben pompáztak, mint a menyasszonyok. Maga a kisváros néhány házból s egyetlen térből állt, mely alatt a mólóhoz kikötve három-négy rossz bárkát ringatott a tenger, míg a város fölött a hegy nőtt bele haragos zöld erdejével a kék égbe.

— Madonna mia! — csapta össze kezét a lány, amikor megpillantotta a katonát, s majd leszakadt vele a csöppnyi erkély, úgy nevetett. Nagy-Csillag József uniformis dolgában ugyanis eléggé mulatságos látványt nyújtott. Csukaszürke SS-zubbony volt rajta, magyar honvédnadrág, olyan sárga, mint az őszi diófalevél, a lábán meg fekete bilgeri csizma, amit egy lelőtt olasz csendőről húzott le, aki még mindig harcolni akart, holott már rég nem Mussolini volt a miniszterelnök, s a római Colosseum vastag falai körül rövid nadrágban és feltúrt ujjú ingben korzóztak Montgomery katonái.

— Ó, partizano! — kiáltotta aztán komolyabban, de még mindig nagyon barátságosan a lány, amit úgy is vehetett az ember, hogy az iménti hangos kacagás inkább az öröm kifejezése volt. Mert Nagy-Csillag Józsefen általában megakadt a nők szeme.

Hát ez volt a kezdet.

Hogy a más nyelvű szerelmesek hogyan értik meg egymást, még nem írta meg soha senki. Ez, úgy látszik, már örökre az érdekelték titka marad. De hogy Salvia, mert így hívták a lányt, meg a szabadkai katona tökéletesen megértette egymást, azt a késő estig tartó együttlétek bizonyították. Lenn ültek, egymáshoz bújva minden áldott este, a bejárat melletti lugas lombsátorában, amely a tél ellenére is üdezőld volt. Csak éjfél felé riasztotta fel őket döngő lépteivel a lány apja, Giuseppe Bomcompelli, vállán az üres hálóval, mert a hosszú háború aknazárjai csaknem teljesen kipusztították a tenger halállományát.

— Ungherese! — dörögte jókedvűen, mintha csöppet sem lett volna ellenére a váratlanul kialakult idill. — Mádiár ember! — tette még hozzá, s ha lett volna valami feszültség körülöttük a levegőben, azt ő ezzel a pár vidám szóval azonnal feloldotta.

De hát ez nem is volt nehéz. Giuseppe Bomcompelli abban a korban volt, hogy még emlékezhetett a harsány énekszóra, ahogy a tersatói kaszárnnyából ereszkedtek le egy cipruserdő mellett a katonák, s a sziklás hegyoldal öblösen verte vissza a hangjukat: Inkább nézem az abonyi kettőt, mint Majlandban azt a harminckettőt... A nyelv sem volt egészen idegen a fülének. Hallhatta eleget fiatalkorában, amikor Abbázia

és Lovrana partjai alatt jöttek és mentek bárkáikkal, közben meg-meg-állva a szállodák előtt, ahol pesti szakács vette meg a halat tőlük, s a Szegő-szanasatórium teraszán borjúszejű ingben, zsinóros nadrágban, újján zöldköves gyűrűvel a cigánykirály, harminchatodik Rácz Laci muzsikált, lenn a sétányon pedig, az agavék között az író, Bródy Sándor udvarolt hevesen, homlokába hulló hajával, Pálmay Ilkának, aki minduntalan arcuk elé emelte óriási hattyútollas legyezőjét, mivel akkor már menyasszonya volt későbbi férjének, egy bécsi grófnak és soha többé nem lépett színpadra.

Nagy-Csillag Józsefnek is lettek volna, ha nem is ilyen közvetlen emlékei erről a tündéri tájról. Mert mintha abban is benne lettek volna a végzet ujjai, hogy az ő apja, Nagy-Csillag István, aki városi pandúr volt és a szabadkai torony alatt szolgált, itt harcolt végig egy darabot az első világháborúból. Mennyi meséje volt, nagy égi! Ágyúk dörögtek, sebesültek jajgattak, s a tábori kórházban illatos hölgyek hajoltak föléjük nagy vörös kereszttel apácafejkötőikön. S mindezek mögött ott állt a hegy, erdős hajlataival minduntalan kinyílván, hogy megjelenjék előttük egészen váratlanul megint a tenger. Még a szavak is éltek a régi mesékből: Isonzo, Piave, s Zita királyné, aki szökén és talpig fehérben, vörös kereszttel a karján volt látható a katonaujságok címlapján, pedig mindenki tudta, hogy ő árulta el az országot, mivel olasz származású volt, s így veszett el a Quarnero-öböl környéke...

Nagy-Csillag Józsefnek gyakran az volt az érzése, hogy ő már járt egyszer erre. Emlék és valóság elválaszthatatlanul tért vissza a gyerekorából a hegytetőn fehérítő hegyi ösvényekkel, melyeken olajat és sajtot hoztak le jámbor szamarukat vezetve a dallamos beszédű asszonyok. És mintha e ködös látomások mögött villogó szemével és éjfékete hajával, Salvia karcsú alakja is felderengett volna.

A történelem a szerelem dolgaiba is gyakran beleszól, s ez volt a helyzet a vajdasági alakulat katonája és az olasz lány között.

— Bricó, nem vagy te álmos? — kérdezte egy napon a vastag szappanhab alatt Petrović kapitány, éppen csak fogai között szűrve a szót. — Azt mondják, állandóan éjszaka jársz haza!

Mert borbély volt Nagy-Csillag József, a zászlóalj borbélyja, ezért jött és ment szabadabban, mint a többi katona, úgyhogy már minden őrszem ismerte a lépteit, ha éjszaka feltűnt a kapu előtt.

Álló alakulat volt, ahova tartozott, ennél fogva a fegyelem nem volt túl szigorú, s a szerelem is, katonadolog lévén, diszkrét magánügy maradt.

Egy idő múlva azonban felgyorsultak az események, s amikor már az alföldi síkságon is zöldbe öltözött a tavaszi táj, Keitel tábornok, kurtá marsallbotját erélyesen lóbálva, 1945. május 8-án megjelent a szövetségesek parancsnoksága előtt, s a végsőkig feldühödve az eljárásról, hogy senki sem nyújtott neki kezet, mérgét visszafojtva, kemény mozdulatokkal írta alá a békét.

Mind az öt kontinensen fellélegeztek az emberek. Csak Salvia és Nagy-Csillag József volt szomorú. Mert el kellett válniuk, mivel a hadiállomány egy részét leszerelték, s jóllehet a vidéknek ez a zónája, ahol Giuseppe halász háza állt, jugoszláv ellenőrzés alatt maradt, a legfelsőbb parancsnokság sorkatonákkal váltotta fel a régieket.

Múlt az idő, a nagy feledtető, de sem a lány, sem a szabadkai fiú nem felejtett. Csak hát nem tudták ezt egymásról, mivel a levélváltás is a nyelv leküzdhetetlen akadályába ütközött.

A vita Triesztről hosszú ideig elhúzódott. A gyárakban tiltakozó gyűléseket rendeztek, de azután a „négy nagy” végre megint összeült. Talán ugyanúgy, mint Jaltában, amikor Churchill kivette szájából vastag szivarját és térdére fektetve noteszét minduntalan beleírt valamit és megmutatta Sztálinnak, mire az kurtán azt mondta: nyett vagy haraso, s ezt már mindenki értette, miközben Roosevelt merev felsőtesttel ült, időn-

ként hullámos hajához nyúlva, De Gaulle pedig kezével néha türelmetlenül végigszánkázott az orrán, mintha útjában lett volna, s így alakult a világtörténelem.

A többit már tudjuk, kár beszélni róla.

Egy nyári reggelen Nagy-Csillag József mégis megállhatott a halász Giuseppe háza előtt, hogy megrögzesse a kaput az oroszlánszajú sárgaréz kopogatóval.

— Drágám, tudtam, hogy te vagy! Tudtam, hogy eljössz értem! — vetette magát karjaiba a boldogságtól sírva Salvia. — Minden reggel imát mondtam érted, térden állva siennai Szent Katalin oltára előtt, s lám meghallgatott!

Nagy-Csillag József ugyan zsebre vágta fehér csontnyeles borotváját, hogy szakmájában munkát keressen, de az öreg Giuseppe leintette:

— Hagyd csak — mondta könnyed hangon —, egy borbély épp elég ebben a kisvárosban, s az már húsz éve dolgozik. Te csak maradj velem. Most megint jó a haljálás, érdemes halásznak lenni.

S hogy pontosan így volt, s harminc éve élnek együtt az olasz lánnyal, aki azóta kicsit elhízott, úgyhogy ringó csipőkkel ered az unokái után, ha felbosszantják, mire azok az olajfák sűrű lombjaiban keresnek menedéket, hogy szóról szóra ez történt velük, azt maga Nagy-Csillag József mesélte el nekünk egy pohár chianti mellett.

Es nyilván nemcsak nekünk. Mert szívesen ül le régi honfitársaival, miután beszédüket, a közös nyelvet hallva megszólította őket, s rendel meg vendéglátójának is a babérbokrokkal körülzárt osztéria teraszán a vérvörös chiantit, s hozzá a halat, amit reá való tekintettel különös gonddal sütnek ropogósra a konyhán.

KÉZFOGÁSOK

LAZAR FRANCISKOVIC

IGAZSÁG

*A szántóföld hosszú kanyonjai
Bolyongnak
A végtelen űrben*

*Kőiszap
Itatta borral az emberek
Csontváz-csillagzatát*

*Igazságkutatásban
Aszkéta-földtől
Cserepes ajkak*

SZÉLMALOM

*A szél költőjének
Összekapcsolt ereje
A csillagtengerek
Gátjain*

*A fajgóró
Agazataiban*

*Törékeny kő
A kalászt pogácsává őrli*

ORMOS VITORLAK

*Az ősalkony
Befonta a holt szőlőtőkét*

*A végtelen csillagmezőkön
Porosan zúgnak az ég ívei*

*Őszi kőszél
Öblíti
A messzeség ezüst szövetét
Az őszi akvarell kemény éleit*

*Süllyednek az ismeretlen tenger
Pannón zátonyai*

KÜTGÉM

*Zajongnak a fáradt gerendák
Dombhátból kiszakadó
Hullámok*

*A kútgém odisszeája
Ledobta az idő horgonyát*

*Kozmikus szikrák
Valamilyen diófa alatt
Lakodalmások és tamburdások
A régi házhoz nem jönnek*

ALOM A BOLDOGSÁGRÓL

*Kozmikus hatfogató
Kifulladásig a végtelen mezők
Magányától
A vetésben úszik*

A földi mennyország rongyai

*Szálkák a síró gyermek
Pupilláiban*

MOLCER Mátyás fordításai

ÖRÖKSÉG

MOLCER MATYÁS

SCHUBERT SORSA

A romantika a képzelet szabad szárnyalásával és az érzelmek szenvedélyes kifejezésével az egyik legfőbb meghatározója a XIX. század művészeti ágazatainak. Ha nagy romantikus zeneszerzők születésének és halálának évszámait sorakoztatjuk fel, látszólagos ellentmondásba keveredünk. Beethoven még javában írja legjelentősebb műveit, amikor a német romantikus opera megteremtője, Weber már 1826-ban befejezte rövid életét. Schubert csak egy évvel élte túl Beethovent, de 27 évvel volt fiatalabb nála, tehát a romantikusok nemzedékéhez tartozott. Beethoven megérte, látta a romantikus zeneszerzők feltörését, Schubert viszont velük együtt indult.

Franz Schubert (1797—1828), ez a minden nemzedék számára örökké fiatal, merengő, szerény, halk szavú zseni, páratlanul áll a zenetörténelemben. A zenevilág az idén emlékezik meg halálának 150. évfordulójáról. A harmincegy éves korában elhunyt zeneköltő elsősorban művei változatos sokaságával hívja fel magára a figyelmet. A Breitkopf és Härtel zeneműkiadó 37 vastag kötetben jelentette meg alkotásait. A kötetek szimfóniákat, zenekari műveket, kamaramuzsikát, zongorakompozíciókat, operákat, zenés darabokat, kórusokat, egyházi zenét és roppant sok dalt tartalmaznak.

Hatalmas méretű életmű. Tömérdek alkotás. Közötte számos halhatatlan értékű remekmű. Mégis, Schubert zeneszerzői érdemeinek elismerése szokatlanul sokáig váratott magára a zenetörténelemben. Megállapíthatjuk, hogy még mindig nem foglalta el az őt megillető helyet a nagy zeneköltők sorában. Ennek számos oka van. A fiatalon elhunyt zseninek emberi és zeneszerzői sorsa sajátos helyet foglal el a többi mellőzött, kisméltott, megalázott, félreértett művész sorsa között. De hát vizsgáljuk meg, mi akadályozta Schubert érvényesülését oly sokáig.

A múlt század első évtizedeiben, amikor a tőke mohón ragadja birtokába a világot, a dolgozók ezreit kényszeríti szolgájává, szömnnyé nő a civilizációs-adminisztrációs gépezet, Beethoven még él, hódoló arisztokratákkal körülvéve életművének legmarkánsabb részeit hozza létre művészete dinamikus erejével, a győzelembe vetett hitével. Forradalmi, harci kiállásával tulajdonképpen az akkori feltörő burzsoá osztályt tükrözte vissza. Schubert már egy látszólagos idillikus korszak szülőlte, amely alattomos cenzúrával, bürokratikus elnyomással telített. Egy olyan társadalmi közösség tagjaként kénytelen élni legintimebb magánéletét is, amelybe jelleménél fogva képtelen beleilleszkedni. De tudjuk, hogy életünket csak úgy élhetjük, ahogyan közösségünk lehetővé teszi. Minden ellenállás a magányba, az önmagunkba zárkózásba, az elidegenedésbe vezet. Schubertből hiányzott a beethoveni eltökéltség: Ich will dem Schicksal in den Rachen greifen! Nem volt hős, inkább csendesen meghúzódott vagy visszavonult.

Schubert éltető eleme a baráti kör volt. Barátjai, a híres Schubertiádok szervezői és boldog élvezői nem is sejtették, hogy a „Schwammerl”-nek becézett vagy csúfolt Schubert inkognitóban járt közöttük, mert szerény és mimozalelkű volt, rettegett a lármás napvilágtól. Alac mögé

bújt, hogy szabadon álmodozhasson a muzsikáról. A világi érvényesülés könyöklő ügyeskedésére nem jutott ideje, minden szabad percét lefoglalta a lelkéből kiapadhatatlanul ömlő dallamok lekottázása. Halála után barátai kényelmességének tulajdonították magatartását. Kiváló tehetség volt, kár érte, még sokra vihette volna stb. Körülbelül így foglathatnánk össze barátai, no meg a zeneszakértők véleményét közvetlenül Schubert halála után. Pedig műveinek minden hangjából muzsika árad. Zenéje népszerű, mert könnyen felfogható, szívhez szólóan dallamos. Ezeket az értékeit is rovására írták kortársai, de utódjai is.

Népszerű, könnyed dallamait a tanulatlan, elvont műveit a dilettáns zeneszerző jellemzőjeként vették tudomásul. Richard Wagner Schubert „filiszteri szonátaírói és trióírói” beszél. Még századunkban is hangzottak el hasonló vélemények. Bernard Shaw világhírűve csúcán közölte zenekritikái gyűjteményét. Schubert legmonumentálisabb alkotásáról, a *C-dúr szimfóniáról* többek között ezt írja: „Ritkán írtak ennél esztelenebb zenét! Néhány évvel ezelőtt egy angol zenei folyóiratban *Tales from the Vienna Bachwoods* címmel elmarasztaló írás jelent meg Schuberről. A szerző kétségbe vonja lángelméjét, műveinek java részét csak közhelyekkel zsúfolt átlagteljesítménynek mondja,

Nemcsak érdekesek, hanem tanulságosak is ezek az aggályok Schubert életművével kapcsolatban. Az utókor nagyon is hálátlan és fukarnak bizonyul az elismerést illetően az olyan művésszel szemben, aki életében szerényen visszavonult, háttérbe húzódtott az érdekcsoportok küdelmeiből, ahelyett, hogy tömjénezte volna magát, ügyeskedett volna, intrikákkal felvértezve küzdött volna az elismerésért.

Schubert az apai zsarnokság által kiváltott gátlásos, mesterkéltségi légkörű családban töltötte gyermekéveit. A konviktusban még jobban bele-nevelték a feltétlen engedelmességet. A gyermek a száraz valóság elől képzelt világába, álmaiba menekült. Egyik feljegyzése, amely költői hajlamról tanúskodik — Schubert verseket is írt —, a *Mein Traum* címet viseli. Pályaválasztása is megrázkódtatásokkal jár. A tizenhét évi katonai szolgálat elől menekül a nem neki való tanítóskodásba. Vátsott diákok keserítik a szórakozott, a dallamok világában élő zeneköltőt. Önálló művészként próbál élni. Ehhez mecénásokra lenne szüksége, mint Beethovennek. De őt még nem ismerik, kezdő, különben is az 1810-es csodóta ritka madár a főúri mecénás, a középosztály pedig még anyagiilag nem erősödött meg. Kis termetű, hízásra hajlamos, gondozatlan külsejű és erősen rövidlátó volt. Barátai tréfálkoztak testi fogyatékoságán. Ez is gátlásokat váltott ki benne. Tény, hogy képtelen volt tehetségéről, nagyságáról bárkit is meggyőzni. Igaz, ebben szemérmes, visszahúzódozó lelkiakata is meggátolta. Baráti köre — a schubertiánusok — volt egyetlen közönsége. A társas összejöveteleken — Schubertiádok — csendültek fel dalai, kisebb kompozíciói. Ilyen rendezvényeken a fiatal, még fejlődő zeneszerző nem mérhette le művei hatását. Tulajdonképpen ezeken az összejöveteleken Schubert zongorázása szolgáltatta a talp alá valót. Nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy végtelen valcer-, polkarógtönzéseit végett volt közkedvelt a társaságban, míg zeneszerzői tevékenységének való értékével nem voltak tisztában. Alkotásainak bírálója így csak önmaga lehetett.

Kiadatlan művei bámulatos munkatempója következtében egyre gyarapodtak. Minden olyan mű, amely nem lát napvilágot, nem kerül közönség elé, akadály a művész fejlődése útjában. Bénítólag hat gondolatvilágának kiteljesedésére is. Schubert művészi nagyságának bizonyítéka, hogy a fiókban maradt művek, a ritka, de lesújtó kritikák ellenére rövid élete alatt merész kísérletekkel új műfajt teremtett, a múdalt, amelynek mindmáig felülmúlhatatlan képviselője.

Életében egyszer volt komoly szerelmi kapcsolata, de családalapítási tervei nem sikerültek, mert 1816 tavaszán sikertelenül pályázott a ljubljana-i tanítóképző zenetanári állására.

Szabad alkotó művészként tengődött továbbra is. A császárvárosban még otthona sem volt, egyik barátjánál, Franz von Schobernél lakott. Később a költő és cenzor Mayrhoferrel közösködött egy kis padlásszobában. Életének utolsó napjaiban Ferdinand bátyjánál húzódott meg.

Az otthontalan Schubert számára Bécs az egész világot jelentette. Annak zenei nyelvén beszélt, amelynek háttére az osztrák népzene. Érzései hasonlóak voltak környezetének érzésvilágához. Egyszóval művészte polgári talajban gyökerezett.

Barátai rábeszélésére és valószínűleg saját ambíciójából is a bécsi operaszínpadokat ostromolta gyenge operákkal, amelyeket csapnivalóan silány librettókra írt. Az olasz opera diadalának éveiben talán akadt volna jó német nyelvű librettó is, de Metternich kancellár bürokratikus terrorja rendkívül perfíd módon a haladó értelmiséget bagatellizálta. Grillparzer nem adhatott kifejezést gondolatainak a színpadon, Mayrhofer, költő a kötelességtudó cenzor pedig az öngyilkosságba menekült.

A gyenge librettók miatt szaporodtak operakíséretei, a legtöbbjét be sem fejezte. Általában meghökkenítően sok a befejezetlen zeneműve. Erről később még szólunk.

1823 nyarán venereás fertőzést kapott, amelyből nem tudták teljesen kigyógyítani. Allapota aggasztóvá vált: haja kihullott, testét kiütések lepték el. Leopold Kupelwieser festő barátjának ezt írja 1824. március 31-én: „...egyszóval: a világ legszerencsétlenebb, legnyomorultabb emberének érzem magamat. Gondold meg, olyan ember vagyok, aki már sohasem lesz egészen egészséges és aki előlötti kétségbeesésében mindent rosszul old meg, ahelyett, hogy bizakodnék; képzelj el egy olyan embert, akinek legragyogóbb reményei semmivé váltak és akinek a szerelmi boldogsága, a barátság nem nyújt semmit, legfeljebb fájdalmat okoz; akinek a szép iránti rajongása (legalábbis a serkentő rajongás) szertefoszlik, kérdezlek: nem nyomorult és szerencsétlen az ilyen ember?”

Nyomorult helyzete ellenére műveiben a sötét, mélabús harmóniákon át-átüt a derű fénye, amint szüntelenül cserélgeti a párhuzamos dúr és moll hangnemeket.

Később állapota javult, haja kinőtt, de a látszólagos jobbulás nem tartott sokáig. Schubert még sötétebb kétségek gyötnik. Ekkor írja a *Winterreise* című dalciklusát.

A dalciklus megrázó erejű darabjairól, azok keletkezéséről legrégebbi barátja, Spaun így ír: „Schubert igen nagy átéléssel énekelte el az egész sorozatot. Megdöbbenett a dalok sötét hangulatvilága... Amióta ciklusát befejezte, egészségi állapota leromlott, de ijedelemre még nem adott okot. Sohasem felejttem el azonban azt a délelőtti, amikor barátaimmal meglátogattuk. Eppen e dalokat komponálta, és kigyúlt arccal, égő szemmel jött elébünk és egészen furcsa beszédhangot használt. Délutánonként rendszerint másképpen viselkedett... Meggyőződésem, hogy a dalok alkotása, az alkotással járó belső feszültség, izgalom hozzájárult korai halálához.”

Életének utolsó éveinek, 1828 elején úgy látszott, hogy megjavulnak anyagi körülményei. A kiadók érdeklődni kezdtek dalai iránt. Megrendezte első és egyben utolsó szerzői estjét, amely szép anyagi sikerrel járt. Az 1828. év hallatlanul termékeny volt. Megírta a nagy *C-dúr szimfóniát*, a három nagyméretű posztumusz zongoraszonátát, a *Vonóskvintettet*, a négykezes *F-moll zongorafantáziát*, az *Esz-dúr misét*, számos dalt és kórust. Utolsó napjaiban kontrapunktot szeretett volna tanulni Simon Sechtertől, de a megbeszélte első órára már nem volt ereje elmenni. Agynak esett. Valószínűleg tifusza volt, amellyel legyöngült szervezete nem tudott megbirkózni és november 19-én elhunyt.

Néhány szót a befejezetlen, jobban mondván félbehagyott műveiről.

Minden művész alkotás közben igyekszik minél tökéletesebb formát adni műveinek, vagyis befejezni azokat. Ehhez akaraterőre, munkabírársra, munkamódszerre és tapasztalatra van szüksége. A *Kunst der Duge*

(Bach), a *Rekviem* (Mozart) vagy Bartók *III. zongoraversenye* azt példázza, hogy a szerzők életük szinte utolsó pillanatáig küzdöttek a művek befejezéséért, a végleges formába öntésért. Ezeknek az alkotásoknak a befejezését csak a halál akadályozhatta meg. Schubert híres *H-moll (Befejezetlen) szimfóniája* nem tartozik e csoportba. A szimfóniát 1822-ben komponálta. A zeneművet mai alakjában — az első és a második tételt — elküldte a Grazban székelő Steirische Musikgesellschaft részére, de az megfeneklett Josef Hüttenbrenner barátjánál. Schubert azután nem törődött tovább az üggyel. A szimfónia 1856-ban került elő Anselm Hüttenbrennertől, az előbbi testvérétől. A mű sorsának érdekes története van, de ez most nem tartozik ide. Inkább azt a kérdést vetjük fel, amiről a zenetudósok évtizedek óta hiába vitatkoznak: befejezetlen avagy befejezett Schubert szimfóniája? Tény, hogy a szerző elkészítette a Scherzo vázlatát, sőt kilenc taktust meghangszerelt belőle, azután félbehagyta az egészet. Erre valószínűleg benső okai voltak. Schubert számos korábbi művét egyszerűen félbehagyta, mert művészi fejlődésében olyan pontra jutott, amikor már nem elégítette ki a mű azonos színvonalú folytatása, avagy tényleg ért, vagy látszólag legyőzhetetlen akadályokba ütközött. Szüntelen alkotóvágya pedig újabb és újabb művek írására ösztönözte. Nem volt türelme bibelődni, keresni a helyes megoldást, várni az ihletre ott, ahol az cserbenhagyta. Ha áttanulmányozzuk befejezetlen szonátáit, kamaraműveit, operáit és egyéb munkáit, láthatjuk, hogy a fent említettek mellett egyéb okok is fennállnak. A legtöbb félbehagyott zeneművében jól kimutathatók a nagy elődök — főleg Haydn és Mozart — hatása és más átvett jellegzetességek. A *H-moll szimfónia* félbemaradtan is kerek egésznek hat és a szimfonikus irodalom egyik csúcsa. Mindenesetre a *Befejezetlen szimfónia* példája sok mindenben fényt vet alkotója jellemére és sorsára. A kérdés azonban nyílt marad: az „álarcot” viselő, magába zárkozó zeneköltő kételkedett abban, hogy valaha is be tudja fejezni mesterművét?

Schubert a társadalmi erőkkal szemben passzív volt. Nem tudott harcolni. Naivul azt hitte, hogy muzsikájának pompázatos gazdag áradásával eléri az őt megillető elismerést. Kincseit apró pénzért kótárvetyélte el a dörzsölt zeneműkiadóknak. Néha keserűen kifakadt: „Az államnak kötelessége lenne eltartásomról gondoskodni, hogy gondtalanul az alkotásnak élhessek...” Már-már komikus, hogy egyik legszebb és legnépszerűbbé vált keringőjét is elvittatták tőle. A *Trauerwalzer* kéziratot másolatára Schubert a következőket írta: „Komponáltam ikávé, bor- és puncstestvérem, Anselm Hüttenbrenner, a világhírű zeneszerző számára Bécsben 1818. március 14-én, saját 30 forintos otthonomban”. A szerzőség kérdése tehát nem lehet vitás, mégis nemrégiben egy zenealbumban Beethoven neve alatt bukkantam a keringőre!

Schubert aránylag rövid idő alatt egész kötetre való Goethe-verset zenésített meg. Kiadó a dalokra nem akadt, ezért, no meg hódolatból is, Schubert szerette volna Goethének ajánlani a gyűjteményt. Barátja, Spaun vállalkozott rá, hogy megírja és elküldje Goethének a dalok kísérőleletét: „Excellenciás Uram! Alulírott bátorodik Excellenciád drága idejét ezekkel a sorokkal néhány pillanatra megrabolni. Csak az a remény biztatja fel, hogy Excellenciád a zavarást és hallatlan merészséget megbocsátja a mellékelt dalok kedvéért. A zeneköltő azt a kérelmét terjeszti elő, méltóztassék hozzájárulni, hogy dalainak egy sorozatát alattvalói hódolattal Excellenciádnak felajánlhassa... A magam részéről a dalok dicséretéről tartózkodom. Azok önmagukért fognak beszélni... Annak a zenésznek, aki e dalok kísérését Excellenciád előtt játszani akarja, természetesen megfelelő technikai felkészültséggel kell rendelkeznie, s játékából a kifejező erőnek sem szabad hiányoznia... Ha a fiatal komponista olyan boldog lesz, s dalaival elnyeri annak a tetszését, akinek véleménye mindenkinél a világon értékesebb a számára, akkor bátorodom kérni, hogy döntését velem pár szóban közölni kegyeskedjék. — Határtalanul mély tisztelettel maradok meg Excellenciádnak legengedelmesebb szolgálójaként: Nemes Josef von Spaun 1818. április 17-én.”

A hetvenedik éve felé közeledő költőfejedelem Schuberthez sem volt elnézőbb, mint néhány évtizede Beethovenhez. A levelet válasz nélkül hagyta. Néhány évvel később ugyancsak válasz nélkül küldte vissza Schubert kottáit. A közöny újabb csalódást okozott Schubertnek.

A világ kegyetlenül bánt a nem eléggé öntudatos zeneköltővel nemcsak életében, hanem halála után is. Habár zenéje — főleg dalai — tettség aratott, a kortársak talán nem is sejtették, milyen bűnököt követnek el a zeneirodalom egyik legzseniálisabb alakjával szemben. De halála után is hosszú idő múlt el, amíg kezdtek rájönni a zenetörténelemben betöltött szerepére. Ma már tudjuk, hogy Schubert szinte valamennyi zeneszerző-utódjára hatással volt. Nélküle el sem képzelhető a német romantikus zene.

Raphael Georg Kiesewetter hírneves zenetörténész a *Geschichte der europäischabendländischen Musik* című, 1836-ban megjelentetett munkájában nem tartotta szükségesnek Schubert nevét megemlíteni. Sainsuryb 1827-es zenei lexikonjában szerepel a Franz Schubert név, egy drezdai hegedűs neve, aki annak idején mulatságosan tiltakozott az *Érklönig* szerzősége ellen. A lipcsei Breitkopf és Härtel zeneműkiadónak 1817. április 18-án ezt írta a drezdai hegedűs: „Jelentem Önöknek, hogy ezt a kantátát [így!] én sohasem szerzettem. Én ezt [a kéziratot] meg fogom őrizni, hogy kikutassam, vajon ki volt az, aki ilyen silány munkát ennyire udvariatlan módon elküldött Önöknek, s azt is kifürkészni szeretném, hogy ki volt az a zeneszerző, aki az én nevemmel ily módon visszaélt...”

Schubert hátrahagyott műveit olcsó pénzért vették meg a kiadók, de számos alkotás elkallódott, mint például a *Gasteini-szimfónia*. Hüttenbrenneréknél Schubert-kéziratokkal gyűjtöttak alá — a *Befejezetlen szimfóniát* pedig alig lehetett kicsalni Anselmtől.

A legsúlyosabb vétséget emléke és egyben életművének megértése ellen a zenekotyvasztó Heinrich Berté követte el, amikor a *Három a kislány* című operettjében Schubertből giccses, szirupos, kertitörpe figurát csinált. Az árnyékban élő Schubert minden volt, csak nem operetthős. Nyomorúságos anyagi helyzetben, állandó elutasítások és lekicsinylések közepette, lángoló képzelettel, korlátlan intenzitású alkotó munkában élt. Hátrahagyott hatalmas művei — amelyeket sohasem hallhatott felcsendülni — a nagyvonalú látomás fenséges biztonságával hatnak. A Schumann által a „mennyei hosszúságúaknak” nevezett művek csak sejtetik, hogy milyen zenei Atlantisz veszett el örökre a lánglelkű zeneköltő korai halálával.

ADY, A MAGYAR HÉROSZ

Ideje volt már nálunk is szólni Adyról s az új mozgalomról a magyar irodalomban. Megelégedéssel kell hát köszöntenünk Todor Manojlović úr cikkét. Ady és a forradalom a magyar irodalomban annál is inkább megérdemli figyelmünket, mert munkásságukkal megadják az ehhez szükséges feltételeket: modernnek a szó legszebb értelmében, európaian kultúráltak, s figyelmünkbe ajánlhatja őket az is, hogy e fiatal gárda zöme, és épp a legjelesebbek a legszebb éveiket Párizsban töltötték, bálványuk a fény városa, csaknem valamennyien legalább egy ihletett verssel hódolnak neki. Ezek azonban általános okai csupán a figyelemnek és szeretetnek, amely az igazán szép és nagy iránt szükségképpen fordít bennünket. De vannak különleges okai is érdeklődésünknek ez iránt a jelenség iránt a magyar irodalomban.

Elsőként a filológiai említhetnénk, amely a magyarországi első szerb újságok keletkezésétől napjainkig szakadatlan vénaként húzódik a mi irodalmunkban: nevezetesen a magyar irodalom hatását a mi irodalmunkra. Ez talán furcsának tűnhet, először is azért, mert hiszen nekünk itt ma alig van irodalmunk, másodszer pedig annál az általános nézetnél fogva, miszerint az, amink van, az más légkörben sarjadt. A hatás manapság nem mondható különösebben terjedelmesnek, nyomai azonban kétségtelenek. Sokkal fontosabb és döntőbb okai a mi figyelmünknek e jelenség iránt a közelség, a bennünket összekötő közelség, és a körülmények közti rokonság, mármint a szóban forgó forradalmat az irodalomban kiváltó magyar és azon körülmények között, amelyek mi fuldoklunk. Nem kell azt hinni, hogy ez a mozgalom plátói irodalmi visszahatás csupán — a velejéig szociális az mind a felszínre hozó erők, mind a tulajdon közös hangulata szerint, de ismérve töltetének a keserű ironia és a fájdalmas hang is, amely alapszólamként visszhangzik ebben a bonyolult kórusban; aki nem ismeri ezt az irodalmat, aki nem látja életünk mélységeit, csakis annak figyelmét kerülheti el a tény, hogy a problémák, amelyek ezt a fiatal nemzedéket emésztik, nagyon is idülték a mi szervezetünkben is.

Nekem azonban az az érzésem, hogy elkéztünk: minthogyha lohadna az a nyugtalan, magas láng, amely röviddel ezelőtt még világosságot sugárzott a távoli alföldi pusztaságokba.

A magyar irodalom megújulásának és felpezsdülésének első apostola Ignotus volt, az új irodalom orgánuma, a Nyugat főszerkesztője. A lap élére azonban hamarosan Ady Endre került, a fiatal, a lázadó, a vakmerőségig bátor, a vallási extázisig fanatikus Ady, s azóta ő adja meg a folyóiratnak a hangot és a szint. Mindazok, akik addig a fiatalokat kárhoztatták, azóta őt illetik anatómával, amikor pedig a fiatalok diadalmasan léptek be a város kapuján, a legtöbb virág is Ady elé hullott. A mozgalom ugyanis kezdetben gyenge volt: az új eszmék három-négy napos apostola életre hívta az új orgánumat, gyűjteni kezdtek maguk köré — mint magukat nevezték — a *holnap embereit: a holnaposokat* a vidéki szerkesztőségekben, isten háta mögötti gimnáziumokban kallódókat, a rengetegbe tévedteket, s aztán síkraszálltak, elkeseredett, kétségbeesett harcba kezdtek, s alig néhány év alatt új magyar irodalmat teremtettek s meghódították a közönséget. Dicsőségük négy-öt esztendővel ezelőtt tetőzött, miként hódításuk és hatalmuk is: könyveikkel voltak tele a kirakatok, színműveik a pesti színházak repertoárdarabjai, tárlataik megannyi pesti szenzáció, matinék és szerzői estjeik tömegesen vonzották nemcsak a pesti, hanem a vidéki közönséget is. 1911—12 táján aztán fokozatosan gyengült a mozgalom ereje; amilyen hirtelen sarjadtak, a virágzó folyóiratok ekkor éppoly gyorsan el is hervadtak. A küzdők kimerültek, szép lassan elcsendesedtek, közülük sokan el is szé-

ledtek, s a közönség 1911 karácsonya táján már észlelhette az oldódás megindult folyamatát, amikor is a pesti milliomos, Hatvany Lajos, az új mozgalom mecénása, a Nyugat kiadója, különben a mozgalom egyik legintelligensebb és legműveltebb tagja, illetve részese, bátor és rendíthetetlen harcosa (magyarul és németül is megjelent néhány elmés) úgy nyilatkozott, hogy a mozgalom mint szervezett és módszeres küzdelem elvesztette harci jellegét. Végképp elkeserítette az a körülmény, hogy a tehetetlen főszerkesztő, Osvát hibájából újabb fiatalok, szintelen, jellegtelen epigonok lepték el a Nyugatot, s ennek következtében mind a folyóirat, mind a mozgalom elvesztette a kezdeti eredetiség varázsát, emiatt aztán megvált a laptól, a mozgalomtól is, melynek — bizvást mondhatni — Hatvany volt a megszervezője, és visszament Berlinbe, korábban ugyanis onnan szólították haza a harc élére (l. a Nyugat 1911-es 15. számában Hatvany Lajos *Irodalompolitika*, valamint a Világ 1911-es 30. és 31. számában megjelent tanúsító adatokat). Nem sokkal azután — mintegy elkerülhetetlen balsors szerin — a parlamentben és kívül is letörték az ellenzékot meg az egész fiatal forradalmi mozgalmat. Igaz ugyan, hogy a mozgalom nem táplálta közvetlenül ezt a fiatal irodalmat, az viszont tartotta vele a morális és eszmei szolidaritást, s alkatrészének tekintette magát. (Ignotus, aki kezdettől fogva harcolt az irodalomért, az irodalom teljes emancipációjáért minden aktuális szociálpolitikai kérdésektől, az irodalom és társadalom viszonyáról a Társadalomtudományi Társaság vitaindítójaként tartott előadásában szükségesnek érezte s a saját nevében határozottan el is utasította azt a nézetet és követelményt, miszerint a fiatal irodalomnak a radikálisdemokratikus mozgalom alkatrészét kell képeznie.) Ezt követően amolyan csendes rezignáció és depresszió jelei kezdtek mutatkozni a kulturális haladó szellemeken.

Ekkor és ezzel együtt Ady is mintegy befejezni látszik életét és munkásságát, legalábbis élete nagy és döntő művét. Az egykor gazdag nemesi család egyik utolsó sarja jogásznak indult, irodalmi pályafutását vidéki szerkesztőségekben kezdte, Debrecenben és Nagyváradon. Élete attól kezdve napjainkig élményekben oly gazdag és viharos, mint keveseké, szellemi harcainak és megrázkódtatásainak olyan széles a skálája, mint talán egyetlen íróársáé sem. Költészete nagy vihart előző szélcsendben szólalt meg; az előbbi nemzedékek hagyományain nevelkedett fiatal költő is hazafias költeményekkel vallott népének, s életjogaiért a korábbi nemzedék szívével lelkesedett, annak nyelvezetén, annak kijegesedett poetikai képletei alkalmazásával írta első verseit. Mikor azonban kezdetét vette a kérlelhetetlen harc, és jöttek a súlyos megrázkódtatások, amikor a kétségbeesett kiáltásnak ki kellett a föld méhéből szakadnia a zavaros légkörbe, Ady megtalálta a nagyerejű hangot és szót, mely lángként perzsel és gyújt: csatornákat tört magának, mint a láva, verse elemi erejű s egyszerűsággal zamatos, zengő, hajlékony és lüktető, mint a véna. A szegény újságíróból, aki céltalanul herdálta fiatal bolond éveit, rövidesen költőfejedelem lett, könyvei hetek, hónapok alatt elkelték, többezres példányokban, neve, mely korábban szimbóluma volt mindannak, ami pusztá és bolond, s melyet a méltóságáteljes és komoly öregek megvető mosollyal illették, éles harsonaszó lett s hívók ezreit szólította toborzóhelyekre.

De bármennyire elemi erejű és eredeti volt is Ady, es tősgyökeres — gyökerei Árpádig és Álmosig nyúlnak vissza —, ha bármilyen erős is a visszhangja költészetének, amellyel hangját a magyarok történetének sötét mélyeiből feltörő fájdalmas kiáltással erősítette, gyötrelmes, komor sejtelméi vajmi keveset enyhülhetnek a múlt nappal — bár Kasszszandra sírásának épp most kellene megrepesztenie a magyarok dobtáryáját —, s ha víziói épp napjainkban támadnak egymás után, és megannyi fekete kísértetként borzongatják fejünk fölött a levegőt: mindemellett elmondhatni, hogy Ady elzengte nagy zsoldárait, s neve és szava nem nyugtalanítja többé a széles tömegek lelkiismeretét.

A fiatal Ady — harmincöt éves öreg, roppant erejét a nagy lobogás már az utolsó molekuláig kimerítette, s már nemegyszer állt, mint imbolygó árnyék, a sír szélén, de mint Anteus, földet érintve, mindenkor új tápot, új erőt merített ő is ismeretlen mélységekből, és planétaként

szárguldott tovább, és pazarolta, mint mitológiai istenség, meg-megújult erejét. Ezekben a napokban azonban halk, őszinte rezignációval írta e sorokat: „Kacérkodom, ma még talán csak kacérkodom az öregséggel, de az öregség az bizony már a nyomomban jár és attól tartok, maholnap ismét megbarátkozom majd a faluval, Ermdindszenttel, és ha egy hibbant pillanatomban meg nem nősülök, és hogyha városi remetesegem agyrémnak bizonyul, hazamegyek Ermdindszentre (töredék az Érdekes Újság szerkesztőjéhez írt leveléből a lap idei 28. számában). Ady, aki éveket töltött pszichotikus lázban, agóniában, mély kábulatban, s aki egész fiatalosságát vigasztalan bolyongásba ölte, a testet öltött ideált keresve, aki merőben enftant terrible volt a magyar irodalomban és a közéletben is, aki nem ismert megbékülést, alkut, sem engedékenységet, aki saját bevallása szerint szinte magánál is jobban szerette az engesztelhetetlen Jászit, s aki e szeretet és hűség bizonyosságul kész lett volna — a hajdani magyar fejlődelmek módjára — kést döfni ütőerébe, mi több, vérét is ontani az utolsó cseppig, az az Ady ma elégedett filiszterként azon töpreng vajon hol találna nyugodalmas szállást: a csendes Budán vagy Ermdindszenten, amelyen túl — szavai szerint — már csak Mandzsúria következhet; az az Ady lett szerkesztője az átváltozott Nyugatnak, ahova a változatlanul lázadó és elégedetlen fiatalok szerint havonta besétál egy-egy új gróf; az az Ady most csendesen, finom fájdalommal elgyötört szervezetében, lábadozó betegként a régi szép napok emlékein él, az elvihartzott nagy vihar moráját visszhangozva az elcsitult vulkanikus kitörés utolsó rengéseit éli át.

És mégis: Ady, a kimerült titán, merthogy szelleme a mítikus véredzette Siegfriedhez hasonlatosan népének véres múltjában pezsdült új erőre, Ady lám, még mindig fejlődésben van. Talán helyesebb volna azt mondani, hogy Ady gyakori utazásai során a hideg éjszakába most érkezett a végállomásra, ahol csupán két jelenés választható: vagy az utolsó lépés a sötét bizonytalanságba, ahol két metafizikai fogalom, a múlt és a jövőendő egybeesik, vagy a rezignált visszatérés oda, ahonnan ifjan útra kelt, visszatérés a jelenkorba, a legyőzött visszavonása a sorssal megbékülés mezejére nyíló kapun át, az Élet kiszolgálóinak és rabjainak mezejére. Az étellel legyőzött Ady az utóbbit választotta: hódolni tért vissza a Sorsnak, az Életnek, azért tért vissza, hogy — írjon. Es munkásságának ebben a legújabb szakaszában erős igazolását látjuk korábbi állításunknak, miszerint az új magyar irodalom és legfőképpen Ady költészete par excellencce szocialista, hogy forró láva, melyet a vulkáni kitörés juttatott felszínre: Ady ma nem burkolja szavát ősi panteisztikus szimbolikába: írásaiban immár nem súlyos és homályos sejtelmek és látomások vívódnak, Ady most mélyesen őszinte és nyílt, társadalmi-nemzeti rezignációja most olyan tiszta, mint a könny. Ebből a szempontból tehát nem is kell tekintetbe vennünk költészetét tanúsításképpen: igazolása az mindennek: legszuptilisabb, s látszólag a legkevésbé szociális motívumaiban is következmény, az indíték művészi konzekvenciája, tehát a legerősebb hatásra jellemző következmény. Nem kell hát bizonyítékként hivatkoznunk a hites barátságra, amely Jászihoz fűzi a Költőt, sem azokra a fellette őszinte és erőteljes cikkekre, amelyek a közelmúlt politikai küzdelmeinek legkritikusabb napjaiban jelentek meg a radikális demokraták és a szocialista demokrácia orgánumaiban; szükségtelen hivatkoznunk arra is, hogy azokban a napokban, amikor tört-zúzott Pesten a tüntető tömeg, amikor a demokrácia és az abszolutizmus elkeseredett tusában szembesült egymással, Ady akkor lépett be tüntetőleg az Altalános Választójog Ligába, és jelentkezett a bizottságba népgyűlési agitátornak és szónoknak. Utalhatunk Adynak arra a klasszikusan őszinte kijelentésére, amely egy-két évvel ezelőtt hangzott el, miszerint Jászit fiatalkora óta vezérének vallja, — szemét kinyitván, látóvá tette, s mint a fiatal Pálnak, ő mutatta meg neki az utat, s hogy mindaz, amije van, az Jászi ajándéka. Tavaly pedig — önéletrajz jellegű érdekes eposzában — odáig jutott őszinteségében, hogy önmagát — igazságtalanul — szinte Jászi rabjának nevezi.

Lényeges még e költészet legújabb szakaszában az, ami különben egész fejlődésére jellemző: ahogyan napjaink Adyja végül is szkeptikussá lett a nemzetét és fajtáját illetően. Hajlamos volt ugyan korábban is cham-

berlaini szférákba tévedni annak ellenére, hogy Jászi és csoportja a leghatározottabban ellenzői minden fajteorémának és -ideológiának, annak ellenére, hogy a Társadalomtudományi Társaság fiatal csoportja — hozzá tartozott maga is — mindig emelt homlokkal, acélos energiával, titáni magabiztossággal hirdette: a mostani küzdelem egyik megjelenési formája azon korábbi marxi törvényeknek, amelyek alighanem ma is érvényesek még, s hogy ezek a bajok és megrázkódtatások a magyar társadalomban nem egyebek, mint hírnökei az új Magyarország születésének, és hogy az út, amelyen haladnak, a tátongó szakadékok ellenére is biztosan vezet eszményeik elképzelt társadalmi rendjébe. Igaz ugyan, hogy a hatás kedvéért Adynak fokoznia kellett a hangot, sajátos és szinte aktuális körülmények miatt kellett lehangelően komorra árnyalni költészete színrendszerét, erősebb ecsetvonásokkal kellett felraknia a színeket, hogy magyar jelleget nyerjen a kompozíció, és ha nem akarta elköttyvetélni azt a zsíros televényt, amelyből buja tenyészet sarjadt, akkor nem követelhetett társadalmi igazolást a középkori indolencia, műveletlenség, elmaradottság, a teszesítő tunyaszó viszonylagos jelenségére; mert hiszen mindezeknek, miként más fizikai és társadalmi csökevényeknek is, igen erősek a maradványai még ma is.

Minthogy a jövő akkor még végtére is próbálhatatlan volt, sokféle lehetőségek kavargtak és zajlottak Ady szeme előtt is, az élet nagyszerű drámája — a lejártszódott — reménnyel és bizakodással töltötte el a Költőt is. Nincs hát költészetének ebben a szakaszában tragikus csüggedés és rezignáció, abban az egész költészetben csak a titáni individuum iszonyú küzdelme érződik a komor sejtelmekben, egyénisége mindazt a nyugalom, reménykedés és boldogság sugárkoszorújával tör felszínre, mintegy övezve a Költő jellegzetes, elgyötört arcú fejét. Méltán hívathatta tehát segítségül Jászi is, amikor egyik legimpozánsabb és legrejtélyesebb népgyűlésén, amely a jövő lehetétét érezte, egyik legragyogóbb beszédében Adyra hivatkozott, az ő verseit szavalta, hogy minél plasztikusabban ábrázolja a középkori Magyarország gazdasági nyomorát és inségét, s hogy minél erőteljesebben juttassa kifejezésre a százados fájdalmat, amelyet a feudális nemesség — az egykori és mai hivatalos, történészek szerint a haza patriótái és megváltói — facsartak a meggyötört földből és a sokat szenvedett nincstelen rétegekből, amelyek megtörtén, kizsákmányoltan, sötétségben és feledésben merültek oda, ahonnan mások kerültek kispadra. Ady alkalmasint épp hűsvétra írta egyik legmegrázóbb cikkét, a mozgalom feszültséggel teljes esztendejében, amikor is a hívők egzaltált fantáziája a sűrű felpattanását hallotta, a Költő mást hallott: Hunnia százados kérgének recsegését s alatta a fuldokló buja, meleg életet, és látta, mint virrad fel a nagy vörös Nap a magyar parlag fölé.

Amikor azonban egy-két évvel ezelőtt veszélyes zátonyra futott a fiatalok heves mozgalma, és lohadni kezdett a lobogása, s a fiatalok széledezni kezdtek, amikor Jászi is visszavonult, és amikor szava elvesztette ércesen csengő hangját, amikor Magyarország déli határa alatt dörögni kezdett, amikor Hunnia kapuján duzzadó új erők bontakoztak, Ady a valóság súlyos lidércnyomására meghúzta az utolsó ecsetvonást a grandiózus kompozícióban, amely egy nép idegen tévedésének hőskölteményét jeleníti meg. Elveszítvén minden reményét hazája vigasztalan állapotának igazolhatási lehetőségébe, a szó legjobb, noha problematikus értelmében fajvédő költő és író lett Ady. És a nemzeti fatalizmus, amely korábban ilyen őszintén, ilyen nyíltan sohasem jelentkezett, jelenleg olyan rémisztő, mint Böcklin képén a halál, és nem tágit Adytól, holott sötét árnyékot vet a Költő egész múltjára. Epp ezekben a napokban írta ezt a szomorú vallomást: „Irigyelem Önt, kedves barátom (mármint az elmagyarosodott Teutschot, aki később visszatért német családja ölébe), Önt, akit az elmagyarosodás játéka után az ön hatalmas családja megbocsátó, meleg ölébe fogadott s keblére ölelt. Milyen jó is lenne, hogyha megtehetném ezt magam is, és tékozló fiúként betérhetnék valahova, az udvarházba, ahonnan elköszáltam volt, de én csak magyar vagyok és más nem is lehetek... Az ódon Brassóban, a királyi földön, melyet hiába fenyeget Románia, mert védelmezi azt Germánia szíve és kardja, legyen boldog, én

szorgalmas, üdvözült és hites Teutsch barátom. Kár, hogy nekünk senkink sincs, ám kárpótlásképpen ezért a legteljesebb művészet vár ránk: a mindenkor nagyszerű Halál.” (Levél Teutsch barátomnak, a Nyugat idei 22. számában.)

Önkéntelenül is felmerül bizonyos vonatkozásban Ady összevetése Weininger tragikus személyiségével, akitől különben Ady igen távol áll. Hasonlóságuk a magyarság, illetve a zsidóság pszichéjének mélységes, tragikus ismeretében rejlik: senki annyi fájdalommal, annyi etikus szemrehányással nem sórt a zsidó pszichére anatómát, mint a fiatal zsidó Weininger, és senki nem mondott ki olyan súlyos ítéletet a magyarság pszichéjéről, mint a fiatal Ady. És amit Weiningeről írt szép tanulmányában Luka E. észrevételez Weininger viszonyáról a zsidósághoz: hogy nem ismerhette volna fel olyan látnokian és nem mondhatta volna el olyan plasztikusan az igazságot az izraelizmusról, „hogyha nem lett volna benne is izraelita”, az épp úgy ehmondható Adyról is. Számtalan mai magyarra nehéz megmondani visszamenőleg hányadizileg lett a nemzedéke magyar, a mai magyarok legtisztább ágához tartozó székely nemzetségű Ady család azonban hitelesen hat-hét évszázados és minden valószínűség szerint a honfoglaló magyarokkal került ide az ázsiai őshazából. Érthető tehát, miért olyan mélységes Ady fájdalma: a költő mintha magában hordaná a magyarság eredendő fájdalmát, az vonzza magával a sötétségbe, a nagyszerű halálba.

Még szomorúbb a másik hasonlóság, az ismeret tragikus következménye: Weininger kanti rigorozitással adta ki magának s az egész világnak a nehéz parancsot: Legyél! (Über die letzten Dinge, 51. o.) Ugyanígy került Ady is az egész magyar történelem — a múlt és jelen — felszínére, s átívelvén a jelenkor és időlegesség fölött, az ország nyugati határán, Dévénynél kiáltotta kétségbeesett kiáltását a szürke alföldi pusztaságok felé: a műveltség legmagasabb kifejezése: akarni kell élni, bele kell vetniünk magunkat a kultúra tajtékos hullámaiba és úsznunk kell a nagyszerű árban, mely a tudás, haladás, hatalom és a fény végtelen tengerébe sodor. És erre mintha mindannyiszor egy és ugyanaz lenne a tompa válasz: Ki a tanyára! — műveletlen rezignációjaként a paraszthősnek: Móricz Zsigmond, a fiatalok másik vezetője, a magyar Zola regényéből.

Van még egy fájdalom, ami mindkettőjüket nyomasztja: van Weiningernek egy elmésen jelképes eszméje, amely végül is végzetes lett számára: krisztusi fájdalommal beszél arról a kulturális-etikai bűnről és mindazokról a bűnökről, amelyeket közülünk mindenki s amelyeket valamennyien együtt hordozunk magunkba, s azoknak megannyi parázsként kellene hogy éгessék kulturális etikai lelkiismeretünket. Hasonló gondolat, ugyanilyen mély és tragikus eszme zokog Ady tornyában a zord Tátra ormán: a magyar nép, elhagyván isteneit, odahagyta a talajt, amelyből hajdani táperejét nyerte, gyökereit tépvén, szilaj vérét vesztívén a szerencsétlen vándorlásban, magában hordja, s végítélet napjáig hordani is fogja súlyos bűnét mindaddig, amíglen el nem hanyatlik, végül is, a sötét Halálba.

A hasonlóság Weininger és Ady közt eddig jutott el, és csak eddig. A fiatal, alig huszonhárom éves Weininger ugyanis rádöbönt az ember tehetetlenségére, saját nagy etikai eszméjének megvalósíthatatlanságára s egy éjjel, a bécsi Beethoven hangversenyteremben, ahol annyiszor zengtek fel az isteni szimfóniák, golyóval vetett véget minden további filozófiának. Ady azonban nem tette meg ezt az utolsó lépést, nem szállt alá a feneketlen sötétségbe, túnt elődjei társaságába, akik évek óta figyelik fénylő szemmel a boldogtalan utód kétségbeesett, titáni küzdelmét. Nem. Ady visszatért az Élet örvényébe, visszatért a betekinthetetlen tömegbe, amely éli a maga egyhangú életét, nem gondolva, mint Ady, a súlyos „holnapi leszámolással”; visszatért és lassan — elmerül benne.

Néhány esztendővel ezelőtt, amikor Pesten robbanásig telített volt elektromossággal a légkör, amikor minden pillanatban várható volt a megütkezés s a döntés, amikor Ady Endre lelkesültségtől elragadott csapatok élén vonult a jövő elébe, azokban a napokban, egy éjszaka, a

jellegetesen pesti kávéházi hangulatban, vakító csillárfényben és zsvajgásban, vakmerően így szóltam barátaimhoz: Adynak most kellene, diadalmos útja derekán, véget vetnie az életének . . .

Talán túlságosan is vakmerő volt ez részemről. Bizonyára sokan vannak, akik szeretik a zúgó árdagály múltán szemlélni a lassú apályt is. Lehetséges, hogy ez a jelenlegi, ez a látszólag vigasztalan helyzet rövid átmeneti stádium csupán a haladásban és fejlődésben. Vagy talán ami valószínűbb, az egész mozgalom túl korai volt, kellő felkészültség nélkül, s a kellőképpen össze nem fogott erők a sikertelen próbálkozás után visszalahadtak oda, ahonnan támadtak, az élet és a társadalom mélységeibe, hogy további tápot nyerjenek és fejlődjenek. És talántán meg is érjük még a várva várt diadalt; minden lehetséges; én legalábbis képtelen vagyok letenni erről a bizarr gondolatról.

És még nehezebb megválnom tőle most, egy különös találkozás után. Tavaly történt, késő ősszel, amikor szállingózni kezdtek a Balkánról a véres hírek, és felkavarták a pesti léghört, amikor is mintegy szünni nem akaró lázban reszketett a felajzottságtól a város. Egy éjjel, amint bolyongtam a kihalt utcákon a város peremén, Adyval találkoztam össze. Egy érdekes, különös hölgy társaságában jött velem szembe. Néma éji csend borult mindenre, a város, a viharos nap után, elcsitult harctérre emlékeztetett, és nekem hirtelen úgy rémlett, mintha Ady és útitársa egy fáradt nép lelkiismereteként lépegetne mintegy élete árnyékaként, mely lassan merülni kezd a Múltba.

Újvidék, 1913.

DUDAS Kálmán fordítása

A MAGYAR IRODALOM LEGFÉNYESEBB ÁRVÁJA

Az igazi költő legszemélyesebb életérzését világméretűvé fokozza s kora valóságát személyes élményévé forrósítja. A valóságot éli és a valóság kérdéseire a haladó emberiséggel együtt keresi meg a választ. Lépteit és szívdobbanásait haláláig a kor ütőeréhez igazítja.

A magyar irodalom legfényesebb árvája, Ady Endre a „legendák és jelek” világából érkezett, hogy ezeréves álma és konok indulata, a hazát foglalni induló emberiséggel élete szimbolikus tájáról, a sárba süppedt Mindszentről Párizsig röptse majd!

A magyar irodalom permanens hegyvonulatában a legnagyobbak folytatása ő, Balassi, Csokonai és Petőfi méltó örököse, természetesen amazok reneszánsz és rokokó bája, valamint Petőfi forradalmiságának objektív optimizmusa nélkül.

Petőfi harcaiban sohasem maradt egészen magára. Mindvégig benne testesültek meg azok a népi erők, amelyek 1848-ban oly reményteljesen csaptak össze az európai reakcióval; s mindvégig szószólója és hű katonája maradhatott a valójában is létező, bár gyenge magyar demokrácia balszárnyának. „Petőfi egy valóságos forradalom előkészítésének és harcainak volt poétája — írja Lukács György *Ady a magyar tragédia nagy énekese* c. tanulmányában. — Ady lírája a szükségszerű, a várt, az eljönni nem akaró forradalom utáni vágyódásnak ad hangot...”

A kor, amelyben alkotnia és élnie adatott, Európa-szerte a kapitalizmusból az imperializmusba való átmenet vajúadását éli; nyugaton már a teljes érettség monopolista szakasza bontakozik ki, ugyanakkor Kelet-Európában és Magyarországon még javában terpeszkedik a régi típusú nagybirtok és az elavult kisáruterelés.

Európa egyik felén bőség virágzik, a másikon ínség! Az egyik póluson a hódító ember a holdra készülődik, s a másikon a hódító barbár embert gyalázó öldöklése folyik! A lenini egyenlőtlen fejlődés kora ez: az imperalizmus válságokkal és ellentmondásokkal teli kora.

S aki látta Ermindszentet s megláthatta Párizst, az nagy összefüggéseiben tudta már szemlélni a világot! Európa mögött mindig ott látta Ázsiát.

Ady kétségkívül a kapitalizmus szétzúzó, elszigetelt és atomizálódó világában vergődő ember egyetemes, nagy sors-énekese s a külön magyar történelem magányos messiása.

Végzetes magára maradása — Lukács szerint — a lírai én szükség-szerű felnagyításához vezet, s ez adja költészetének a „pogány önszerelmű”, istenülő góg tragikus pátosztát.

Égész életművében a fáradt Ady-versek hazátlan szépsége felesel majd az új hazát, új hitet, új csodát kereső forradalmi Ady hitvallásával.

A századforduló mit sem törődve a mélyben lappangó erők növekedő fenyegetésével a látszólagos szekuritás, a Stefan Zweig-i szépkor békés idilli világát éli.

A monarchia nemzetközi és belpolitikai helyzete szemlátomást romlik. Magyarországon Tisza István nemzeti politikájáról, amely korábban valóban a liberalizmus eszmeköréhez kapcsolódott, fokozatosan kopik le minden „liberális máz” s valójában a legsötétebb konzervativizmussal, antiszemitizmussal és szocializmusellenességgel telítődik.

Ady a szülőföld átkot és áldást nevelő bölcsőjében (amely az ország kicsinyített mása!) találkozik először az anakronisztikus, félfeudális Magyarországgal. Egy gyermekkori emlékkép — Lóga Lukács, a zsarnok

korbáccsal veri végig „megtévedt” feleségét Érmindszent lucskos, sáros utcáin — lesz elindítója a későbbi Ady lázadásának, amely az egész megmerevedett „úri” Magyarország trónfosztását követeli.

A hivatalos politika Arany és Petőfi nép-nemzeti eszméjét aprópénzre váltva, hejehujázó, árvalányhajas magyarkodásba rejti a társadalom egyre égetőbb elentmondásait: a megoldatlan szociális és nemzetiségi kérdést. A század végére a reformkori „haza” egykor oly csillogó ígéje fakó szólammá lesz; s ha Vörösmarty magyarjai a századelőn még a nemzeti restség költőgetőit lehettek s Petőfi Alföldje forradalmi töltésű, akkor a század végére, konzervatív interpretálásban: a nemzeti lelkiismeret elaltatásának s a közvélemény megtévesztésének az eszközeivé lettek.

Killi a költői kép változásáról beszél; valójában azonban — mint azt Király István előadásából is tudjuk — itt nem egyszerű képváltozásról van szó csupán, hanem a mögötte levő eszmei-erkölcsi tartalom elkopásáról.

Millenniumi hangulatban él az epigonizmusba és provincializmusba süllyedt ország, „röpköd babona és turul” — vallja a költő; s föltámad az Alföld kicsi kunyhós, édes-bús világa az igénytelenség és horizontnélküliség dicséretével. Az olvasók elérzékenyülve olvassák Szabolcska Mihály verseit s mindenfelé hódít a dzsentriskedő, sírva vigadó mulatozás álelencsiája.

A naptári ünnepekre írt alkalmi költészet frázissá rongyolja a szabadság nevét s manírrá aljasítja a nagy elődök gyöttrő népiességét.

Ebbe a steril, idült hazudó, felhígított és megzápult magyar valóságba egyszerű és váratlanul belevág Ady fekete zongorája. Csörömpölve, megvesztegethetetlenül és lényeglátón adja hírül a XX. századi ember vesztélyzetettségtudatát. Szentségtörően Ugarnak meri nevezni a szittyák „tejjel mazzel folyó Kánaánját”, a Szabolcska tündérkertjét az elmaradottság elleni indulat a baudelaire-i reménytelenség unt sivatagjával s Eliot Átok földjével egyenlíti ki. A Magyar Ugar „a halál elmitizált világa”; elvetett szándékok temetője, a profán lét és a közönségesség pézsmaillatú vad mezejének szimbóluma lesz.

A közvélemény értetlenül és idegenül áll az új költői hang előtt. S éppen mert Ady vízvázalasztó egyénisége a magyar irodalomnak, a hozzá való viszonyulás a század eszmei irányait is jól mutatja.

A konzervatív irodalom „kibérelt életű és lelkű” manipulátora, a hírhedt Rákosi Jenő esztelen hajsztát indít az új magyar irodalom s ennek vezéregyénisége, Ady Endre ellen. Az elfetiszált nemzeti eszme bővületében denunciania kell a költő másfajta hazafiságát, rá kell kiáltani, hogy darabont, szocialista, bitang és erkölcstelen!

A reform konzervativizmus az önelvűség gondolatával már elismeri Ady értékeit, de nem bocsátja meg, hogy „eladá testét-lelkét az új Budapestnek”.

A fiatal radikálisok, Jászi és köre, valamint a szociáldemokraták lelkesednek Adyért, de a forradalom kapujáig ők sem tudják elkísérni.

S az esztéta Nyugat is — a már idézett Lukács-tanulmány szerint — csak primus inter pares akart csinálni Adyból; válságos időkben otthont adott a költőnek s megvédte a külső támadásoktól, de forradalmi programjával nem tudott maradéktalanul azonosulni.

Végül, a marxista filozófiai kritika a forradalmas Adyra, Ady lényegére helyezi a hangsúlyt; s ezzel visszaadja a költőt igazi önmagának s egyúttal korunk modern, szügesztív szimbólumokban gazdag vizionárius költőjévé, de a legvéresebb valóság költőjévé is avatja.

Ady a kompromisszum-léttel, az alku-élettel szemben a kiteljesedett élet szépségét, a forradalmi élet pátoszatát hirdeti. Nem foltozni, javítani akarja a régit, de radikális átalakulást sürget. Egyedül ő látja világosan Magyarországon, hogy a hűbériség maradványaival szövetséget kötött magyar kapitalizmus életképtelen s vallja egy ország ellenében, hogy a demokratikus forradalom elkerülhetetlen és szükségszerű Magyarországon.

Antifeudális Polgári Demokratikus forradalmat akar tehát Ady Eend-re, de a magyar polgárság nem volt forradalmi: „Nálunk egy gyenge, szét-zórt, gerinctelen, urizáló hajlamú polgárság termett, amelynek se ereje, se tehetsége nem volt még annyi sem, hogy a sült galamb bekapására száját kitássa...” (A magyar irodalom története, V. kötet, 112. o.) S nem tudta a haladást belső, organikus fejlődésként biztosítani.

A történelem mostohán bánt a magyar demokráciával, nem a legyőzött régi rend diadalmas legyőzőjeként juttatja majd uralomra, hanem kényszerű örökösként.

Ady Dózsa népéhez, a parasztsághoz fordul akkor, de a neinei dilem-ma s a következetes polgári gondolkodó hitetlenséggel tölti el; nem bíz-hat a parasztságban sem, hiszen látja, hogy vezetés és szervezett erő híján mit sem ér annak forradalmisága. Szkepszisét 1914 táján az egész társad-alomra kivetíti s a magyarságot a „hőkölés népének” nevezi, aki vertnek született és nem verőnek. A nép felelősségét abban látja, hogy tűr és nem lázad a belső ellenség ellen. Arról szól, hogy „Nekünk Mohács kell”, s hogy elveszünk, mert elvesztettük magunkat.

A forradalom vezető erejét a munkásosztályban fedezi föl, s így for-dul tekintete a „jövendő fehérei” felé; velük népesíti be a mondabeli Ha-dak útját (ahonnan a segítségnek kell megérkeznie) s az „úri viharból” nekik küldi a Frigyládát.

*Ami csak szépség, s ami reménység
Mind Ti vagytok a Tisza körül —*

írja himnikus köszöntőjében s szívdobbanása pontosan mutatja a törté-nelem döntő óráit. Legfőbb féelme, hogy a nagyhatalmak kirobbanó in-dulata levezeti a forradalmat, hogy a forradalom elkésik, s a világ majd a nép nélkül intézi el a nép ügyét, mielőtt az lezámolhatna ezeréves el-nyomóival.

A világháború ellen sem a pacifizmus, de a kor nagy forradalmait féltő humanizmus nevében emel szót!

A hivatalos vonallal a népies fejlődést, a kuruc költészetet és a refor-máció nyelvújítását állítja.

Költészetében a lírai azonosulás révén a múlt minden értéke jelenné aktualizálódik: a legendák Szent Margitjában a lírai halkság és benső nemesség új embereszménynek „apoteózisát” írja a költő s Barla diák alakjában a honfoglaló párducus ősökkel szembeállítja és igazolja a „sző-kevény gyávaság”-ot.

A Magyar Ugar elleni lázadás adott konkrét pátoszt Ady szerelmé-nek s isten-élményének is.

A polgári erkölcs a köznapi házasságtörések, a kisstílu kaland és a kicsinyes család előtt szemet hunyt, de a mindenséget átforrósító és a konvenciók arcába csapó szenvedélyt kihívásnak érezte. Lázadás volt a Léda-szerelem, a teljes ember vágya és elvágyódása kovácsolódott ben-ne daccá.

Léda nem volt köznapi asszony, „volt benne mitizálódni képes em-berség” — írja róla Király István —, s egy Adyéval rokon lélek izzásával kereste az esztétalét „zenévé nemesedett felnőtt társadalmát”.

Ennek a zátonyra futott nagy szenvedélynek a tragikuma éppen talajtalanágában keresendő; a folyton ünnepre vágyó királyi érzés a meg-hódított végtelen helyett a nihil partjaihoz érkezik el.

Ady hitetlen hitében és nagy megtéréseiben, öleléseiben Istennel mindig egyenrangú dialógust folytat. S amilyen erős az önlelkében miti-zált, dörgő kálmínista Isten, éppolyan arányú a költő belső, már-már gyermeki árvasága...

Ady nagy összefoglaló is. Benne futott össze az egész magyar törté-nelem, a lent és a fent és a lent minden szenvedése. Mondanivalóját így a nemzeti lét s tegyük mindjárt hozzá: az univerzális lét távlataiba tudta állítani:

Bartókkal együtt újra kijelöli az ember helyét a Mindenségben s vállalja a velejáró pokoljárás útját. A század neuraszténias alkohelmámorába a bohém romantika sodorta, a lázadás egy korai formája, amely később tragikus szokásává vált.

Ady mérhetelen tisztasága éppen az, hogy szó szoros értelemben a bőrét vitte a vásárra — a legnagyobb kockázat az övé —, életét, egészségét és erkölcsét kesztyűként dobta a Hazugság arcába:

*Harcunk a magyar pokollal van,
Mindent erre tettünk,
Ennek a kapuit döngetjük,
Ezé a harcé lelkiünk, testünk.*

vallja s a „ragadózó” a síríg követik őt is.

Elvéri majd e harcban, hogy pusztuló Világfájából millió gyökerű új élet támadjon. S teremjen új csodákat:

*átörökitve magát a világ velő-kötegébe
lett magaslati hó, szűziség, lombzene, bilincstelen,*

s ifjú szívekben él; míg ember marad a magyar, s amíg anyanyelv a nyelv.

PÉTER LASZLÓ

A REJTÉLYES CSÓKAI ÍRÓNÓ

MÓRA FERENC ISMERETLEN LEVELEI BABITS MIHALYHOZ

Móra 1907 októberétől 1914 júniusáig évente néhány hetet ásatott Csókán, a régészeti irodalomban híressé vált Kremenyák-dombon. 1932-ben így vallott Csókáról: „nemcsak az ősök temetője, hanem az én fiatal eszten-deim, nagy bizakodásaim, fehér arcom, fekete hajam temetője is. Nyolc esztendeig vallattam én itt a faluai nagy kopasz halmot... Ez volt az én régészeti inasiskolám, s mire a magam kárán kijártam valahogy, s valamennyire ki is tanultam, akkorára kezdte lepegetni hajam az a hó, amit semmiféle kánikula el nem olvaszt többé...” Nyilatkozatát így fejezte be: „Csóka így is külön fejezet lesz a magyar régészetben.”

Az író maga, bár 1918-ban Léderer Artúr, a Kremenyák birtokosa, vállalta a földolgozás könyvében való kiadását, csak 1925-ben írt egy kisebb tanulmányt *A csókai őstelepről* címmel; ásatásainak régészeti anyagát 1960-ban Banner János, Kovrig Ilona és Korek József tette közzé. Am Móra számára Csóka a régészeti tapasztalatokon kívül írói haszonnal is járt: embereket ismert meg, akik gazdagították lélekismeretét, anyagul szolgáltak elbeszéléseihez, regényeihez. Mészáros Antal vagy Farkas Szilárd: egyszerű parasztember vagy művelt pap Móra számára egyaránt barátot, beszélgető társat, írói modellt jelentett. A *Négy apának egy leánya* plebánosának, Papp Fidélnak alakjában ott van a derék csókai papnak, Farkas Szilárdnak (1869—1923) emléke. 1922-ben Móra a zentai Pálma c. ifjúsági folyóirat szerkesztőségének ezt írta mintegy bemutatkozásul: „Farkas Szilárd jóbarátja is én vagyok, ez nagyobb tisztesség nekem mindennél.” *A csókai csata* című elbeszélésében 1926-ban pedig így örököltette meg nevét: „Farkas Szilárd, az én regényembe is belemertett csókai papom már meghalt.”

Ímént idézett leveléből az is kiderül, Móra *A csókai rézemberek* címmel ifjúsági regényt tervezett, éppen a Pálma számára. Talán ma még kideríthető volna, min feneklett meg ez a terv, miért nem tartott rá igényt a zentai folyóirat, vagy ha a szerkesztőség igent mondott, Móra miért nem írta meg.

Móra és Babits Mihály művészi ízlése, világa, költői iránya és irálya — ég és föld. Idegenek voltak egymás számára. Nem tudok róla, hogy leírták volna valahol a másikuk nevét.

Mégis, érdekes, hogy fönmaradt Mórának Babitshoz írott hat levele, s éppen egy különös csókai ügyben. Lassan negyedszázada, hogy Belia György barátom szívességéből hazzájutottam Móra Ferencnek az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őrzött leveleiről készült mikrofilmhez. Annak idején, 1955-ben, Reguli Ernő segítségével le is gépeltem őket, és a 64 levélből álló gyűjteményt jegyzetekkel ellátva kiadásra előkészítettem. Sokáig nem tudtam megjelentetni, 1969-ben pedig lakástüzekkor úgy megsérült a kézirat, hogy nem volt kedvem kézbe venni. Közben néhány levelet (pl. a Hampel Józsefhez, Cserzy Mihályhoz, Balla Jenőhöz írottakat) mások ki is adták. A levelek egy része (a Pekár Gyulához, Lőrinczy Györgyhöz, Jakab Ödönhöz, Pinter Jenőhöz stb. szólók) nem is voltak túlságosan közérdekűek, így nem erőltettem a dolgot. A minap, hogy a közelgő Móra-centenáriumra készülöben elővettem a kéziratot, eszembe villant, hogy a Babitshoz írt levelek máig kiadatlanok, érdemes lesz tehát őket közzétenni, annál inkább, mert legalább a centenáriumig lesz idő és alkalom, hogy a rejtélyes csókai író és ismeretlen regénye után együttes nyomozást indíthassunk.

Azt kell ugyanis először kideríteni, hogy ki volt Csókán Benárd Gyuláné, aki *Jéghegyek* címmel önéletrajzi regényt írt, és Móra segítségét

kérte kiadásához. Mi köze volt a faluhoz, a Léderer-uradalomhoz, mi lett a sorsa, és mi lett kéziratának sorsa? Ha Babits nem túl nagy érdeklődést mutatott is a regény iránt, sőt azt sem tudjuk, végül egyáltalán elolvasta-e; amit Móra írt róla, elég ahhoz, hogy ne tartsuk teljesen dilettáns munkának, és kutassunk utána. Tárgya szerint talán Németh László *Izonyának* előzménye lehet irodalmunkban. Nem lehetetlen, hogy mégis megjelent; talán a szerző lánynevén, talán álnévén, talán más címmel is. Idősebbek esetleg emlékezhetnek a névre; ha nem, egykor majd a véletlen is kezünkre járhat a rejtély megoldásában.

Móra és Babits nem sokat találkozhattak. Amelyre Móra az első levele elején hivatkozott, a futó találkozás, Babits szegedi tanársága idején, 1906 ősze és 1908 tavasza között eshetett, valamelyik szegedi szerkesztőségben vagy a Tisza Szálló éttermében... E levelek után tudtommal csak egyszer találkoztak: 1923. május 20-án, Juhász Gyula negyedszázados költői jubileumának szegedi ünnepségein, amikor a Belvárosi (ma Szabadság) moziban mind a ketten köszöntötték költőtársukat. Hogy ejtettek-e szót Benárd Gyuláné regényének kínos ügyéről, nem tudhatjuk. Azt hiszem, Babits régen el is felejtette, Móra meg tapintatosan nem emlegette föl. Mindenesetre a jubileumi ünnepség rendezőinek kérésére Babits készséggel szerepelt egy műsorban Mórával. „Móra Ferenc szereplése ellen — válaszolta Sarló Sándornak — nemcsak hogy kifogásom nincs, de nagyon örülök, hogy úgy vele, mint a többi szegediekkel megújíthatom az ismeretséget.”

Beszéljenek most már a levelek.

Szeged, 1912. okt. 14.

Igen tisztelt Uram!

Rég volt, mikor utóljára találkoztam Önnel s gondolom, akkor se úgy, hogy Ön még emlékezne reám. Őszintén szólva: futólagos találkozások halvány emlékét magam sem találom elég indoknak arra, hogy jóakarát, esetleg tanácsát kérjem. Mentsen valamennyire az, hogy nem a magam számára kérem, hanem egy szerencsétlen emberére, aki kétszeresen szerencsétlen, mert asszony. Nekem különben, a számalom érzésén kívül és azon az érdeklődésen kívül, amit írói tehetsége ébresztett, teljesen idegen. Élete történetét jóformán csak a mellékelt kézirat-nyalápból ismerem, melyben alig van kitalálás. Autobiográfia az, néhol túlságosan erős is az élet-íze.

A kéziratot én a Torontál megyei Csókán kaptam, ahol most már a nyolcadik őszi ásatók neolith-kori telephelyeket. Azt hiszem, az a kor volt a kultúra utolsó látogatása ezen a helyen. Annál furcsábban lepett meg, mikor egy uradalmi majorházban eltemetve találkoztam vele annak a számkivetett asszonynak a képében, aki ezt a dolgot írta.

Arra kért, segíteném valahol napvilágra, neki az lennie a föltámasztás. Bizalmatlanul fogtam neki az olvasásnak, s furcsán éreztem magam, mire a végére értem. Lehet, a kontraszt is hazzájárult: hogy zsugorított csontvázak, ötezeréves tűzhelyek, nefrit-köves asszonycsontok közt sikolozik így a fülemben az élet.

Lehet, hogy csalódom, de azt hiszem, őszintébb asszonyi írás ez akár a Karin Michaelis, akár az Agnes Hennigsen írásainál. Írásművészet ugyan nem sok van benne, helyenként brutális, máshol ijesztően sablonos; egészben mégis érdekes és nem érték nélkül való munkának tartom. Annál minden esetre többet érdemel, hogy az egerek rágják össze valahol a padláson.

Én azonban nem tudok vele mit tenni. Szerény gyerekiró vagyok, s mint ilyen is csak Singerékkel — igaz, nagyon barátságos — összekötötésben. Rájuk mégse gondolhatok. Ennek a könyvnek a levegője nem az övéké. A modern irodalommal semmi személyes összekötötésem nincs. A Hétnél nem ismerek senkit, a Nyugatnál egyedül Önt, sajnos, megle-

hetős egyoldalúan. Félek, Ön sem igen emlékszik rám. Ahogy azonban Önt ismerem, nem hagyja olvasatlan a kéziratot, hiszen Ön bizonyára ép úgy keresi az értéket, ha csak szemekben és morzsákban is, mint én.

Arra kérem most már: ha Ön is egy véleményre jut velem, és nem elkallódni valónak hiszi ezt a dolgot, adjon tanácsot, mit lehetne vele tenni. Kaphatna-e helyet a Nyugat kiadványaiban? Vagy ha nem: méltóztatnék-e német kiadót tudni, akinek elküldhetném? Odakint kapósak az effajta témák, a frigid asszony témája tán földoltogatlan is még. Én ugyan nem kedvelem valami fölötte az ilyesmit, — de azt hiszem, aki ezt írta, tudna még mást, külömbet is írni, ha valami buzdítást kapna.

Végül pedig bocsásson meg nekem ezért a hosszú és komisz írással levélért, s ha hozzájut, szerencsétlenségem a válasszal. Igaz nagyrabecsülés-sel őszinte hive:

Móra Ferenc

[Oldalt:]

Címem: M. F. Szeged, Somogyi-könyvtár

2

Csóka, 1912. XI. 14.

Igen tisztelt tanár úr!

Körülbelül egy hónappal ezelőtt valami csókai kéziratot küldtem tanár úrnak Szegedről, kérvén, olvasná el, s írná meg, tudna-e módot az elhelyezésre. Csókai munkám a mai nappal véget ért, s a szerző most már igen szorongat a kéziratért, — szegény boldogtalan tán attól is fél, hogy ellopom tőle. Alásan kérem tanár urat: méltóztatnék azonnal visszaküldeni az én címemre, Szegedre, ahová ma már beköltözöm, és bocsásson meg nekem, hogy háborgattam vele. Most már belátom, hogy naivság volt és szégyenlem magam érte.

Athelyezése hírét¹⁾ is ma veszem; szívből gratulál hozzá őszinte tisztelője:

Móra Ferenc

3

Igen tisztelt tanár úr,

alásan kérem, szíveskedjék öcsémnek,²⁾ aki e sorokat viszi, átadni a csókai kéziratot haladék nélkül. A boldogtalan szerző a legkomolyabban pörrel és skandalummal fenyeget. Kész hive

Sz. 912. nov. 30.

Móra Ferenc

4

Igen tisztelt Uram!

Levele szinte megszegyenít: röstelleni valóm igazán csak nekem van, aki haldósan megzaklítottam Önt egy, körülbelül mindkettőnkre idegen dolog miatt. Ertem a tanár úr helyzetét, magam is eléggé hajszolt életű ember vágyok, s a levelében érintett körülményektől eltekintve: azt is magamról tudom, hogy az idegen kéziratoktól mindig a cigányhídeg leli az embert. Tudtam én ezt mind, szíves sorai vétele előtt is, magamban

1) Babits Mihályt az újpesti gimnázimból akkor a budapesti tisztviselőtelepi gimnáziumhoz helyezték át.

2) Nem tudjuk, kit nevezett itt Móra öccsének. Talán Móra Lászlót (1890—1944), bátyjának, Móra Istvánnak (1864—1957) fiát.

igazat is adtam önnek, — s bizony nem a magam jószántából molesztáltam, hanem mert engem meg a szerző fojtogatott, az amatőr-írók szokott türelmetlenségével.

Most talán sikerül megnyugtatnom az ön szíves ígéretével, — ami hogyan teljesül, menten megesküszöm az összes istenekre, hogy soha többet nem kolumbuszkodom. Annál kevésbé, mert könnyen megeshet, hogy az ember csak sekély tocsogót talál ott, ahol mély tengert gyanít.

Ezt nem éppen a küldött kéziraatra mondom, bár lehet, futtában való első olvasásra azt is túlbecsültem. A kontraszt is sokat tehetett: egy ódon falusi paplakban — Ön irt le ilyet valaha a Nyugatban — lapoztam át a kéziratot, s ott bizonyára másképp hatott, mintha itthon, vagy az Ön helyén olvasnám.

Öszinte véleményt méltóztatott kilátásba helyezni. Ha rólam volna szó, természetesen magam kérném a legkíméletlenebb őszinteséget. Így azonban arra kell kérnem Önt: ha teljesen értéktelennek itéli is Ön a dolgot, legalább az ítélet formája enyhítse valahogy a lényegét. Magam is irtom az amatőr-írót, ahol kezemre kerül, — de talán ne méltóztatnék fölös kegyetlenséggel bántani egy amúgy is szerencsétlen némberral, aki, ha első kísérlete nem sikerül, valószínűleg nem tesz több kárt az irodalomban.

Lehet, azóta a bátyám is járt Önmél a kézirat dolgában: bocsássa meg azt is, ezt a hosszú levelet is, amely bizonyára már is meguntta tette Ön előtt ezt a mi alig-ismeretségünket.

Szíves ígéretének a lehetőség szerint való teljesítését kérve maradok őszinte nagyrabecsüléssel és szíves köszöntéssel igaz híve:

Móra Ferenc

Szeged, 1912. dec. 4.

Danteját a Vasárnapi Újság nyomán kerestem Szegeden: úgy látszik, még nem ért ide. Csak karácsonyra tán? Már elhatároztam, hogy a Doré-rajzokkal együtt fogom olvasni.

5

[Kártyán. Mindkét oldalán.]

[1912. dec. 20. körül.]

Igen tisztelt Uram!

Őszintén sajnálom magamat is, Önt is, hogy már megint levelet kell írnom. Csak az nyugtasson meg bennünket, hogy ez már ultimátum. Ha át nem nézte még Ön a kéziratot, és nem kerül szabad másfélórája a karácsonyi szünetben sem, kérem, méltóztatnék értesíteni, hol vehetném át a kéziratot január 5-én, vagy 6-án, amikor fönt leszek Pesten. Most már csak ennyi szívességet kér, s ezt is hálásan köszöni tisztelő híve:

Móra Ferenc

Danteját most olvasom másodszor, jegyzeteket róva a szélére; szeretnék valamit írni róla, ha hozzá jutnék.

6

[Névjegykártya hátoldalán kezdve, túlóoldalán folytatva.]

Igen tisztelt Uram! Dr. Benárd Gyuláné asszony ma dr. Huszágh zentai ügyvéd útján tudtomra adta, hogy pert indít ellenem, ha tíz nap alatt a kéziratát, melyet Önnek küldtem, vissza nem juttatom. Kérem, kíméljen meg a botránytól, és szíveskedjék a kéziratot — a címe, gondolom, Jég-hegyek volt — a címemre azonnal visszaküldeni. Kiváltó tisztelettel:

Móra Ferenc

Szeged, 1913. jan. 8.

VOLT EGYSZER EGY FOLYÓIRAT

A Nyugatról beszélünk, s abból az alkalomból, hogy — ha létezne — most lenne hetvenéves. Megszűnt még 1941-ben, de így is harminchárom évig működött, ami kivételesen nagy idő, s ha az utódjának tekinthető Magyar Csillag hároméves (1941—1944) életét is hozzászámoljuk, irodalomtörténeti jelentőségét a magyar irodalomban joggal mondhatjuk egyedülállónak. Hírlik, hogy hamarosan hasonmás kiadásban teszik hozzáférhetővé, Budapesten tudományos tanácskozással adóztak emlékének, s ezen részt vettek a magyar nyelvű irodalmak külföldi szakértői is. Természetes ez, hiszen az első világháború előtt ez a folyóirat volt a teljes magyar irodalom legfontosabb szerve, s jöllehet a háború után szerepe szűkebb térre korlátozódott, s eszmei kisugárzása is csökkent, régi tekintélyéből sokat megőrzött. Aki a Nyugatban megjelenhetett, írónak számított. Az induló írók, költők még a húszas években is úgy lesték a legendás szerkesztő, Osvát Ernő gesztusait, szavait, mintha sorsuk függene tőle. *Két világ* című, könyvében Herceg János ilyen idéző érzékletességgel ír erről: „Ott ült a kávéház mélyében, s mégis mint egy emelvényen, mindenki közül kimagasodva, fekete ruhában, fekete nyakendővel magas keménygallérja alatt, akár egy halottkém, Osvát Ernő. Az ember önkéntelenül lábujjhegyre emelkedett, s akkor is mélyen meghajtotta magát ama páholy felé, ahol a legendás szerkesztő kéziratok lapjai fölé hajolt, ha más asztalnál foglalt félénken helyet, mint én. Osvátot különben is egész koszorú vette körül, elszánt és gögős, megilletődött és henegeő arcok néztek felénk, akik ebből az édenből kirekedtünk, s csak egy vágyakozó pillantást reszkiroztunk meg a fekete ruha és az élesen fel-felvillanó szemüveg irányába. Sorsok dőltek el Osvát szavára, ha olykor nyájasan felemelte fejét, és kilógott a szájából, hosszasan és sárgán, egy lötyögő lófog.” S nemcsak Herceg János, aki kirekedt, de Möricz Zsigmond és Kosztolányi Dezső is, akiket Osvát nagyra becsült, életük feledhetetlen emlékei között tartották számon a vele való találkozásokat. De akik valamiért szembekerültek vele: Lukács György, Németh László, Nagy Lajos, azok se vitatták soha munkájának értékét, s ellenszenveiken is átüt a neki tulajdonított jelentőség elismerésének súlya.

Persze a személyes emberi vonások, melyeket legteljesebben Kosztolányi örökített az időbe, a Nyugat révén nyertek történelmi jelentőségét. A Nyugat volt Osvát főműve, de nemcsak az övé volt: egy nemzedék, a modern magyar irodalom fölnövekedésének élő tükre volt ez a lap. „Ami e tizenöt évről mint magyar irodalom fog megmaradni: kevés kivétellel kiírható lesz a *Nyugat* évfolyamaiból.” Az egykori főszerkesztő, Ignótus írta ezt akkor, mikor nevét Babits, Fenyő Miksa és Möricz levették a lapról. A megbántottság túlzásával tehát, de nem alaptalanul. Aki végiglapozza a Nyugat repertóriumát, ámulni kénytelen, mennyi olyan regény, novella és vers első fóruma volt ez a folyóirat, amelyek a korszak alapműveinek bizonyultak. S a tanulmányokról és recenziókról ugyanezt mondhatjuk. Pedig elméleti megalapozottságuk és a módszerességük nem volt sem erős, sem határozott, de impresszionisztikus ráérzések, a metaforikus jellemzések annyi lényeges fölismerést tartalmaznak, hogy a jelen irodalomtörténései is ezeket az írásokat olvassák el először, ha érvényes és termékeny gondolatokat kutatnak. Nincs bibliográfia, melyből a Nyugat vonatkozó esszéi, bírálati hiányoznának.

Mindez amolyan egyezményes igazság, melyet vitatni ma már nemigen szokás. Ez, a mostani évforduló sem ígér látványos revíziót. A szakemberek örülnek, hogy ez a rendkívül gazdag és sokrétű örökség része lehet a mai izlésnek, a mai irodalmi kultúrának. Örülnek, mert nem volt ez így mindig. A Nyugat is átélt néhány türelmetlen átértékelést.

Az elsőt a Magyar Tanácsköztársaság idején. Akkor balról minősítették az irodalmi öncélúság burzsoá fórumának. Ezután nyomban az ellenforradalmi támadások kereszttüzebe került. A Tanácsköztársaság idején polgárinak minősített lap 1919 után a forradalmak, az „összeomlás” előidézőjeként, a zsidó expanzió eszközeként került a vádlottak padjára, s Szabó Dezső *Az elsodort faluja* robbanékony muníciót kínált az antiszemitizmus jegyében zajló heccelődésekhez. Ezt a kampányt a lap jól bírta.

Nehezebb próbára az új nemzedék olyan tehetségei kényszerítettek, mint Németh László, aki nem elégedett meg a hellyel, amelyet a lapban kapott, hanem a szellemi élet új megszervezésének munkájához keresett fórumot. Egy merészebb, radikálisabb társulás Szabó Lőrinc körül is szerveződött, s a Pandora létrehozásával meg is kísérelték a kiválást. A Nyugattal egyenrangú és tartósan létező organumot azonban se Németh László, se Szabó Lőrincék nem tudtak összehozni. Később, a harmincas évek derekán, mikor mégiscsak megszilárdult néhány lap, a Válasz, a Gondolat, a Szép Szó, Romániában a Helikon, a Korunk, nálunk a Kalangya, a Híd, a Nyugat akkor is megőrizte, ha elsőbbségét nem is, de tekintélyét, mértékadó szerepét.

Ez azért is lehetséges volt, mert a második nemzedék néven emlegetett generáció iránt Babits és Móricz, akik akkor már a Nyugat vezető szellemei voltak, sok megértést és rokonszenvet tanúsítottak. Aki a Válasz körül tömörültek, azok között a kulcsfontosságú emberek, Sárközi György, Illyés Gyula, a Nyugathoz és Babitshoz is közel álltak. Úgyannyira, hogy a Magyar Csillagban Illyés e két lap legjobbainak egységét valósíthatta meg.

Szomorú csonkasága a Nyugatnak, hogy József Attilát kirekesztette, de eszmei vonalából ez nem következett szükségképpen, hiszen nem igaz, hogy Hatvany Lajos vagy Kosztolányi, akik József Attilát pártfogolták, politikailag meghaladták volna a Nyugatot. A személyes motívumoknak nagy volt a szerepük ezekben a kontroverziákban, ezekről is lehetne tanulmányt írni. Itt most csak arra akarunk emlékeztetni, hogy a Nyugat első nagy időszaka után induló nemzedékek, akár a lap szerzőiként, akár ellenzékeként léptek föl, a Nyugat neveltjei voltak, vissza, a konzervatív révekbe már nem fordulhattak. Németh László megkísérelte, de hamar kiderült, hogy a Napkelettől mennyire idegen az, amit ő akar. Lehettek tehát radikálisabbak ezek a tehetségek, népibbek, mint a Nyugat törzse, de az apa—fiú viszony elszakadásaikban is kiütközött. Így aztán soha semmilyen vonatkozásban sem alakulhatott ki olyan ellentét, mint a fiatal Nyugat és ellenségei között kialakult, s a rangját, hitelét őrizni tudó lap a harmadik nemzedék számára is otthont jelenthetett. Az irodalomtörténet dialektikája folytán ez a kapcsolat még zavartalanabb is volt, mint az első és második nemzedék viszonya. Az unokák, Weöres Sándor, Radnóti Miklós, Sötér István, Jékely Zoltán, jobban szerették a nagyszülőket, mint a szülőket.

Súlyosabban ütött ki a Nyugatra nézve az a revízió, mely 1945 után következett. Lukács György, aki ennek eszmei irányítója volt, régi meggyőződését juttatta érvényhez, amikor a Nyugat teljes örökségének folytatása ellen foglalt állást. Mint ismeretes, Lukács a forradalmiság szempontjából értékelte a Nyugatot, s mérlegén — Ady és Móricz kivételével — a Nyugat nagy írói és költői jóval kevesebbet nyomnak tényleges súlyuknál. *Magyar irodalom, magyar kultúra* című nagy gyűjteménye sok-sok passzusában visszatér a gondolat, hogy ezek az írók — Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Füst Milán stb. — a költészet szférájában ugyanazt művelték, mint társadalmi szerepében a polgárság: a haladás kompromisszumos útjait járták. Van tanulmánya, ahol Adyt teljesen magányos forradalmárként állítja szembe társaival, máskor Móriczot is mellé helyezi, később Bartókot is, de róla szólva is hangsúlyozza, hogy mennyire nem volt tipikus jelensége a magyar szellemi életnek.

Ez a szemlélet 1945 után az akkori magyar irodalom egzisztenciális kérdéseiben jutott elhatározó funkcióhoz. Egész áramlatok legális létezésére is kihatott. Konkrétabban szólva mindazokra, akik az 1945 után bekövetkező radikális politikai fordulatot az irodalomban korábbi

műveik szerves meghaladásaként képzelték el. Lukács György gyors és meggyőző áthangolódást kívánt, s ennek érdekében éles vitában utasította el Sötér István, Vas István ama gondolatait, melyek a szerves átalakulás létjoga mellett érveltek. Weöres Sándor is ekkor lett a dekadencia példája, s ekkor, a Babits-epigonság vádja miatt minősült ártalmasnak az Ujhold folyóirat egész alkotógárdája. Köztük olyan tehetségek, mint Pilinszky János, Nemes Nagy Agnes, Mándy Iván, Szabó Magda, Rába György.

Az új magyar irodalom nagy árat fizetett ezért az elszakadásért. Gyanús kategóriává lett az őszinteség, formalizmussá a formakultúra, dekadenciává a fájdalom, irracionálizmussá a rejtelmesség. Az epikából száműzetett a Nagy Lajos-i szikár tárgyiasság, Tersánszky lumpenfigurái, Kosztolányi műves tisztasága: a groteszk, a különös, a szeszélyes látás minden megnyilatkozása. S ezzel egyidejűleg az avantgarde egészét is a dekadencia lomtárába söpörte az irodalompolitika.

Erthető hát, ha a Nyugat nagy örökségével 1954 után helyreállt és újra termékenynek bizonyult kapcsolatát a magyar irodalom ma féltékenyen őrzi.

Mindezek ellenére sem állíthatjuk, hogy a modern magyar irodalom és a Nyugat-mozgalom egyet jelentenének. Sok minden történt 1918 után, ami nem fért, nem férhetett el a Nyugat kereteiben. A munkásmozgalomhoz közel álló írók közül néhányan időnként megjelenhettek ugyan ebben a lapban is (Nagy Lajos, Déry Tibor, Komját Aladár, Radnóti Miklós, Vas István, Zelk Zoltán, Bálint György). Sok írással szerepelt Kassák, Németh László, de ismeretes, hogy otthonuknak nem tekintették a Nyugatot. Magát a formulát: a „második nemzedék” fogalmát már Komlós Aladár is idézőjelek közé tette, jelezvén, hogy csak jobb híján él vele, s nem gondolja, hogy a generáció, melyet vele elnevez, egészében a Nyugat szüleménye volna. Kirekedtek továbbá a lapból az emigrációba kényszerült írók, főként a kommunisták: Balázs Béla, Lukács György, Sinkó Ervin, Barta Lajos stb. És meglazult, majdnem elsorvadt a kapcsolat az 1918 után új államokba került és külön létre berendezkedő írókkal, irodalmakkal. Így a jugoszláviai magyar irodalom is igen messzire esett a Nyugattól. Erről érdemes részletesebben is szólnunk.

Az elszakadás törvényszerű, s mélységét az is növelte, hogy azok, akik korábban Vajdaságból a Nyugat munkatársai lettek, a legjelentősebbek 1918 után e vidéktől is teljesen elszakadtak. Csáth Géza, aki már a Nyugat első számában is jelen volt, meghalt. Kosztolányi, az állandó munkatárs, egyre ritkábban jött haza. Lányi Saroltát és Sinkó Ervint is messzire veti a sors. Radó Imre, Kázmér Ernő, Dettre János, Cziráky Imre, Milkó Izidor, Munk Artúr, Tamás István, Fekete Lajos, Herceg János és természetesen Szenteleky Kornél írása, illetve neve bukkan föl olykor, de szinte véletlenül, egyikük sem tarthatta magát e lap szerzőjének.

A Nyugat szellemét a két háború között a Napló képviselte elsősorban, de már csak másodközlések révén: Kosztolányi sok írását a Pesti Hírlappal majdnem egyidejűleg hozta, s föltűntek hasábjain Karinthy Frigyes művei is. S természetesen az emigránsként idekerült írók, Csuka Zoltán, Dettre János, Haraszi Sándor és a többiek is szemmel tartották, ami a legtekintélyesebb pesti folyóiratban megjelent. Így törtenhetett meg, hogy a nemzetiségi sorban létező irodalmak és a budapesti irodalom viszonyáról, a nemzetiségi irodalmak önállóságának szükségességéről mégiscsak a Nyugat közölte az első eszméletű cikket (Barta Lajos: *Magyar gyarmatok*. 1927. II. 223—233.), s erre Szenteleky az érdekelte ráhangoltságával és avatottságával azonnal válaszolt.

Ezzel azonban a Nyugat és a jugoszláviai magyar irodalom kapcsolata lényegében meg is szakadt. Módosul a kép, ha e lap örökségéhez számítható Ady-mű utóélete felől nézzük a kérdést, hiszen tudjuk, hogy Adyt a Híd szellemi őseként tisztelte. Kosztolányi, Csáth Géza és Lányi Sarolta hagyatékának főlvállalására, nagy mulasztások után, csak az elmúlt évtizedben került sor. Velük és általuk a Nyugat teljesebb örökségének is őrzői lettünk, s ezen a címen is részesei ennek a mostani jubileumnak.

BALOGH ISTVÁN

AZ ÁLTALÁNOS HONVÉDELEM ÉS A MŰVELŐDÉS

I.

A védelem megszervezésének és a háború viselésének módját egy társadalomban elsősorban a történelmi-társadalmi keretek szabják meg. Erre természetesen rengeteg különféle alkotóelem is hat, s közülük minden bizonnyal a két legjelentősebb a termelőerők fejlettsége és a társadalmi viszonyok természete.

Ha külön-külön figyeljük meg a világ országainak katonai (védelmi) berendezettségét, könnyen megállapítható, és szakértőnek sem kell lenni, hogy nagy különbségek észlelhetők. A különbségek a társadalmi berendezettségek különbözősége miatt jöttek létre, hisz minden társadalom igyekszik a maga képére formálni a fegyveres erejét is.

A JSZSZK öngazgatású szocialista társadalma is kiépítette a maga védelmi rendszerét — megteremtette az általános honvédelmi rendszert.

Mi is ez?

Olyan rendszerről van szó, amely együtt jött létre és együtt fejlődik tovább az öngazgatási szocialista viszonyokkal. Ebben a rendszerben a munkásosztály valóban meg tudja valósítani a teljes felszabadulását. A JSZSZK általános honvédelmét, a felkészülést és a vezetés elméletét és gyakorlatát is társadalmi-politikai, valamint katonai és műszaki téren is az öngazgatási-társadalmi viszonyok szabják meg.

Az általános honvédelem a polgárok jogán és kötelezettségén alapul. Az ország függetlenségének a megvédése képezi az összes öngazgatási jogok megvalósításának az előfeltételét. Olyan helyzetről van tehát szó, amikor az államapparátus nem monopolizálja a társadalom katonai megszervezését. Szocialista öngazgatású társadalmunkra jellemző, hogy a védelem problémájával az állami szervek mellett foglalkozik minden öngazgatási szerv is, elsősorban a társadalmi-politikai közösségek — a helyi közösségektől a szövetségi szervekig.

A fentiekből szinte magától értetődik, hogy a JKSZ egyik fontos feladatának tartja a honvédelmi rendszer megszervezését és fejlesztését. A JKSZ X. kongresszusának anyagában olvashatjuk a következőket:

„Jugoszlávia és az alkotmányban lefektetett rendszer megvédése a munkásosztály, a dolgozó nép és a polgárok, köztársaságainak és tartományainak népeinek és nemzetiségeinek közös érdeke.”

Ebből adódik az a meghatározás, hogy mindannyiunk tehát Jugoszlávia egész társadalmának egyik legfontosabb célja és érdeke az ország megvédése. Ezzel az állásponttal határozottan lefektettük társadalmunknak az általános honvédelemhez való viszonyát.

II.

A JKSZ X. kongresszusának határozatai, az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény is nagy lehetőséget teremtett művelődési életünk öngazgatói átalakulására. Megteremtődtek a feltételek a közműve-

lődés, a művelődési intézmények és a társult munka szoros együttműködésére. Művelődésünk társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági rendszerünkkel fejlődik együtt, így ki kell hogy vegye részét a társadalom továbbfejlesztéséből is.

A JK SZ XI. kongresszusának határozataiban, amikor az általános honvédelemről van szó, egyebek között igen jelentős helyet kapott a népfelszabadító háború és forradalmunk hagyományainak ápolása is. Ezen a téren a legnagyobb szerep a művelődésben dolgozókra, a művelődési intézményekre — kultúránkra hárul. A kultúra csak szocialista társadalmunkban lett befolyással a forradalmárok-harcosok erkölcsi-harci meggyőződésére, azért, mert a forradalmi harc és a művelődés osztályszerepének célja azonos. Szocialista forradalmunk nemcsak szociális, politikai és gazdasági, hanem hulturális forradalom is volt. Szocialista átalakulásunkban és fejlődésünkben a művelődés helye különleges; nagy szerepe van a szocialista öngazgatású társadalmunk védelmi rendszerének kiépítésében is.

Abból a tényből indulunk ki, hogy hazánk munkásosztálya az alapvető szociális hordozója és vezető társadalmi ereje szocialista átalakulásunknak. Öngazgatói alapjainkat, termelési és társadalmi viszonyainkat formálja a maga képére dolgozó népünk — így formálódnak a művelődési viszonyaink és honvédelmi rendszerünk is.

Régen messze vagyunk már azoktól a viszonyoktól, amikor munkásosztályunknak kiosztották a kultúrát, előírták a honvédelmet. Az öngazgatói demokratikus viszonyok más helyzetet teremtettek. A munkásosztály olyan társadalmi helyzetet biztosított magának, amelyről megláthatta, hogy a művelődés egészének birásával építheti és fejlesztheti tovább történelmi küldetését.

Munkásosztályunknak ezzel a helyzetével a művelődés külön dinamikát kapott. A társult munkában történő alkotó tevékenység lett az elsődleges erő, amely megszabja a művelődés további fejlődését.

A JK SZ X. kongresszusa többek között leszögezi ezt is:

„A szocialista öngazgatói rendszer megköveteli és lehetőséget is ad arra, hogy a társult termelők és a polgárok úgy szervezzék meg a társadalom védelmi erőit, mint sajátjaikat, amelyek — az emberi és anyagi lehetőségek, erők és eszközök — biztosítják szocialista közösségünk függetlenségét és integritását. Mert a fegyveres népet nem lehet legyőzni.”

A történelem folyamán soha eddig ezt így nem lehetett kimondani és megvalósítani. Egyszerűen azért, mert a szellemi (művelődési) életet mindig azok szabták meg, akik igyekeztek azt a tömegektől elidegeníteni. Ezért tud ma nálunk nagy hatással lenni a művelődés, mert fontos ember- és tömegformáló, társadalomépítő szerepe van.

Honvédelmi rendszerünk egyik alapvető pillére hát a művelődés.

Az emberformáló szerep, amelyet az iskolák, színházak, mozik, a sajtó, a könyvkiadók kaptak, nagyon fontos tehát, olyan feladat a társadalom továbbfejlesztésében és honvédelmi rendszerünk kiépítésében és megszilárdításában, amely nélkül nem léphetünk előbbre.

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTENETI JEGYZETEK 10.

Tudom, hogy nem lehet topográfiai okokkal magyarázni a régi Zombor világtól való elzárkózását. Mert mintha nem is nagyon hiányolta volna a messzebbre vivő utakat. Mintha nagyon is jól érezte volna magát az otthoni magányban. Gógból, kényelemből? Vagy csak a külön törvények szerint kialakult magatartás okából. Ahogy itt magyar, szerb, német, bunyevác meg még jó néhány nemzetiség valami nem létező népi frontba egyesült, amelynek emberi és honpolgári jelszava a modus vivendi volt. Senki sem beszélt holmiféle külön szellemiségről, de hogy a bácskaiáság nemcsak helyzetet, hanem magatartást is kifejezett, most látjuk igazán. Nemcsak illetőség volt, hanem eredet is.

Persze, a néhány család uralma alatt álló megyében voltak csoportosulások, amelyek mögött azonban, mint Grosschmid Gábor mondja, „legtöbbnyire csak a magánérdek rejlett”. Az utépítés elmaradását is ez indokolta. Például Rudics főispán, aki Szabadkán lakott és Almáson volt a kúriája, Szabadka felé sürgetett kövesutat, Odry József alispán meg Bajára, mert neki meg ott volt a háza. És mivel nem tudtak meggyezni, sokáig nem vitt út Zomborból se Szabadkára, se Bajára. Kifelé azonban az ilyen ellentétek is elismultak.

Az abszolutizmus után mindenki reménykedve nézett a jövőbe, s míg Ivan Antunović a magyar alkotmányosság szellemében köszöntötte az aulikus Rudics főispánt, Svetozar Miletić híres Tucin-dani beszédében kínált fel baráti jobbot a magyaroknak. Az apatini német dalárda meg a Szózatot énekelte, úgyhogy egy időre teljesen tűnt a béke.

Ez is azonban inkább álomba ringatta, mintsem tevékenységre ösztönözte volna a megyeszékhely vezetőit. A bezdáni klinker, amely aztán már makadámban folytatódott az erdős csatornapart és a fűzfák alatt kéklő Baracsa között a Dunáig, Batinán túl már nem mutatott célt és értelmet. Ott még vett egy kis darab szőlőt magának a zombori polgár, tovább azonban már nem terjedt az érdeklődése. A hatszáz éves pécsi egyetem éppúgy nem vonzotta, mint ahogy hidegen hagyta a lankásan szelíd latin Dunántúl költői szépsége.

Csak a vörösmarti, csúzai, sepei bortermelők szekerei csikorogtak kitartóan a súlyos hordók alatt a bezdáni kövesúton. Mert Zombor volt a baranyai bor legfőbb fogyasztója. Az ember nem is tudja, Eszéken mit ittak, hiszen a szőlősgazdák pincéjének fehér falán mindenütt ott volt szénnel felírva a zombori kocsmáros neve, s a bor mennyisége, amit lefoglalt magának. A költő, Laza Kostić nem is volt kénytelen többé elviselni a barátok ugratásait a Lalošević-féle szőlő előtti tisztáson, ahonnan Zomborig lehetett ellátni, mert ugyanazt a bort megkapta a Čitaonica vendéglőjében is, ahol magas támlájú széket tolt alája a pincér, ha leült elnökölni a hosszú asztal közepére.

Nagyobb forgalom csak akkor bonyolódott le ezen az úton, amikor a múlt század végén hajóállomás épült Bezdánnál, s Sztankovics György műszaki tanácsos kétszer annyi útkaparót alkalmazott, mert a teherszállítás egy részét is a hajó vállalta. Naponta jött és ment a hajó Budapest és Zimony között, s a zombori boltosoknak küldött árun kívül a Várház körüli vásárcsarnokban állandó hellyel rendelkező kofák is hajóval utaztak. Talán nekik gúzták a tamburások a mohácsi csárda országos tornácán, bő sokác gatyában és hímzett ingben állva, amíg a matrózok a kikötéssel bajlódtak.

*Od Muhača do Baje, nigde lađa ne staje.
Al kad stigne pod Baje, jednom fikne pa stane.*

Aztán sokáig nem emelkedett, sőt lanyhult a forgalom ezen a ritka kövesúton, amelyen szikrát hánytak a lovak patkói. Az utasszállító hajók is először csak gyérültek, majd végleg leálltak, hogy végül a második világháború milliós seregei vonuljanak át rajta lánctalpas harckocsikon, ótágú vörös csillaggal a lórések között.

*

Csodálatos, hogy Bács—Bodrog vármegye székhelyének csak két korszerűnek mondható útja volt, még a századelő éveiben is. A kincstári út Budáról Péterváradig vitt, Zomborból viszont csak Apatinig és a bezdáni Dunáig lehetett eljutni tengelytörés, kátyúba rekedés veszélye nélkül. De erre a két üveges csengésű, klinkerből simára kirakott újtárra volt a legbüszkébb Zombor. Pedig az egyik, az apatini, merőben önös célokat szolgált. Halpaprikásra jártak ki sárga homokfutókon és maguk hajtották kucsirkocsin a megyei urak, s nem horgászni, ahogy azt Papp Dániel annyi gúnnnyal állította róluk. A Duna ott folyt a halászcárdák alatt, óvatos megmártózásra is alkalmat adva, míg Bezdánon át majdnem még egyszer olyan messze volt. Meg aztán Apatin a gyors magyarosodás állapotában hatalmas gazdasági fejlődésnek indult. Jómódú haljós-gazdák, kosárfonókból és harisnyakötőkből máról holnapra gyárosokká lett újjazdagok nagy házat kezdtek vinni, s tárt karokkal várták a vendégeket.

Bezdán változatlanul szegény volt. A fontosabb útvonal azonban mégiscsak rajta keresztül vitt, s talán még a rómaiak küldték erre Pannóniából a felderítőket, hogy aztán majd tartósan hadak útja legyen. Erre vonult el a magyar szabadságharc idején Nugent báró vert serege és Jelašić otočaci ezrede, hogy amikor más frontokon megverték a rebellis magyarokat, erre jöjjenek vissza megint diadalmasan. Erre ment Kisfaludy Károly barátja, Rudics József főispán is Bécsbe, hogy kivárja a forradalom leverését, de a szerb Vajdaság megszűnését is, amikor majd küldöttség megy érte felkérni, vállalja el a főispáni méltóságot újra, ami ellen I. Ferenc Józsefnek se lehetett kifogása. Meg is ajándékozta hamarosan a bárói címmel, s Ivan Antunović, a Duna menti bunyevácok és sokákok történetírója, már irodalmi rokonérzésből is meggyőződéssel köszöntötte a megyei közgyűlés beiktatási ünnepségén. Rudics Hervatag füzére ugyan majd csak 1873-ban jelenik meg, s abban az évben választja tiszteleti tagjává a Magyar Tudományos Akadémia, amit jelentős alapítványa is valószínűleg elősegített, de a bácsalmási kúria pincseszeri estéin „vendégei unszolására”, akik között minden bizonytal a kalocsai kanonok is ott volt, felolvashatott ezekből a verseztekből a főispán.

„Megnyitattak a magyar alkotmány ódon védbástyái — mondta Ivan Antunović amaz emlékezetes beiktatási ünnepen —, hogy a nép választottait kebelükbe fogadhasák, mely alkotmányos szabadságnak mi ma első ünnepét üljük, ...és hisszük, hogy annak ajtaján be nem lép többé az abszolutizmus.”

A kanonoknak már gyakorlata volt a költők politikai pályája egyengetése terén. Bácsalmási plébánoskorában nem kis mértékben járult hozzá, hogy az óbécsei káplán, Jámbor Pál jelöltesse magát 1848-ban. Mikor aztán Kossuthnal szemben megbukott, megint Antunović ügyködése járult hozzá, hogy a forradalom vezére által meg nem tartott mandátum egy újabb választáson egyhangúlag Vörösmarty Mihálynak jusson.

A Szózat költője sosem járt a Bácskában. Megválasztását is csak levélben köszönte meg, s így nem sejtette, hogy választókerülete el van vágva a világtól, és a főispán emiatt csak szép, száraz időben hívja össze a megyegyűlést, mert a rossz, nyári úton esőben nem tudna eljutni Zomborba.

„Tanúja voltam inkább, mint vezetője a politikai mozgalomnak” — panaszkolta később Vörösmarty, a negyvennyolcas magyar parlament leg-hallgatagabb képviselője. Még ha kedve lett is volna utánajárni az út-

építésnek, akkor sem ért volna el eredményt. De ő ott se szólt, ahol szólhatott volna, s ezért kiálthatta feléje a másik költő, aki nem lett képviselő, de a szabadságharc legkimagaslóbb egyénisége volt: „Nem én téptem le homlokodról, Magad tépted le a babért.”

*

Küllőd nekem évtizedeken át a tipikus sváb falut jelentette. Nem is jártam benne régente, jóllehet kőhajításnyira van Bezdántól. Ismerősöm se volt küllödi, iskolatársam se, holott az én gyerekkoromban a német ifjúságot még magyar gimnáziumba küldték. Megszokásból? Vagy nem tartották tartósnak az impériumváltozást? Avagy talán ez az észak-bácskai falu már a húszas években Verbászon taníttatta a gyermekeit, nem törődve a papokkal, akik protestáns befolyástól féltették a fiatalokat.

Mikor először vitt át a széles küllödi főutcán az autó, a magyar határ felé menet, már nem voltak németek a faluban. De a házak még, a nagy kapukkal, melyekben a magasan megrakott szalmásszekérnek kellett elférnie, s a tágas udvarokkal, jobbról és balról virágágyással, még a hatalmas ablakokkal, hamisítatlan német házak voltak és a régi jómód hirdetői. A telepések, akik között ezeket a házakat kiosztották, mintha semmit se változtattak volna rajtuk. Talán nemcsak azért, mert nekik így is jó volt, de mintha tiszteletben akarták volna tartani ezt a síkvidéki stílust, amely a messziről jöttek szemében inkább bácskaisággal, mintsem nemzetiségi jellegével hatott. Csak az önkiszolgáló és a szövetkezeti otthon figyelmeket a világ változására.

— Lenn van egy kis földem, a Kígyósnál — mutat asztaltársam a kocsmajáton túl kelet felé, s oly furcsán hangzik szájából a magyar szó: Kígyós, meg amit később mond: Békavár, hogy nem is akarok hinni a fülemnek. Hát meddig élnek a szavak? Túléljük a népeket? Századokon át megmaradnak eredeti hangzásukban, kiszakadva a sűrű nyelvi közegből, ahova tartoztak és önállóan élnek tovább más népek nyelvében?

Deres hajú, sűrű bajszú korombeli ember Milovan gazda, a történelem talán nem is érdeklí, s csupán udvariasságból hallgatja, bajuszát időnként szétkefelve, s poharát koccintásra emelve, amit a régi időkről mesélnek. Hogy már a tizennegyedik század elején számon tartották és egy időben Lévai Cseh Péter macsói bán jószága volt. Hogy járt-e ezen a vidéken egyáltalán, vagy a Száván túl tartózkodott, ki tudja. Még maga a király is ritkán jelent meg erre felé, úgyhogy a magyar költő kicsit fejcsóválva mondja: Ritka vendég Rácországban Zsigmond király, a császár... Arany János sorait persze nem fordítom le, mert akkor hosszú és bonyolult magyarázatba kellene fognom a vidék nevérol éppúgy, mint az egymástól távoleső területek összetartozásáról.

— A Kígyósról tudtam, hogy nem a németek nevezték el — mondja Milovan és ezúttal észak felé mutat: — Onnan is folyik, túlról...

Nekem azonban nem elég a szó, századok messzeségébe nézek vissza, s miközben elmondom, hogy ötszáz év előtt diákok küldött a krakkói egyetemre Küllőd, s a Békavárat lánc kötötte össze a szemközi Kiskőszeggel, így akadályozták a hajók és naszádok dunai útját ha igaz, a gazdagságára is következtetni próbálok az írott krónikák alapján.

— Könnyű volt gazdagnak lenni, ha nem volt itt a gazda — jegyezte meg társam. — Minden ittmaradt, nem vitték el a terményt, szabadon rendelkezett vele a paraszt, és ez mindig is jó föld lehetett. Nem úgy, mint az én szülőföldemen, a karsztokban, ahol az is kevés volt adóra, ami megteremt a kövek között.

— A föld is ittmaradt — mondom erre én, mint aki elrédéséből magához tért. — A falu is, a Kígyóssal és a Békavár emlékével. Csak az ember nyughatatlan, csak a népek keresnek jobb helyet mindig.

— Ha megtalálta, megnyugszik az ember is — feleli Milovan fiatalos hangon, s miközben mosolygva néz ki a széles utcára, még hozzát teszi: — És nemcsak én, mert én már öreg vagyok, de a fiaim is.

ALKOTÓMŰHELY

FEHÉR MAGDA

VISSZAPERGETETT GYERMEKKOR: LŐRINC PÉTER JUGOSZLAVIAI MAGYAR ÍRÓK VALLOMASAI A GYERMEKKORRÓL

Sok szülőházam és sok szülőkörnyezetem volt, nem egy utcában laktam és nem egy városban. Szinte évről évre, vagy talán még gyakrabban is változtattuk lakóhelyünket, városainkat. Az apám kereskedőember volt, de nem értett hozzá, a kinnlevőségeket nem hajtotta be azzal: ha volna pénze, megadná úgyis, nem kérhetem! S így aztán hamarosan tönkrement, egyik városból a másikba vándorolt. Talán ez is hatással volt rám, sok környezetet ismertem meg, laktam városban is, faluban is, különböző környezetekben, különböző utcákban, néha munkások, néha parasztok, máskor matrózok között. Ez egészen biztosan hatott is rám, ha nem is vagyok ennek teljesen tudatában. Teljesen tudatában annak vagyok, hogy a környezetváltoztatás azt is jelentette, hogy mindig más nép és mindig más nemzetiség között laktam.

Kovačicán születtem 1898-ban, egy szlovák faluban, ahol csak néhány értelmiségi volt magyar, és egy-két kereskedő. Odahaza a szüleimmel magyarul beszélünk, de műhelyt kivettem a lábam az utcára, már szlovákul kellett beszélnem. A szlovákok között számos barátom volt, jól éreztem magam közöttük, s így játszva tanultam meg nemcsak szlovákul, hanem megtanultam azt is hogy a szlovák is ugyanolyan ember, mint a magyar.

Innen Orsovára kerültünk, románok közé. Parasztkörnyezetből matróz-munkás környezetbe, ahol hamarosan ismét otthon éreztem magam. Megtanultam románul, és megtanultam azt is, hogy a románok ugyanolyan jó barátaim, mint a magyarok. Így folyt ez tovább is: éltem szerbek között is, éltem ruszinok között is, s azután már mint félig felnőtt, úgy 16—20 éves koromban, bejártam Magyarországot, bejártam a ruszin földet, a Kárpátalját; voltam Erdélyben, Galíciában, Bukovinában, Ukrajnában; a háború vetett el ide is, oda is. Mindenhol feltaláltam magam. Azt hiszem, ez volt rám a legnagyobb hatással, mert így anélkül, hogy gondoltam volna rá, vagy tudatosan kívántam volna ezt — nemzetközivé váltam.

*

Odahaza a családban magyarul beszélünk. Velünk, gyerekekkel is magyarul beszéltek szüleink. Viszont abban a pillanatban amint olyan dolgokról volt közöttük szó, amelyekről úgy gondolták, hogy nem tartoznak ránk, átfordították a szót németre. Ebből következett az, hogy azután németül is igen hamar megtanultam, mert bizony nagyon érdekelt, hogy ugyan miről is beszélhetnek a szüleim, amit nekünk nem szabad tudni. Így tanultam meg németül, és talán így kerültem bele abba a légkörbe is, amelyben ritkán veszekedtek szüleim, és ritkán fenytettek meg bennünket is, úgyhogy egy szeretetteljes családi kör vett körül bennünket. Ez, azt hiszem, hatott további életemre is.

*

Barátaim mindig voltak, de sohasem a játék hozott össze bennünket. Egyáltalán nem emlékszem arra, hogy a barátaimmal játszottunk volna, vagy játszótársaim lettek volna, hanem mindig úgy emlékszem vissza a barátaimra, hogy komoly beszélgetéseket folytattunk. Hogy miről — arra most már bizony nem nagyon emlékszem, de mindig akadtak témák, játszásról nemigen folyt közöttünk szó.

Arról, hogy játszottunk is, alig vannak emlékeim. Egyszer egy faterkeskedő nagybátyám hintát emelt az udvarunkon. Erre emlékszem még.

*

A munka talán nagyobb szerepet játszott életemben és fejlődésemben, arra határozottan emlékszem. Kisgyermek koromban, öt-, hat-, nyolc-éves koromban is már a magam feladatává tűztem ki, anélkül, szóltak volna, hogy felsöpörjem az utcát vagy az udvart, vagy más ilyen munkákat végezzek. Az iskolai munkát szorgalmasan elvégeztem, és igyekeztem minél többet tudni, mindig többet tudni, mint a többiek. Így például írni, olvasni hatéves korom előtt tanultam meg, mielőtt beirattak volna az első osztályba. A kisbetűket az anyám is megmutatta, a nagybetűket azután már magamtól megtanultam. Körülbelül ez volt az életem folyása már gyermekkoromban is, szóval sokkal inkább a munka s a komoly beszélgetés; mint a játék.

*

Az iskolának hasonló szerepe volt az életemben, ez is munkát jelentett és baráti kört. Komoly beszélgetéseket, itt-ott talán egy-két tanárt is, aki valóban hatással volt rám. Különösen egyik tanáromra emlékszem még most is, és még most is szívesen. Egy dzsentri emberre, aki kissé kilógott a családjából, nem érezte jól magát ebben a családi körben. Komjáthy volt, a híres Komjáthy családból. A dzsentri körei közül egyedül egy embert szeretett, egy szintén polgári iskolai tanárt, szintén költőt, szintén Komjáthyt, Komjáthy Jenőt. Ennek az embernek az előadásmódja is, a témái is, mint hatottak, azt hiszem, valamenynyüinkre, de különösen énrám, aki megértettem benne azt, hogy más, mint a többi. És hogy közelebb áll hozzám, mint a többi tanár.

*

Hogy gyermekkoromban eszményképeim, elképzeléseim a jövőre vonatkozólag lettek volna, arra nem nagyon emlékszem. Amikor már határozottan tudom, hogy voltak eszményképeim és ábrándjaim, akkor már olyan 14—15 éves, szóval kamasz voltam, már nem gyermek. Ebben az időben már kezdtem írogatni is, és olvastam. Nagyon sokat olvastam. Emlékszem, hogy az orsovai városi könyvtárban már nem akadt könyv a számomra, mert egy-két év alatt mind elolvastam, és így kezdtem írogatni is. Ebben az időben én magam is író szerettem volna lenni, és pedig olyan író, aki változtatna a társadalmon, aki a szeretetet prédikálja és igyekszik megteremteni azt a társadalmat, ahol mindenki szereti egymást és egyik a másikát. Ez volt körülbelül az eszményképem. Naiv, utópista diák voltam, aki az utópizmust csak akkor kezdtem levetkőzni, amikor már bevonultam katonának 18 éves koromban, s amikor egyszer — erre igen jól emlékszem, de ez már nem gyerekkor volt, már felnőttnék éreztem magam — egy ködös hajnalon, katonai gyakorlatot folytattunk ott, kinn a hegyekben, az erdőkben, s akkor egyszerre kisütött a nap, és az első pillantásom a lippai templomra, a radnai templomra és a solymosi várra esett. S abban a pillanatban elkiáltottam magam: Isten nevében kell ölni tanulnunk! Dobjuk el a feyvert!

S akkor hátulról valaki a kezét a vállamra tette és odasúgta: „Ne dobd el a feyvert, szükséged lesz rá, hogy elérd célodat.”

Ez volt az első kommunista az életemben, aki ugyanolyan idős volt, mint én, de már sokkal magasabban állt előttem ideológia szempontjából. Valószínűleg azért is, mert egy falusi szocialista környezetben nőtt fel. Ez volna körülbelül a gyermekkorom, mert ettől kezdve aztán már igazán nem voltam gyerek, a háború sem engedte meg, hogy gyerek maradjak, és az élet maga sem.

*

A gyermekkorom föltétlenül hatott rám, de ennek nemigen vagyok tudatában. El kell mondanom azt, hogy az emlékirataimban a gyermekkoromat sohasem említettem meg. Nem írtam róla, verseimben sem emlékeztem a gyermekkorról, és most, *A vénség vallomásaiban*, amikor a vén ember tesz vallomást, gyón meg — hatvan, nyolcvan vers van már meg ebből a sorozatból —, még egy sem akadt, amelyben a gyermekkoromra emlékeztem volna. Hogy miért, azt nem tudnám megmondani, egyszerűen nem jutott az eszembe.

(A hangfelvétel 1977 telén készült. *Péterkéből Péter lesz* címmel 1978 szeptemberében hangzott el az Újvidéki Rádióban.)

KIS ARÉNA AZ ARÉNÁBAN

Nincs szándékomban rejtvényt feladni. Ezért mindjárt megmondom, miről is van szó. Egy filmrevüről, amelyet az újvidéki Aréna moziban tartottak meg a város fölszabadulásának évfordulója alkalmából. Ezen összesen hét filmet mutattak be *Az ideai pólai fesztivál díjazott filmjeinek revüje* címmel. Ime, ezért kapta ez az írás a fenti címet.

Enyhe túlzással kifestiválnak is nevezhetném ezt a szemlét. Persze, a műsorán levő filmek ezúttal nem számíthattak díjra, még csak a pólai arénában megnyilvánuló hangos tetszésnyilvánításra sem, habár a revü némelyik előadásán az utóbbinak is tanúi voltunk. Így például elemi erővel tört ki a nézőkből a helyeslő tapsvihar *A megszállás 26 képben* című filmnek annál a jeleneténél, amikor az édesapját és otthonát elvesztett hős tarkón lövi volt barátját, akiből fasiszta lett.

És ha már ennél a filmnél tartunk, hadd mondom el, hogy ez volt a revü nyitófilmje. Joggal, mert az ideai pólai seregszemlén ez a mű kapta a legtöbb díjat, és érdemelte ki az év legjobbja elnevezést. Neki ítelték oda a Nagy Arany Aréna díjat, rendezőjének, Lordan Zafranovićnak pedig az Ezüst Arénát és a kritikusok Milton Manaki-díját. Ezenkívül Ezüst Arénával díjazták Karpo Acimov-Godina operatőrt.

Lordan Zafranović ezzel a legújabb alkotásával töretlenül halad azon az úton, amelyet pár évvel ezelőtt fiatal rendezőink törtek maguknak filmgyártásunkban. A három jóbarátról szóló történet, akiket az olasz megszállás és az usztasa terror válaszáig elé állít — az egyikből fasisztát, a másikból üldözött zsidót, a harmadikból pedig ellenállót formálva —, valóban érdekes és újszerű: az eddigi filmjeinktől eltérően ábrázol egy korszakot, nevezetesen Dubrovnik fekete napjait. A tragikus, sőt iszonyatos jelenetek mellett azonban vigjátékba illő, szatirikus élű részek is vannak benne. Ilyen például az olasz megszállók magafitogató nagy parádéján díszmenetelő hatonák sorozatos elvágódása a kövezetre szórt „szent olasz anyaföldön”. Ezt a díszes fenékre esést a lakosság hangos kacagással kíséri.

A megszállás 26 képben jelentős alkotás, de mégsem remekmű. Egyes jelenetei nekem Vittorio de Sica *A Finzi Continik kertje* és Roman Polanski *Macbeth* című filmjét juttatták eszembe. A két nagy rendező művének hangulatát Zafranović alkotásának idillikus és drasztikus képsorainál érzem, és nem is bántóan. Hangsúlyozom: azonos hangulatteremtésről van szó és nem plágiumról. Ez tehát inkább dicséret, mint elmarasztalás.

Persze, nehezményezni valóm azért van. Szerintem a film nagyon is idillikusan mutatja be a háború előtti Jugoszláviát; erőtlenség és mesterkélten adja a munkásmozgalmi eseményeket, úgyhogy ezek inkább utólagos betétként hatnak, mint a mű szerves részeként; olyan sok benne az iszonyatot ébresztő drasztikus jelenet, hogy ebben a tekintetben versenyezhetne akármelyik külföldi erőszakfilmmel. Végül helytelennek tartom az úgynevezett „mézesmadzag” alkalmazását a népszerűsítés érdekében. A Szerlem Háza (magyarán katonai-tiszti kupleráj) megnyitását ábrázoló képsorok ugyanis sokkal hatástalanabbak a filmben, mint a mozikirakatban levő képeken. Ilyen közönségvonzó csalásra ennek a filmnek, az év filmjének igazán nincs szüksége.

Kár, hogy Stole Janković rendező *Pillanat* című háborús filmdrámája, amely értékénél fogva megérdemli, hogy Zafranović filmjével együtt említsem, csak a jövő évi pólai fesztiválon fog vetélkedni valamelyik díjért. Az ideire ugyanis nem készült el, és így csak a niši színházi szemlén aratott osztatlan sikert. Itt kapta meg Bata Zivojinović a Nagy díjat, a legnagyobb elismerést, amelyet egy hazai filmszínész megkaphat. De meg is érdemelte, mert ebben a műben — a kamarajátéknak és a jó értelem-

ben vett akciódramának szerencsés ötvözetében — élete legnagyobb alakítását nyújtja. Különbözően ez a film volt a revü legmeggrázóbb produkciója. Lírai történet és a háborúról és a forradalomról, és az emberről, a háborúban és a forradalomban, amelyet egy minden eddiget felülmúló jellemszínészi ábrázolás gazdagít és tesz felejthetetlenné.

Egyébként Bata Živojinovićot láttuk még néhány filmben ezen a revün. Így például *A Tigrisben*, *A kutya, amelyik szerette a vonatokat* és a *Megérkezni hajnal* címűekben. Az elsőben, sajnos, szimpla és színtelen volt. Az ilyen szerep többet árt egy színésznek, mint használ. Ezzel szemben a másodikban, egészen meglepően, egy vándor komédiás alakjának mesteri megformálásával bizonyította sokoldalúságát. A harmadikban pedig a film légkörének megfelelő, visszafojtott játékaival fokozta a cselekmény drámaiságát.

Az idei pólai szemle második helyezettjét, a Nagy Ezüst Aréna díjas *Bravó, maestro!* című filmdrámát, Rajko Grlić rendező művét, amely Rade Šerbedžijának meghozta a legjobb férfi főszereplőnek, Živko Zalar-nak pedig a legjobb operatőrnek járó Arany Arénát, éppen úgy a lopás jellemzi, mint a Milan Jelić rendezte *A Tigris*. Az előbbiben ugyanis egy zeneszerző lopja össze másoktól már eleve nagy sikerre számító szerzeményét, az utóbbiban pedig egy öklövívóból lett kamionsofőr és kísérlője lopják a húst munkaszervezetüktől.

A Bravó, maestro! kicsit fárasztó, *A Tigris* viszont könnyű fajsúlyú szórakoztató film. A pólai aréna közönségének is *A tigris* tetszett, ezért juttatta neki szavazatával a Jelen díjat.

De maradjunk a *Bravó, maestro!*-nál. Rade Šerbedžija nagyszerűen alakít benne egy tehetséges fiatal zenészt, akinek nagy jövőt jósolnak. Indulása azonban túlságosan göröngyös. Szerzeményét, noha a zsüri tagjai elismerik értékét, mégsem veszik figyelembe, mert a már befutottaknak kell adni a babért. A főhős benősül egy gazdag családba, és a jótét, a társadalmi helyzettel járó népszerűség háttérbe szorítja a komponálást.

Lassan kialakul körülötte egy klán, amely tömjénezi a közvélemény előtt mint olyan zeneszerzőt, aki nagy műtven dolgozik. Az igazság az, hogy a maestróban kialakult az alkotás szent tüze, és ezért attól sem riad vissza, hogy másoktól lopja össze „szerzeményét”. Ennek ellenére nagy sikert arat a bemutató hangversenyen.

A film, noha túlságosan szűk körben mozgatja hőst — főleg a családon belüli életét tükrözi —, mégis merész, mert kipellengérezzi a művészvilágban kialakuló egészségtelen viszonyt, az érdekszövetségek piszkos üzemeit, és az öngazgatás leple alatt megbúvó spekulációt.

A Tigrisben a hazai film két népszerű színésze játszik. A címszerepet Ljubiša Samardžić, pártfogoltját pedig Slavko Štimac személyesíti meg. Tigris egy öklövívó beceneve. Mivel kioregedett, és elvesztette rugalmasságát, klubja megrendezi búcsúmérkőzését. Meghozza úgy, hogy már eleve bebiztosítja a győzelmét. A főhősből kamionsofőr lesz egy húsgyárban. Közben a sors összehozza egy kiskorú bűnözővel. Megkedveli a fiút, és igyekszik átnevelni. Bejuttatja a gyárba koczikísérőnek. Együtt fuvarozzák a húst. Az átnevelés azonban visszafelé sül el: a fiú hűslopásra veszi rá Tigris. Végül mindketten a rendőrségen kötnek ki — önként, persze.

A film csattanója: Tigris megkezd a fegyintézetben egy öklövívó-csapat megszervezését.

Pucér női mellék nagyszabású kiállításával kezdődik *A kutya, amelyik szerette a vonatokat* című filmdráma. Fegyencnök tüntetnek így a kánikula, sorsuk és őrök ellen egy személyvonat utolsó kocsiában. A filmben ez a „mézesmadzag”, és mivel szervesen bele van építve a cselekménybe, teljes mértékben elfogadható. Ez a felsőtesti meztelenség ugyanis arra jó, hogy a nagy kavargásban a film hősnője kiugorhasson a dőcögő vonatból.

Menekülése úgyszólván sosem ér véget. Csak megállói vannak. Ilyen a ródeós vándor komédiással és a kuttyáját kereső fiúval való találkozás, majd a fiúval való szövetkezése. Minden vágya és végcélja azon-

ban Párizs. Mindenáron el akar jutni a Fény Városába. Közben sok minden történik vele: lefekszik a komédiásnak, hamis útlevelet akar szerezni, sikertelenül, megerőszakolják, szemtanúja lesz a fiú halálának — és mindez csak még inkább menekülésre készíti.

Goran Paskaljević rendezőnek ez a legújabb műve, *A kutya, amelyik szerette a vonatokat*, az élet árnyoldaláról szól, és megtekintése után a néző kesernyés szájjal hagyja el a mozipertmet. De ne feledjük el, hogy a keserű is az élet egyenrangú ízei közé tartozik. Ez a mű joggal érdemelte ki az idei pólai fesztiválon a Nagy Bronz Aréna díjat, a hősnőjét alakító Svetlana Bojković pedig a legjobb színésznőt megillető Arany Arénát.

Egyetlen zavaró körülmény a filmben a kutya. Egész idő alatt szó van róla, úgyhogy a néző már-már szimbólumnak véli, és ugyancsak meglepődik, amikor az utolsó képsorban teljes életnagyságban megjelenik előtte és a tehervonaton menekülő hősnő előtt. Talán jobb lett volna, ha mindvégig szimbólum marad.

A megérkezni hajnal előtt című, súlyos légkörű filmdráma, amelyet Pasko Romanc *Szökés a rabságból* és Stanka Veselinov *A falakon kívül* című élményregényéből Alekszandar Djordjević rendezett, csupán egyetlen Arany Aréna díjjal dicsekedhet. Ezt Stevan Gardinovački epizódszereplő kapta. Mija Mečkov nyúl farknyi szerepében izzig-vérig vajdasági figurát elevenített meg mozivásznon. Az újvidéki Neoplantának ez az alkotása, noha legnagyobb része fegyházban, zárt helyiségben játszódik, és nem ad alkalmat mozgalmas akciójelenetekre, mégis olyan feszült légkörű, hogy mindvégig leköti a nézőt. Arról szól, hogyan készíti elő a párt 1941 augusztusában 32 rab kommunista szökését a mitrovicai börtönből. A szökésre valóban a tizenkettedik órában kerül sor, amikor a Gestapo különleges alakulata már a mitrovicai fegyházba tart.

Ennek a megrázó alkotásnak nyilván nagy sikere lesz a szocialista országokban, mert jellemző képet fest munkásosztályunk forradalmi élcsapatának tagjairól, akik azért akarnak kijutni a börtönfalak közül, hogy harcoljanak a szabadságért.

Noha *A mezei virág illata* két Arany Arénát is kapott a pólai fesztiválon: a rendezésért és a zenéért, számomra mégis ez volt az újvidéki revü legunalmasabb filmje. Egy élművészről van benne szó — Ljuba Tadić alakítja —, aki egy egészen buta ok miatt otthagy csapat-paport, és egy motoros úszályra vonul vissza a világtól. A buta és indokolatlan ok: egy szindarab kösztümös próbáján a kellékes sétabot híján sóprút nyom a kezébe.

A televízió és a színházbeliek jóvoltából, akik a partról lesik az uszályt, a csepürágásnak színes forrataga alakul ki. A visszavonult színész most már csak jó ürügy arra, hogy boldog-boldogtalan „ki mit tud”-ot játsszon. Sajnos, mindez nagyon is talaj menti szinten nyilvánul meg, és képtelen fogva tartani a néző érdeklődését.

A díjazott Srdjan Karanović rendező és Zoran Simjanović zeneszerző filmjének címével is baj van. *A mezei virág illata* ugyanis nagyon keveset mond. Sokkal találóbb lenne a *Vadvirágok* cím. Már csak azért is, mert híven érzékelteti a film egy részében tébláboló csepürágók magamutogatását és vetélkedését.

Két ízben is említettem a „mézesmadzag”-ot mint népszerűsítő és közönségvonzó fogást. Elítélően *A megszállás 26 képben* és helyeslően *A kutya, amelyik szerette a vonatokat* esetében. Ebből is kitűnik, hogy mennyire szükségesnek tartom a film népszerűsítését. Mert a hetedik művészetet illetőleg nem igaz az, hogy „Jó bornak nem kell cégér”. Szerintem, ezen a területen nagyon is szükség van a jó reklámra. Nem elég ugyanis jó filmet csinálni, meg kell találni a módját annak is, hogy minél többen megnézzék a moziban. Mindenesetre a legjobb reklám az előzetes bemutató, és az ilyen jellegű szemle és revü, mint amilyen ez az újvidéki is volt. Eppen ezért szervezője, az újvidéki Zvezda-film kollektíva, minden dicsőretet megérdemel.

OLVASÓNAPLÓ

HALOTTAK ÉNEKELNEK

FLÓRIÁN LASZLÓ—VAJDA JÁNOS: *Reinitz Béla.*

Zeneműkiadó, Budapest, 1978.

Reinitz Béla utolsó szerzeményeinek, tizenkét dalból álló kottafüzetének a címe ez 1943-ból. Csokonai, Petőfi, Arany, Vajda János, Ady, József Attila verseire: „Halottak énekelnek”. De halottak-e? Énekelnek-e?

Az ifjabb nemzedék Reinitz nevét sem igen ismeri már, számára még csak nem is halott, neki sohasem volt. Akik dalait valaha énekeltek, az én gyerekkoromban, ifjúságomban, már nem éneklük. Nagyrészt halottak, de nevüket, hírüket őrzi az emlékezés: Basilides Máriaét, Medgyaszay Vilmaét, Vidor Ferikéét, Hont Erzséét. Még közöttünk van Neményi Lili, Markó Eta, valahol Angliában Rózsa Vera: az elfelejtett dalszerző énekes hadserege.

*

November 15-én száz éve született Reinitz Béla. Ez az évforduló megpiszkálta az emlékezés paraszát, ráfújt a már-már teljesen elhamvadóra, hogy felélessze, s ezzel szép, időszerű kötelességet teljesített. De nemcsak az évforduló teszi aktuálissá Reinitz élesztgetését. Itt az ideje az újféle értékelésnek is, a zenei revíziónak.

Budapesten emléktáblát koszorúztak, szép hangversenyt rendeztek ez alkalomból, a rádió előadássorozatban ismerteti a félezer dal szerzőjének életművét, a lapok emlékcikkekkel közölnek, a Zeneműkiadó pedig négy száz oldalas, imponáns kötetet adott ki életéről, harcairól, értékeléséről. Hogy a magyar zenevilág méltóan emlékezhet Reinitzre, az mindenekelőtt Flórián Lászlónak, a nemrég tragikus szerencsétlenség áldozatául esett újságírónak köszönhető. Ő szerkesztette az alapos könyvet, gyűjtötte össze a fellelhető anyagot, ő írta a rádióbeli előadássorozatot. Ha most az Üzenet olvasói előtt is meglengetjük a Reinitzre való emlékezés zászlaját, akkor ezt úgy tesszük, hogy egyben recenzenseivé is válunk Flórián László nagyon jelentős könyvének, ennek az utolsó pillanatban végzett emlék- és értékmentő műnek.

Flórián könyve sokoldalú: hiteles életrajzot közöl, gondosan gyűjti egybe a dokumentumokat. Reinitz-írásokon kívül a nagy kortársak és barátok rávonatközo írásait is, Adyét, Révész Bélaét, Krúdyét, Bartókét, Kodályét, Németh Andorét, Szabolcsi Bencéét. A fiatal zenetudós: Vajda János stílusismertetőt, néhány jellegzetes Reinitz-dalról analízist írt a könyvhöz és részletes, pontos zeneműjegyzéket állított össze.

Ami mármost a vajdasági olvasókat illeti, külön vonzás kell legyen számukra Reinitz jobb megismerésében az a számottevő kapcsolat, amely a magyar költészet e kiváló dalszerzőjét Szabadkához, Zentához, Pancsovához kötötte. Kora ifjúságát itt élte le. Apja, dr. Reinitz Márk már az 1880-as évek elején ügyvédkedik Szabadkán, 1893-ban a szabadkai ügyvédi kamara vezetőségi tagja. Ezekben az években kislakás-akciót indít el a Szegedi úton, amelyet Reinitz-falva néven emlegettek, s amely sok ráfizetést, gondot hozott a költői hajlamú, úgy tetszik nem túl jó üzleti érzékű ügyvédnek. Az első világháború alatt a család elhagyja a Vajdaságot, de a háború végén még visszatér. Akkor már az idősebb fiú, a zeneszerző ismert ember Budapesten.

A gyermek Reinitz első zenei mestere (ötéves korától!) szintén szabadkai: „Völgyi tanár”; hetévesen már nyilvános előadáson zongorázza a klasszikusokat. Jogi tanulmányait Kolozsvárott végzi, de már akkor elhatározta, hogy zenei pályára lép és rendszeresen folytat zeneszerzési tanulmányokat. Később Budapesten Siklós Albertnél, majd Bécsben Alban Bergnél is tanul. Zeneszerzői portréjára mégsem a poeta doctus vonások a jellemzőek, sokkal inkább az östehetségé, a költészetet megérező és megéreztető tehetségé.

*

Személyes találkozásom vele 1941-ben volt, a budapesti Szalay utcai lakásban és a Magdolna utcai Vasas szakszervezeti művelődési ház előadásán. Ő akkor, már visszatérve a tanácsköztársasági zenei direktórium vezetése miatti emigrációjából, túl a német munkásmozgalomban szerzett sikereken (főleg ez időszakból való Műhsam-dalait szeretem), betegen, elhagyatottan, anyagi gondok közepette komponálta az újra felfedezett Csokonai-, Petőfi-, Arany-, Vajda-versekre, az újonnan felfedezett és megszeretett József Attila-költeményekre dalait.

Számos antifasiszta műsort, irodalmi estet, hangversenyt rendeztünk akkoriban a függetlenségért való nemzeti összefogás jegyében. Enekek, munkásszínjátások, zenekarok mellett a baloldali gondolkodású művészek sora lépett fel szavalattal, dallal. Legfontosabbak a munkásifjúság számára tartott Vasas-otthoni matinék voltak. Ezeknek egyikén közreműködésre kértem fel Reinitz Bélát, hogy Ady- és József Attila-dalait, Hont Erzsi éneklését személyesen kísérm. A Szalay utcai lakás döbbenetes hatást keltett. Én, a pályakezdő zeneszerző, másként képzeltem a híres dalköltőt és otthonát. Azt vártam, hogy fényes, jól berendezett lakásba kerülök, a megérdemelten kivívott jólét, kényelem, a sugárzó művészet otthonába. A valóság: egy sötét, rozoga bútorokkal és kottákkal túlszűfolt szoba, amelynek központját kottatornyokkal tetézt régi zongora foglalta el. Fehér bozonthajú, busa szemöldökű, mindig haragvónak látszó, dörmögő, szemlátomást betegségtől és magánytól szenvedő, világtól elzárkózott ember fogad. Mogorván, barátságtalanul, szűkszavúan. Tudta, hogy jövök, mégis pongyolában. Rögton a tárgyra térünk, hogy mit várunk tőle és mely dalokat. Ő kéretlenül a zongorához ül. Egyik újabb dalát, Ady *Két kuruc beszélgetjét* kezdi, nem is nekem talán, úgy rémlik, önmagának. Már alig élő hangján dörmögi, brummogja s erőteljesen zongorázza. Mit törődik ő már a hallgatóval? — gondolom előbb. De lassankint megfog az előadás s végül is meghat: igen, talán ifjúnunkás-hallgatóságunkra is így fog hatni. Valami új, nemcsak zeneszerzői és előadói új van e dalban, sokkal több kapcsolat a magyar dalhagyományhoz, mint az eddig ismert és úgy szeretett Ady-dalokban. A virágénekek, a kurucdalok ritmusa, lejtése brummog a sötét szobában.

Ezért is hatott a Vasas-székházban. A már nehézkesen járó, koránál öregebbnek látszó mestert zongorához kellett segíteni. Ady és a *Betlehemi királyok* után (ez utóbbit Hont Erzsinek újránzia kellett) Reinitz egyedül maradt a zongoránál. Döbönt csend ült a termen, amikor rákezdte haragosan, mogorván, vádolóan. Kilencszáz ifjúnunkás érezte meg az ének aktualitását, időszerűségét.

*

Ez volt Reinitz Béla utolsó szereplése nagyobb nyilvánosság előtt. Rosszabb idők jöttek, és őt a betegség megkímélte; 1943 októberében örökre elzárkózott az elkövetkező legnagyobb borzalmak látásától.

A háború után megritkul, majd az ötvenes évek során teljesen elapad az érdeklődés zenéje iránt. Még a múlt évi Ady-évforduló is csak alig visz belőle valamit a hallgatók elé. Indokolt-e ez, helyes-e ez? Vajon az énekek valóban „halottak”-e?

Szerintem csak tetszhalottak. Ezt kell még megírnom, indokolnom, de már nem a Flórián-könyvre és nem emlékeimre támaszkodva, hanem zeneien, szakmai felelősséggel — még ha itt csak vázlatosan van is rá hely.

1910 táján jutott el a magyar zene az emancipálódás szükségességének felismeréséhez. Költészetünknek, festészetünknek már nem ez volt a problémája. A zenében — ahogy Kodály később tömören megfogalmazta — „Németország eltakarja előlünk Nyugatot”. Két úton, két különböző irányban indultak el muzsikusaink erre az emancipálódásra. Az egyik hasonlíthatatlanul jelentősebbé lett. Felismerte, hogy valóban újat a nemzet zenekultúrájában csak a magyar népzene alapozva, magyar zenei nyelv megerősítésével lehet létrehozni. A paraszti kultúrához, a népzene még fellelhető ősforrásaihoz fordult tehát. Szilárd zenei talajra épített, sok évszázadon át edződött értékekre. Küzdelme már a harmincas évekre győzelmet hozott a zenészvilágban, de azért, hogy ez a zene „legyen mindenkié”, még két évtizedig kellett erőt és tehetséget áldozni. Megküzdeni a begyökerezett németes, magyarnótás konzervativizmussal és a hagyományos zeneélet egyoldalúságával.

A másik ágon járók zenekultúránk megújításához a haladó gondolat kifejezésével, szöveg-tartalmi úton, társadalmi mondanivalójuk zenébe fogalmazásával kívántak eljutni. Így a legjobb énekkarok, a 100% és más baloldali csoportosulások és egy-két zeneszerző is, első helyen Reinitz. Igaz, gondolatainknak, a haladás eszméjének, a tartalmi oldalnak erőteljesebben és közérthetőbben adtak hangot, mint az előbbieik. Kevesebbet törődtek zenei anyaguk választékosságával, zenei stílusuk a századvég romantikus hagyományában gyökeredett. Pedig valóban emancipálni a magyar zene csak zenei anyagának, nyelvének önállósulása és megújulása útján tudott. Ez az oka, hogy amilyen mértékben tért nyert a bartóki—kodályi gondolat a muzsikuskok és a zene hívei körében, úgy került második vonalba ez utóbbi.

1945 után, amikor már elvitathatatlan volt a „magyar iskola” dicala zenész körökben és a feladatok második, s nehezebb részének megvalósításába: az új zene általánossá, zenekultúrává tételébe fogtunk, akkor minden más törekvés, más irányzat végképp talajt vesztett.

Mindez újabb beszűküléshez vezetett. Küzdeleink közben szinte mindegyik magyar zeneszerző Bartóknak és főleg Kodálynak nemcsak követőjévé, de árnyékává, epigonjává vált. Ezt a beszűkülést még fokozta a zsdánovizálás 1949-től egy ideig. Mikor az ötvenes évek második felére azt hittük, hogy „a harcunkat már megharcoltuk”, kiderült, hogy ezen az úton nincs tovább, hogy magunknak is emancipálódnunk kell. Amíg a magyar népzene és a ráépített zenekultúra terjesztésén fáradoztunk, a zenei világ tovább lépett, új távlatokat, lehetőségeket, technikákat teremtett, amelyekről mi tudomást sem vettünk. Így lettünk haladókbl provinciálisak, s újra akademikusak.

Megért tehát az a terv, hogy zeneszerzésünk behozza lemaradását, bekapcsolódjék az új áramlásba. A század második felének nagy zenekarához kell csatlakoznia, mégpedig a maga szólamát muzsikálva, de minden újat elsajátítva.

Körülbelül itt tartunk most, ezen az úton járunk.

Ma már nem harci kérdés, hanem a hagyományörzés kérdése a magyar nemzeti zenestílus ügye; zeneszerzőink már arra törekszenek, hogy a nemzetközi áramlatokban foglalják el helyüket, s korszerű világnyelven kívánják „beszélni”. Így kevesebb harci hévvel, több megértéssel, a zenetörténeti valósághoz hűvebben kell tudnunk becsülni a század elejének többi értékét is. Ma már Reinitz Béla dalköltészetében nem azt érző a hallgató, amiben szemben állt a korabeli leghaladóbbakkal; hogy tudniillik nem népzenei indíttatású, s hogy bizonyos mértékig utóromantikus hagyományokra épül. Hanem azt, ami éppen legnagyobb értéke: a magyar költészet misztériumát, csapongó hangulatait megértető, megérezhető szépségét, az egyszerű sanzon könnyedségével vagy pátoszával a nagy magyar költőket közel hozó, elsősorban Adyhoz, József Attilához utat nyitó elévülhetetlen fegyvertényét.

Ezért várom Reinitz dalainak újraéledését.

SZÉKELY ENDRE

A MOZDÍTHATATLAN SORS KÖLTÉSZETE*

ZAKANY ANTAL VERSEIRŐL

Zákány Antal, az eredeti és szuverén alkotóművész felépített magának egy teljes és sajátos világot az életéből, élményanyagából, gondolat- és érzés-világából, magából, ahogyan a pók a saját szövömirigyéből engedi ki hálójának anyagát. Amilyen teljes és zárt, olyan különös, mondhatnánk, anakronisztikusnak ható világ ez, de csak annyira, amennyire a költő élete is különös és a mi mai világunkban — főként költősorsnak — legalábbis szokatlan. Alapélménye az ínség, amely még mint gyermeket ütötte állon úgy, hogy máig tántorog tőle, és a szegénység, amely szorosabban tapadt hozzá, mint a neve: így is hívják — nem Antalnak. Imájában ahhoz kér erőt, segítséget, hogy elviselje „a magunk szörnyűségeit”; eszményképét, mely kínból lett, halott negyven esztendejéből építette fel. Egyszer azt vágja a világ szemébe, hogy szegény, és nem kérkedik úri szennyel, aztán meg panaszként hangzik, hogy még nem látta csak falát „egy vérével is más-fajta létezésnek”, mint amilyen az övé a szegénységben. Úgy találja, hogy az életét valakik gonoszul és gazul „félreírták”, s lelkének hangszere, mely-lyel vallomásait elzengi — a fájdalom.

Mondjuk meg mindjárt, hogy a nem póz, nem szerepjátszás ez költőknél, hanem valóban egy fájdalmas, félreírt élet keserves tanulsága. Abban ugyan nem áll egyedül kortársai közül, hogy a gyermekkorra nyomorúságos volt, de hogy ettől mindmáig nem tudott megszabadulni, abban igen.

Úgy indult az élete, mint millióknak akkoriban, az első világháborút követő esztendőkbén. „A gyermekkorom — olvashatjuk egy vallomásában — alapjában véve elég szomorú volt. Mert a gyermekkoromat a végtelen nyomor és a nélkülözések megkeserítették.” Szegényparaszt, napszámos-ember gyermeke volt, harmadmagával, s az akkor még tanyasornak számító Kirsadanovácon éltek Szabadka határában. A gondtalan, játékos gyermekkorának az iskola vetett véget, de oly véglegesen, hogy többé a nyári vakációban sem lehetett gyermek, hanem kanász, majd kisbéres egy gazdaparaszt tanyáján. Erdekes, hogy erre a „toros tanyára” szívesen emlékezik vissza, hisz a szalonna és tejföl bőségéből a kisbéresnek is jutott, bár keményen meg is kellett dolgoznia érte: „Előbb csak a disznókat őriztem, a következő évben már a lovak körül foglalataskodtam, a harmadik évben szántottam is.” Ez a bőség, ami mellé fizetség is járt, s apja ebből vette első új ruháját a „folt hátán folt” ruhái helyett, ez „a szép, istálló-álmú fészek” azonban talán először, döböntette rá az otthoni „araszvilágra” és „a baj négyarcú évszakára”, amelybe tartósan vissza kellett térnie. Még ugyancsak kisgyermek korában megismerkedett a kapitalista kizsákmányolás legnyersebb, legkíméletlenebb formájával is a Hartmann-féle húsgyárban. Itt már hétéves kortól (!) alkalmaztak gyermekeket, mégpedig reggel hattól este tizenegyig dolgoztatták őket. Viszsaemlékezéseiben így elevenedik meg a tőkés teljes önkénye és a gyermekek tehetetlen kiszolgáltatottsága: „Minden este fizetett a gyár tulajdonosnője; az a Hartmann-né saját kezűleg fizette ki a munkásokat. Ez úgy ment, hogy ő az irodában ült, akkor egy egész sor ember sorba állt előtte, s ő egy fatányérból aprópénzekkel fizetett. Ránézett valakire, és azt mondta: nesze, neked ennyi jár, de előfordult az is, hogy leordította a gyereket; hogy az egész nap bujkált, nem dolgozott, holott ez általában nem volt igaz.”

Az elemi negyedik osztályának elvégzése után el kellett szenvednie élete legnagyobb csalódását, aminek forrása ismét csak a szegénység. Apja közölte vele, hogy nem tanulhat tovább a polgári iskolában, de ma-

* Utószó a költőnek a Forum könyvkiadónál rövidesen megjelenő válogatott verseihez.

gában még tovább reménykedett, mígnem pajtásai a negyedik osztályt is elvégezték. „No, amikor a negyediket is elvégezték — mondja még ma is panaszos sóhaj kíséretében —, akkor végképp lemondtam róla, hogy valaha is járhatok középiskolába.” Előbb a cukrászmesterséggel próbálkozott, de az inastartás akkori gyakorlata szerint többet pucolta a disznó-ólat, gondozta a nyulakat, mint amennyit a műhelyben foglalatoskodott. Félév után búcsút is mondott az édes szakmának, és fémfestő inasnak szegődött. Utóbbi szakmát ki is tanulta, s a felszabadulásig hol a szakmájában dolgozott, hol kőművesekkel, hol meg pályamunkásként. A foglalkozások váltogatásából is kitetszik, hogy alig volt állandó munkája és keresete, pedig közben családot is alapított, s így a nélkülözés és létbizonytalanság mint családfőre még nagyobb súllyal nehezedett.

Első versei 1947-ben láttak napvilágot, s talán e sikeren felbuzdulva vagy mások biztatására, foglalkozást változtatott: beált könyvtárosnak a Szabadkai Városi Könyvtárba. Tulajdonképpen „pincérnek” a „szellem kávéházba”, ahogyan ő nevezte e foglalkozást, mert az volt a dolga, hogy kiszolgálja a kölcsönkönyvtár tagjait. Amellett, hogy rendkívül csekély keresetet biztosított számára, terhesnek és kissé megalázónak is érezte e munkát. Kételkedik benne, hogy tiszteletből, a költészet iránti megbecsülésből alkalmazták, s azt is gyanítja, hogy ha nem tekintenék népes családját, őt gyermekét, már el is bocsátották volna. Gazdái ugyanis nem ismerik a poéta szívét,

*s nem tudják: akiből a jámborság kiég
éjjel — az nappal nem jó szolgáló...*

Alighanem ez volt az első kísérlet arra, hogy a társadalom „megértően nyúljon” a költő felé, ahogyan Bori Imre szükségesnek vélte 1960-ban, hozzátéve, hogy magán a költőn is múlik, tud-e változtatni a helyzetén. Ez a kísérlet, mint láttuk, teljes kudarccal végződött, hisz a költő anyagi helyzetén, pontosabban nyomorúságos helyzetén mit sem változtatott. Csekély fizetéséből a nyolc-kilenc tagú családot (öt gyermek és a szülők) képtelen volt eltartani. A következő kísérlet eredményeként a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat keretébe került, a Magyar Szó szabadkai szerkesztőségébe újságírónak. De mindjárt szögezzük le: újságíró nem lett belőle, szórványos jelentkezéseivel a lapban csak igen csekély „alapbért” szolgált meg, s így anyagi helyzetében megint csak nem történt lényeges változás.

Ezzel szemben el kell mondani, hogy a költő Zákány Anta! első versei és első kötete (*Fönt és alant*, 1954) megjelenése óta állandóan jelen van irodalmunkban, s úgyszólván minden leírt sora szinte akadálytalanul jutott nyomdafestékhez lapokban, folyóiratokban és önálló kötetekben, illetőleg antológiákban. E mostani „összegyűjtött versek”-kel összesen hat önálló kötete jelent meg, de szerepelt már a felszabadulás utáni első hazai szépirodalmi kiadványban, a *Téglák, barázdák* (1946) antológiában, s a többiekben is valamennyiben, kezdve a *Vajdasági ég alattól* (1960) a három kiadást megért *Irodalmunk kiskönyvében* (1964, 1969, 1973) keresztül egészen a *Gyökér és szárnyig* (1976), s ott találjuk a szabadkai írók *Kalászkok* (1951) című antológiájában, az 1975-ös és 1976-os *Versek évében* csakúgy, mint az *El nem taposható csillagokban* (1977). Mint költő tehát mellőzöttségre nem panaszkodhat, de a rendszeres — gyakorinak semmiképp sem mondható — megjelenés lényegesen nem befolyásolja anyagi helyzetét. Hadd emlékeztessünk itt Weöres Sándor egyik kijelentésére: „Lehetetlennek tartom, hogy valaki a verseiből éljen, mert hiszen akkor tömegével kell ontania a verset, s ebből olyan hígulás következik, ami semmiképp sem jó...” Zákány pedig, mint már említettük, nem ontja tömegével a verset, és fordítással vagy más, kenyérkeresetet biztosító kiegészítő „diszciplinával” sem foglalkozik. Az történt tehát, hogy eredeti foglalkozását, a kétihez munkát elhagyta, de megfelelő értelmiségi foglalkozást nem talált magának. Úgy látszik tehát, s maga is úgy érzi, hogy sorsa „mozdíthatatlan”, az isten, a jóbarátja is csak „okos tanácsot szaval. Tóni, találd föl magad!”, de kölcsönt nem ad neki, ez pedig úgy hangzik,

mintha Almási barátja mondaná neki, hisz sokszor kapott már ilyen jó tanácsot segítség helyett. Ezért hiszi, hogy a világ mely miatt sírt,

*rossz fondorlatokra épült,
melyek alatt minden ügyeskedő
számára egy titkos kanális van . . .*

Több okból is fontosnak látszott az idén hatvanéves költő eddigi életútjának, sorsának áttekintése. Egyrészt, mint látni fogjuk, bárhonnan próbáljuk is megközelíteni költészetét, ezt az „elhalkuló, bús lírát”, a tlinkója sípján gubbasztó rekedt énekesmadár érdes hangját, ahogyan maga jellemzi költészetét, mindig a nyomorhoz, e kikiszlott élethez jutunk el. Fontosnak látszott továbbá rámutatni e sors mozdíthatatlanságára, a költőt nyomasztó inség állandóságára, változatlanságára, amelyben a felszabadulás sem jelent cenzúrát. Pályája elején ugyanis a múlt ránehezédő terhének, a jelenébe visszalopózott múltnak tulajdonították sötéten látását, vagy mint első méltatója, Sulhóf József írta a *Fönt és alant* bevezetőjében: annak, hogy „a szűkhorú jelenen túl nem látja a jövőt ragyogó fényeit, nem érzi meg a jobb és szebb ígétet, nem hallja meg vajúdo korok üzenetét...” Ma már egészen nyilvánvaló, hogy nem a látásával van baj, nem valami sötét szemüveg fogja el előle a jövő vagy a jelen fényeit, hanem hogy azok neki nem ragyognak. Hogy pedig ez mennyire múlt magán a költőn és mennyiben a környezetén, a társadalmon, az immár aligha lényeges. Lényeges viszont a változatlanság, ami költészetének, életérzésének, borongós, panaszos hangjának viszonylagos változatlanságában nyilvánul meg. Zákány ugyanis szinte végletesen szubjektív költő, s ezért hiába látja az általános felemelkedést maga körül, ő csak magába merül el, s akkor bajokat hoz föl a színre. A mások jóléte viszont csak az elkeseredését fokozza és a „burzsuj-proli” iránti ellenszenvét, valamint csalódottságát „az isten bőrébe bújt ember” ígéjében, amelyet alighanem varázsígének hitt, s azt várta tőle, hogy egy csapásra megszünteti a szegénységet.

Ez a változatlanság és folyamatosság abban is megnyilvánul, hogy valójában nem tesz különbséget a régi kizsákmányoló rendszer szegényei és a szocializmus elesettjei között. Annak ellenére, hogy mint láttuk, már kisgyermek korában a maga bőrén tapasztalta a tőkés önkényt és kizsákmányolást, felnőtt munkásként-munkanélküliként pedig bizonyára hasonlóképp, nem válik harcossá költővé, a proletárköltő szöszlőjává, s a szegénységet nem is annyira a kizsákmányolás következményének, mint inkább valami misztikus hatalmasság, „isten” ítéletének tekinti:

*De az isten bölcs,
jóságos, igaz és remek,
és azonképpen*

*és gyosan úgy ítélkezett,
hogy a szegény alázatosan
és szegényen éljen.*

Így sem a háború előtti tőkés társadalomnak, sem a mainak nincsenek valós kontúrái, nincs struktúrája, csak szegényei és gazdagjai vannak, jólétben dőzsölők és nyomorgók. Szinte azonos hévvel ítéli el azt az urat, a tisztelendőt, aki „ötvenezer termő, | holdakért okkal adta | oda koldusának, | a kalapcájának | az üdvözítő túlvilágot” mint azt az urat, aki „sziklaszilárd” és „acélkemény” s aki „proliként jő el | a demokráciával”. Sőt, mintha a tegnapi urainál hevesebb gyűlölet fűtené azokkal szemben, akiknek az a méltósága, hogy proletár harcosok, abból élnek, s elfeledik, hogy apáik rokonok voltak, s a megszólalásig „egyformán makogtak, | s . . . a feneküket egy Nap sütötte volt...” A maga különállását, egyszerűsmind magányosságát pedig így fogalmazza meg:

*Nem vagyok én burzsuj-proli,
sem paraszt a tönkön,
de munkásapostol
se, siralmas, e rokon-rögön
félíg vagyok otthon . . .*

Valóban félig van itthon ezen a világon, „senki vagyok én mint polgár, | de lelkemnek lombja messze terjed” — próbálja meghatározni rendhagyó emberi helyzetét és érzelmi viszonyulását e világhoz. De nemcsak társadalmi szerkezete nincs a zákányi világnak, hanem földrajzi kiterjedése sincs; Csak a Palicsi-tóról és a közelében elterülő Bibichát nevű határéről tesz olykor említést, de Szabadka nevét talán le sem írta versben, holott hatvan éve él e városban. Eletének konkrét külső körülményeiről is alig beszél, csak egyetlen esetben ad képet az olcsó szobavilágról, melynek sivárságát olyan tárgyakkal teszi érzékelhetővé, mint a rezsó a rajta melegedő készétellel, s a lámpaernyőt helyettesítő piros plasztik vödör, jelezve egyúttal a társadalom peremén magányosan élő férfi életformáját is. Zákány Antal költői világa egészében befelé épül, a költő lelkében, gondolataiban, érzésvilágában. Ha verseim keresztül e világba akarunk behatolni, akkor ott legbelül egy „ódon, tág hodály”-ban találjuk magunkat, ahol költőnk a Gondnak, Magánynak, Halálnak rendezett be lakóhelyet, s ahol Istennel, Sorssal, Történelemmel rendez találkozásokat és folytat párbeszédet.

A Gond fontos helyet foglal ebben a „hodályban”, itt ül és töpreng; régi ismerőse, jóbarátja a költőnek, úgy ülnek, egymásnak döntve, mint két kéve, mert fázik a hátuk, s az isten bőrébe bújt ember igéjét várják, „egy szót csak, amely békét sejtet, | örömet, hitet és emberséget”, s amely végül is fölgyújt majd minden szenvedést. A Magány hasonlóképp állandó társ, mestere az elmélkedésnek, veret a titkai fölött és írdeákja. A Halállal viszont azért tűzött össze „egy titkos éjjel”, mert kiderült, gyáván elárulta, hogy egy „idegen hatalom”, az élet számára kémkedik. Természetesen a saját halálának kérdése is foglalkoztatja. Egyszer azt képzelet el, hogyan helyezik „piszkos, sovány” testét a „tisztá” sárga földre, másszor meg azt a kívánságát mondja el, hogy egyedül, ne mással haljon meg, éspedig nevető nyárban, „mezítláb és meztelen, | mint szigonytól a halak”.

Az isten is jóbarátja, el is társalog vele, de végül kiderül, hogy a tanácsával nem megy semmire. Dühében szintén az eget akarja bezúzni, „isten ablakát”. Ez a pajtáskodó, személyes viszony, amelyben az isten hol a barátjával azonosul, hol a szegénységet állandósító, kissé elvonatkoztatott és misztifikált társadalmi erőket szimbolizálja, eleve kizárja, hogy Zákány istenét valamely vallás istenével azonosítsuk. Jellemző viszont egész költői látásmódjára a misztikum jelenléte. Úgy tetszik, hogy sorsa mozdíthatatlanságát, nem enyhülő nyomorát, Titanic-sorsát valamiféle végzet rendelésének tekinti, földön túli erők, hatalmak gonoszságának. De ezekkel az erőkkel könnyedén teremt közvetlen viszonyt, s általában — akármilyen reális helyzetben találkozik is a sorsát szimbolizáló nagybetűs fogalmakkal, pl. a Gonddal („Ültünk az ágyon, némán”) — e találkozások és párbeszédnek mintha valahol a valóságban túl, kívül folynának. A márciust, a „naparcú gyilkost”, a természet ébredését vagy a tél halálát is ilyen — kissé bizarr — képpel teszi érzékelhetővé:

*A minap egy szörnyű
elfeledt tájon jártam,
s egy ódon
szent fejéhez hasonló dombról
a tél fehér
csontváza jött felém,
s azután szétesett*

Már idézett vallomása szerint még gyermekkorában a sok-sok boszorkánymese hatására formálódott ki benne az a tudat, hogy „az a világ, amelyet kézzel megfoghatunk, ami bennünket körülvesz, az tulajdonképpen nem minden. Azaz nem volt úgy egymagában teljes, hanem ahogy mondom, az a boszorkányvilág valamiképpen áthatotta ezt a mi világunkat, s természetesen így bennünk is nyomot hagyott”.

A tehetetlenségből és a kiúttalanság tudatából táplálkozó panaszos, rezignált hang mellett azonban — ha ritkábban is — kihallatszik versei-

ből a fondorlatokra épült világ többségénél különb, tisztább ember öntudata is, aki a hazug tündérvilág szépségvásárán „a rongyokba öltözött áruló igazság” lesz. Azt is költői tisztének tekinti, hogy silbakoljon a renden, máskor azt hirdeti, hogy ha lantot fog, törvényt hoz, új rendet alapít, mint a gyermek sárból várat, ebből a rendből, amely költészetében épül fel, tisztaság árad, s benne érzelem és gondolat, azaz szív és fej egyaránt szabad lesz. Persze, ezzel a megnyilatkozással is mindjárt szembe lehet állítani a költészethez s a saját költészetéhez is fűződő kételyeit. Talány a számára, hogy kinek is kiáltoz az arcába inséges, szabad, káromló ígéket. A *Vajdasági ég alatt* című antológiában, 1960-ban arról vallott, hogy valamikor szilárdabban hitt az örök békében, az emberi megtisztulásban és fölemelkedésében, de az emberbe vetett hitével együtt elveszítette a költészethez vetett hitét is: „akkor sorsszerű elhivatottságot éreztem, hogy verseimmel tanítsak! Ma, fiatalos illúzióim hiányában... én nem akarok, nem tudok verseimmel tanítani!” De ez még nem jelenti, hogy nem akar hatni épp azzal, hogy egy sebzett lélek vallomásait önti a világ elé verseiben, hogy embert ültet ebbe a buta földbe, s aztán megsiratja.

A mai olvasó talán elcsodálkozik rajta, hogy első verseinek és első kötetének megjelenése idején méltatói szükségesnek vélték a dekadencia — akkor igen súlyosnak számító — vádjával szemben védelmükbe venni. Sulhóf József szerint „borúlátása nem a nyugati dekadencia elhatalmasodása költészete felett”, Bori Imre meg 1960-ban már múlt időben fogalmaz: „sokáig azt tartottuk, hogy... az ún. »dekadensek« egyenes leszármozottja”. Első tekintetre talán a világundor, a lelki csőd s a világról általában alkotott lesújtó véleménye, a pesszimizmus vagy az olyan képei, mint a napfény a sárban, a rongyokba öltözött tisztaság, igazság stb., a romlás virágaira látszik rímelni, de az új rend alapítása, a szépségért és tisztaságért vívott hősi küzdelme élesen elválasztja a dekadensektől. Mintha ő maga is védekezni igyekezne, amikor a formakultusz vádját elutasítja:

*ha netán a forma címén látnák
versnek egy lélek vallomását,
engem e vád talán nem érhet...*

Valóban, mi sem áll távolabb Zákánytól, mint valamiféle formakultusz, sőt még különösebb műgond sem jellemzi költészetét, Szeli István szerint „a disszonáns lelki tartalmaknak disszonáns a formájuk is”. Bori Imre pedig a modern zene disszonáns akkordjait, fals hangjait hallja ki verseiből. Nehéz is lenne valami közelebbit mondani a zákányi versről, minthogy szabad vers amelynek formáját úgy szólván kizárólag a gondolat hullámlázása, kígyózása, hömpölygése határozza meg. Nincs talán egész opusában sem egyetlen kötött formájú vers, még versszakokra is ritkán tagolja a költeményt. Ha mégis, akkor nem valami verstani, hanem kizárólag gondolati egységet képeznek, s inkább olyan a szerepük, mint prózában a bekezdésé.

A Zákány-versek másik jellemzője a szokatlan hosszúság, ami alighanem onnan van, hogy az érzelmi állapotot rendszerint epikus vagy gondolati anyagból bontja ki. Az inséggel, nélkülözéssel, azaz a Gonddál való összeforrottságát ilyen közléssel indítja: „Az éjjel beszéltem a Gonddál...”, majd „elmeséli”, hogyan ültek az ágyon, egymásnak dölve, mert fáztak stb. Az önmaga törpeségét, parányiságát a Történelemmel való párbeszédben fogalmazza meg, melyet így indít: „Tegnap éjjel eljött hozzám...”, majd elmondja, hova ült le, s hogyan szólította meg.

Első pillanatra a legtöbb versét gondolati tartalmúnak hihetnénk, holott a gondolatiság éppúgy csak külső burok, mint az epikum. Az órák például egész sor definícióval értelmezi, számos funkcióját megjelöli — gyarló szerszám, hitvány lom, értelmetlenség, a pokolgépek örült parancsnoka —, hogy végül rátérjen az emberi léttel való összefüggésére és megfogalmazza az ellentmondást: az időmérő szerepe ott ér véget, ahol „az örök Idő kezdődik”. Erthető, hogy az ilyen tartalmaktól nagyon távol áll

mindenféle külső szépség, csillogás. A Zákány-vers nem könnyű olvasmány. Gondolatai hosszan kigyóznak sorról sorra, gyakori enjambement-okkal, olykor már-már nehezen követhető zárójeles, gondolatjeles közbevetésekkel, magyarázó betétekkel. Jellemző példája ennek a *Jóság, hol vagy?* vers következő strófája:

*A fiai vérszegényen jöttek a létbe,
lányai (anyántól én így tanultam)
terhelve babonával, rabszola-múlttal,
eladva — kora árvaságra —
az élet árkusán bajként szerepeltek,
s azután (mint bukottat, elesettet)
zárdákba csapták őket és bordélyházba!*

Mint látjuk, szinte nincs itt két egyforma hosszúságú sor, azaz a hét sor ötféle (8—10—11—12 szótagú)! A rímek meglehetősen esetlegesen helyezkednek el. A *tanultam — múlttal* még alig kihallhatón cseng össze, hogy a *szerepeltek-elesettek*, az *árvaságra* és a *bordélyházra* szorosan egybefogja, s egyúttal lezárja a szakaszt. Ujabb versei között már gyakrabban előfordulnak gyorsabb perdülésű, szinte pattogó rövid sorok és harmónikusabban összecsengő rímek is. A decemberről például azt mondja, hogy

*érthető csoda az,
amit művel
az alvó fával meg a fűvel.*

Külön elemzést érdemelnének Zákány jelzői és metaforái, melyek sorjáztatásával, halmozásával egy-egy érzelmi állapotot, hangulatot, lírai pillanatot érzékeltet. Nagyszerű példája a jelzők és metaforák egységének, harmóniájának az ősz leírása. Ime, mi mindent jelent költőnk számára e kedves, hangulatához legközelebb álló évszak:

*bágyadt fűszál,
törekény, elalvó ág,
borongó, szelíd felleg,
panaszos dal az éjszakában —
egy árnyék,
fájdalmas, tűnő suhanás vagy,
lehelethullám*

... hogy tovább ne is soroljuk. Igaz, örvend a tavasznak is, csaknem odát zeng a Naphoz és a májust is üdvözli, ám a sötét színek még az ilyen leírásból sem hiányoznak. Ő a májusi verőfényt is a gyászos fekete varjúszárnyak pendülésével, a fél tájnyi felleg, hullámzó korom-kárpit borongásával ellenpontozza.

A magyarázó közbevetéseket jelölő zárójelek és gondolajelek mellett Zákány egyik szintén feltűnően sokat használt írásjele a három pont; bizvást állíthatjuk, hogy gyakorisága meghaladja az egyszerű pontét. Ez az esetek többségében valóban a befejezetlenséget, mondjuk, a felsorolás folytathatóságát érzékelteti, olykor azonban szinte önkényesnek, mondorosnak hat. Egyik legszebb hangulatfestő versében, melyben a köd a megromlott ég kiöntött bizonyos teje, így írja le a ködbe borult várost, azaz a költőre nehezedő súlyos, komor hangulatot:

*Rossz, piszkos tejben
a tér, a házak, az utak,
az utcalámpák
s a fák görcsös ökle...*

E felsorolásban a vesszők sora után alkalmazott kötőszó a lezárást sugallja, tehát egyszerű pontot várnánk a fák görcsös ökle után, de „...”-ot találunk.

Amint nem tartozik a formával pepecselő, a rímekeket farigcsáló és a fülnek kellemesen összecsendítő költők közé, és semmilyen artisztikumra való törekvés nem jellemzi, nem fogható rá az sem, hogy a szavak szerelmese és önfelédten bibelődne azok formálásával. Ez azonban nem jelenti, hogy a nyelvet és annak közhasználatú szavait változatlanul elfogadja, s nem próbál rajtuk a maga szükségleteinek megfelelően alakítani. A fa koronájának mély zöldsége például „álmosan lenged”, este a város „állig lámpagombol”, mert fázik, a Magány pedig nem uralkodik, hanem „uralog”, szűkebb hazáján; s slampus melléknévből nála főnév lesz s a csellengők „slampjá”-ról beszél; a víznek nem csillogó, hanem „csilló” húsa van, s az öreg pipája nem kallódó, hanem „kalló”. Érdekes szóalkotása a kövület előtt alkalmazott „korhó” jelző, mely egyszerre fejezi ki a korhadást, omlást és porladást. Ugyancsak jellemző nyelvezetére a külvárosi argó behatolása, ami természetesen szorosan összefügg a városi szegénylegény attitűddel. A Történelemmel való találkozása alkalmával például ezt kérdezi: „Valami balhé esett az Univerzummal?”; már idéztük a „burzsujproli” kifejezést s folytathatnánk a „balfácán”-nal és rokonaival.

Talán szokatlan, hogy egy harmincéves költői pálya áttekintése és a költői mű jellemzése során meg sem kíséreltük annak fejlődési ívét felvázolni. Nem azt jelenti ez, hogy Zákány költészete megrekedt volna, bár tény, hogy már indulásakor szinte valamennyi mostani erénye jellemezte, s költészetének tárgya és alaphangja sem igen változott, de teteleit tovább fejlesztette, s eredeti témakörét bővítette. Figyelmüket mégis elsősorban a költészet konsztáns jellemzőire, a költő emberi sorsának mozdíthatatlanságát kifejező állandó, változatlan sajátságaira összpontosítottuk, jelezve egyúttal a befejezetlenséget, a folytathatóságot, egyszóval azt, hogy költőnknek a változatlan helyzete belső reflexióiról is még mindig sok új mondanivalója maradt.

Ha a költő nyomába szegődve, versről versre haladva, bejárjuk vele bensője, lelke mélységeit, a lénye legmélyén tátongó ódon hodályt, különös, eredeti, semmi mással össze nem téveszthető világot ismerünk meg. Sok-sok szomorúságot, fojtott fájdalmat, szoronást, gondot, sivár magányt találunk itt, egy világgal, idővel, történelemmel, igazságtalansággal hősiesen vivó-vívódó lelket, aki olykor már-már hitét veszti, elcsügged, de mindenkor a jobbra, szebbre, igazságosabbra, emberségesebbre törekszik. És hogy ez a hősieles küzdelem magával ragad, szánalmat vagy indulatot vált ki belőlünk, állásfoglalásra késztet, azt a költő igazi, nyílt líraiságával, őszinte feltárulkozásával, költői ihlete és szava erejével éri el.

JUHÁSZ GÉZA

HOZZÁJÁRULÁS TÖRTÉNELEMÍRÁSUNK FEJLŐDÉSÉHEZ

Forradalmi munkásmozgalom a topolyai járásban.

Dokumentumok Topolya és környéke történetéből 1895—1918.

A kötetet összeállította és magyarázattal ellátta: Brindza Károly.

Topolya község Képviselő-testülete, Topolya, 1977.

Igen elkésve jelenik meg ez a könyv-ismertető, pedig hivatva érzem magam, hogy mint a kor munkásmozgalmának tanulmányozója, továbbá a kötetek egyik véleményezője beszámoljak az említett munkáról.

Voltak talán, akik felvetették a kérdést, eléggé igazolt-e az 1918 előtti Magyarország Bács—Bodrog vármegyének egyik járását kiragadni és ennek a kis földrajzi térségnek az első világháború előtti munkás-

mozgalmáról külön okmánykötetet megjelentetni. Ezzel kapcsolatban határozott igennel kell felelnünk. Bács—Bodrog vármegye már 1890-től, vagyis a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulásától, illetve a múlt század kilencvenes éveitől úgyszólván egészen az első világháború kitöréséig azok közé a vármegyék közé tartozott, ahol az osztályharcos munkásmozgalom intenzitását és tömegességét illetően a legerősebb volt. Sőt, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak 1896-ban és 1897-ben megtartott kongresszusain Bács—Bodrog vármegyét az első helyen említik, ahol az osztályharcos munkásmozgalom addigi fejlődése a legeredményesebb volt. Ennek a vármegyének egyik viharsarka volt az akkori topolyai járás. A járás egyébként szűk földrajzi keretei ellenére is híven tükrözte a letűnt kor társadalmi, politikai és gazdasági viszonyait. Az akkori Magyarország uralkodó körei a magyar nép szupremáciájáról beszéltek, mondván: történelmi hivatása, hogy uralkodjék az országban élő, az összlakosság több mint felét kitevő nemzetiségek felett. A magyar nép társadalmi szerkezetének összetétele a legkedvezőtlenebb volt. A magyar nemzetiségű földbirtokosok egy elenyésző kis rétege az össz földterületek 40 százalékát birtokolta, ezzel szemben az agrárproletárok és szegényparasztok voltak a legtömegesebbek. Ezek a kedvezőtlen birtokviszonyok teljesen kifejezésre jutottak az akkori topolyai járásban, amelynek az első világháború előtt úgyszólván színtiszta magyar lakossága volt. A járás agrárproletárjai közül csak igen kevesen tudtak helyben állandó és „biztos” munkát találni. Ebbe a társadalmi kategóriába sorolhatjuk a járás területén levő nagybirtokokon szerződöttest évi cselédekét, akik a szolgaság keserű kenyerét ették, de egész éven át alkalmazták őket. A napszámosok nagy tömegei azonban csak idénymunkából tengették életüket. Helyi munkaalkalmak hiányában sokszor elszegődtek más vármegyékbe is mezőgazdasági idénymunkákra, de megtalálhattuk őket a távolabbi vasútépítő munkálatoknál, töltések építésénél, vízlecsapolási munkáknál stb. Azért a szocialista tanok soraikban kedve-

ző talajra találtak, s a munkásmozgalom a járásban folyamatosan erősödő irányzatot mutatott és egyes időszaki csökkenését az egész magyarországi munkásmozgalomnak időszaki apályai okozták.

Nagy értéke a két részből álló okmánykötetnek, hogy Brindza Károly átfogó és lelkiismeretes kutatómunkát végzett. A Magyar Országos Levéltár gazdag iratanyagának, a Széchényi Könyvtár sajtóanyagának áttanulmányozásán kívül figyelmét nem kerülte el a Csongrád megyei Levéltárban fellelhető értékes iratanyag sem. Ugyanilyen hasznos kutatómunkát végzett a hazai levéltárakban, elsősorban a Vajdasági Levéltárban Karlócan, továbbá a Szabadkai Történelmi Levéltárban is. Nem hiányoznak azonban a kötetből az akkori polgári sajtóban a munkásmozgalomról megjelentett cikkek sem. A gyűjtemény összesen 581 okmányt tartalmaz. A szerző nem végzett válogatást, inkább a teljességre törekedett. Mégsem mondhatjuk, hogy ezáltal a kötetbe jelentéktelen eseményeket bemutató okmányok és hírlapanyag is bekerült, mert minden megjelentett anyag a járás munkásmozgalmánál egy jelentős epizódját tükrözi.

A magyarországi osztályharcos munkásmozgalom e szakaszának ismerői esetleg feltehetik a kérdést, miért veszi e kötetet összeállító Brindza Károly az 1895-ös évet kezdetnek, mivel a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-ben alakult meg, s ez az esemény ugyanakkor új szakaszt jelent a forradalmi munkásmozgalom történetében. Ennek magyarázatát abban találhatjuk, hogy a párt vezetősége a kezdetben nem fordított kellő figyelmet az agrárproletariátus szervezésére és az agitációs propagandamunka az ipari munkásságra korlátozódott. Ézért a szocialista eszmék a falvakban csak később jelentkeztek. A bácskai agrárproletariátusra is nagy hatást gyakoroltak a hódmezővásárhelyi, békéscsabai és balmazújvárosi események, amelyekből az agrárproletariátus is derekasan kivette részét és tanújelét adta osztályön tudatának és harci készségének. Az agrárproletariátus első szervezett fellépése Bács—Bodrog vármegyében is 1895-ben kezdődik, és ebben

az évben jelentkezik a szocialista mozgalom a volt topolyai járásban is.

Áttanulmányozva a dokumentumokat, túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy bár az okmányösszeállító nem végzett válogatást, mégis többségükben szigorúbb szelekciót is kiállnának. Brindza Károly lelkiismeretesen áttanulmányozta a magyarországi munkásmozgalom akkori szakaszának általános vonatkozásait, időszaki fellendülését és apályát is, s mert ezek az események közvetlen kihatással voltak a járás munkásmozgalmára is. Nyomon követhetjük a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elvi nyilatkozatába foglalt programjának, továbbá e program fogyatékoságainak közvetlen kihatását is a járás munkásmozgalmára. Az okmányokhoz fűzött magyarázatok kiválóan szemléltetik a magyarországi szociáldemokrata munkásmozgalomban jelentkező ideológiai áramlatokat is. Ugyanis 1896-tól egészen 1903-ig a mezőgazdaság egy része elszakadt a szociáldemokrata párttól és Várkonyi István vezetése alatt radikálisabb agrárprogrammal önálló osztályharcot folytatott. Ennek a mozgalomnak is akadtak elég szép számban hívei a topolyai járásban, s volt időszak, hogy egy községben két eszmeileg eltérő szervezet is

fennállt. Később, a XX. század elején, a Mezőfi Vilmos által vezetett ún. Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt, amely ugyancsak az agrártömegeket mozgósította, a topolyai járásban is szerzett híveket. Meg kell még állapítanunk, hogy az okmányok néhol túlméretezett magyarázatai csak részben térnek el az okmánykötetek előkészítésének általában alkalmazott módszereitől. Ezek azonban egyúttal lehetővé teszik, hogy nemcsak a szakemberek, hanem a széles olvasóközönség is megértse tartalmát és ezáltal megvalósult az eredeti cél, hogy értékes könyvet kapjon.

Nem túlzunk, amikor megállapítjuk, hogy az okmánykötetet nemcsak a járás munkásmozgalma szempontjából jelentős, de az általános jellegű munkásmozgalmi eseményekre vonatkozó okmányai és a hozzájuk fűzött magyarázatok az olyan művek sorába emeljük, amelyek jelentősen hozzájárultak a háború utáni vajdasági történelemírás fejlődéséhez.

Ezért nagy elismeréssel kell szólnunk nemcsak Brindza Károlyról, a kötet összeállítójáról, hanem azokról is, akik a nyomtatási költségek fedezéséhez szükséges anyagi eszközöket előteremtették.

Dr. MÉSZÁROS SÁNDOR

ÚJABB KÉTNYELVŰ ADY-KÖTET

ADY ENDRE: *Pjesme — Verseki.*

Preveo s mađarskog — Horvátra fordította: Josip Krleža.

Savez Mađara SR Hrvatske — Horvátországi Magyarok Szövetsége, Osijek — Eszék, 1978.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége által kiadott kétnyelvű verseskötet Ady Endre születése századik évfordulójának megünnepléséhez kíván hozzájárulni. Az 51 költeményt a ma Zágrábban élő Josip Krleža — Miroslav Krleža névrokona — fordította, kinek ez az első fordítás-kötete. Tanítóskodásának állomás-helyei Harasztji, Sepse, Ujbezdán, Szabadka környéke, valamint Ko-

pács voltak. A régi Jugoszláviában haladó szellemű nézeteiért gyakran üldözték. Kopácsra kerülve részt vett a JKP illegális munkájában a helybeli pártsejt titkáraként. A II. világháború alatt száműzetése, majd bebörtönzése után sikerült eljutnia a partizánegységekhez. A felszabadulás után kerületi, majd köztársasági tanügyi tanácsossá nevezték ki, s mint ilyet nyugdíjazták 1968-ban.

A Szabadkán töltött évek alatt ismerkedett meg a Híd-mozgalommal, mely többek között szellemi örökségének vallotta Ady költészetét is. A Híd Könyvtár kiadásában jelent meg Jugoszláviában az első Ady-kötet, a Híd egyik munkatársa, Löbl Árpád pedig Zarko Plamenac néven publikálta „az első nagyobb délszláv Ady-versfüzért”. (136.)

Josip Krleža Ady mellett még József Attila költeményeinek is fordítója.

A kötetben szereplő műfordítások legtöbbje a *Vér és arany*, a *Szeretném, ha szeretnének*, az *Új versek*, valamint *Az utolsó hajók* című posztumusz gyűjteményből való. Az összeállítás, mely „a teljes Ady-opus használatáról tanúskodik” (137.), kilenc ciklusra tagolódik.

A válogatásban az első helyen az ars poetikaszerű versek szerepelnek. Helyet kaptak azután „a hazában való hontalanság”-ot, az Ady-nemzedék, a magyar messiások tragikus sorsát kifejező versek, a szerelem és az életöröm ódái, máskor viszont elégikus hangvételű költeményei, a proletárforradalmat sürgető, igenlő jóváindulások. Ezek ellenpólusaként jelentkeznek a kötetben a Halál-versek, az élettől való rettegés halk szavú, dekadens ízű versei.

A gyűjteményből hiányoznak az Ady kifejezetten háborús költésze-

tét illusztráló darabok. Ezt a hiányt azért tartjuk szükségesnek megemlíteni, mert az *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című vershez hasonló költemények elengedhetetlen elemei a forradalmár, az antimilitarista Ady Endréről kialakítandó összképünknek.

A versfordításokat Bosnyák István, Pavle Blažek és Csuka Zoltán rövid értékelései egészítik ki. A két utóbbi a műfordításokról nyilatkozik elismerően mind a szöveghűséget, mind pedig a költészeti szempontokat illetően.

Bosnyák István tanulmánya Josip Krleža rövid életrajzát, a két nyelvű kötet megkomponálásának elveit, az Ady-életmű külföldi, elsősorban délszláv átvételét, fogadtatásának történetét ismerteti, de szól Josip Krleža „eredeti, nem valami konkrét »megrendelésre«, hanem az intim fordítói ízlés hangjaira figyelő választás”-áról is, melynek révén számos „nem antologikus”, de mégis értékes Ady-vers kapott helyet a fordításgyűjteményben.

Az Adyt tolmácsoló Josip Krleža Paszkal Gilevszkiével, valamint Jože Hradillal és Kajetan Kovičcsal, egyben a délszláv műfordítás-irodalmat gazdagítva, járult hozzá a magyar költészet klasszikussá nőtt „Muszáj Herkules”-e jubileumának megünnepléséhez.

KAICH KATALIN

NÉGY ARCÉL A FORGATAGBAN

ISTVAN BRAŠNJO: *Klopka*.

Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1977.

FERENC FEHER: *Pesma đaka sa salaša*.

Nolit—Prosveta, Beograd, 1978.

B. ISTVAN FOKI: *Petrovaradin*.

B. Istvan Foki, Novi Sad, 1977.

ISTVAN NEMET: *Jeste li videli tog mališu*.

Radnički univerzitet „Radivoj Čirpanov”, Novi Sad, 1978.

Négy kötet vár szerényen, de öntudatosan az asztalomon bemutatásra, bemutatkozásra. Négy kötet, négy kapu. Vagy szaporítva a képe-

ket: négy óra, négy csepp... négy üzenet abból a végtelen postából, amelyet két nép válthat és váltania kell, mert csak így élhet egymás

mellett rendületlenül és rendíthetetlenül, értelmesen, a szép szón csüggve.

371 oldalnyi próza, 42 oldalnyi vers. Falja az első a másikat, vagy épp a tenyerén hordja. Mindkét esetben a 300-nál több oldalban megnyilvánuló különbség hitet tesz amellett, mennyivel nehezebb a költői szót nyelvről nyelve menteni. Vagy tán a próza és vers iránti érdeklődés fokát mutatja?

Nézzük hát előbb a prózát, ha már ilyen bátran előretört, s dúsabban terem a fordítás fáján. Mit hoz ez a három könyv? Brasnyó István és Németh István novelláit, B. Foky István történelmi regényét. Mi szerint történhetett a válogatás? Talán szűkebb hazánk, Vajdaság „tükröztetése” volt a szempont?

B. Foky István könyve Újvidék, azaz Pétervárad régmúltjába, a XVI. századba nyúl vissza, Brasnyó novellái pedig e vidék jelene, esetleg közelmúltja fő felzúgítás szárnyak. *Németh István történetei* anynyira általános érvényűek, hogy talajhoz kötődésük épp csak egy zsinognyi. Követjük őket, mint fejünk felett lebegő tarka vásári ballont... piroso léggömböt. Hova is vezetnek bennünket? A gyermekkor tündérvilágába. Izlelgetve a két nyelvet: a magyart és a szerbhorvátot, nem is lehetett olyan könnyű az átültetés. A Janikovszky Évánál is oly jól ismert, a felnőtt világ ellentmondásai elé görbe tükröt tartó gyermeki „kotyogás” vagy szókimondás átmentése Vickó Árpád munkája.

Brasnyó István novelláit Seja Babić fordította, Bányai János tollából a bevezető, övé az utat mutató lámpa a 47 rövid lélegzetű írás előtt. A könyv végén „Beleška o piscu”. Íme a fedőlapok közé szorított közlésekre, szánt anyag struktúrája. Itt meg is kell állnom. Az íróról szóló jegyzet eddig megjelent munkáit közli. Csak az a kár, hogy a magyar nyelvű címekben sorra meg- rövidültek a magánhangzók és egyéb helyesírási hibák is akadnak. Sok szó esett már erről, meg a megfelelő billentyűk hiányáról az írógépeken. Mégis a gondatlanság és hanyagság is beszédtema kellene egyszer már hogy legyen. A szerbhorvát olvasó tájékozatlansága perze nem érv. Sorra veszem a hibá-

san írt szavakat: Arnyék és fü, Könyüatletika. (hic!), Kialudt tüz. Verseskötetek címei, megjegyzem.

Az *Egi laboda* (Nebeska loboda) fordításával is kedvem volna vitázni. Nézzük csak, mit mond a Szerbhorvát Irodalmi Nyelv Szótára (1969). A *loboda* szó jelentése: egyed a cukorrépához hasonló növények (*Chenopodiaceae*) családjából. Hát A Magyar Nyelv Értelmező Szótára? „A libatopfélék családjába tartozó számos fajt magába foglaló növényfajta (*Atriplex*), illetve ennek valamely faja vagy egyede; különféle, nagyra növő gyomnövény; paréj.” Nem akarok szórásalagosító lenni. Növény az egyik, növény a másik, mondhatná valaki. A baj azonban ott van, hogy aki a címet fordította, nem olvasta, sőt nem is látta Brasnyó könyvét, az *Egi labodát*, de még csak nem is kérte senkinek véleményét a fordítást illetően. Ha megtette volna, kiderül, hogy a szerbhorvát „loboda” nem azonos a magyar „labodával”, sőt a kötetbe foglalt vers és illusztráció tanúsága szerint a „laboda” szó talán csak költői „labdázás” eredménye a „labda” szóval. A „laboda” jelentése tehát az adott szöveggörnyezetben szemantikai szempontból tisztázatlan. A fordítás pedig tovább bonyolítja a szálakat.

Mégis ahogy megakadok a *Zlatni zmaj* (Aranysárkány) novellánál, s az írás olyan természetesen hat, mintha a fordítás nyelvén alkották volna, s az átmentett kesernyős mandulaíz ott leng a szápadlat alatt, akár az eredeti olvasván, a fordító kezét dicsérve, valami jó érzés hat át, ami akkor legyinti szíven az embert, mikor nem kövület, hanem harmatcseppjei alatt görnyedő élő virág szemléletébe mélyed.

B. Foky István történelmi regénye Blašković László szeméjében hamar fordítóra talált. Szinte egyidejűleg olvashatja szerb és magyar gyerek azt a könyvet, amelynek kiadását 1976-ban hagyták jóvá, s szerbhorvát nyelven 1977-ben jelent meg. A közvetlen környezet, vidékünk megismerését szolgálja ez a történelmi regény is. Közhelynek fejtegetése lenne azonban azzal foglalkozni, miért fontos egy ilyen könyv „kétéltűsége”. Csak az „ak-

ció" frissesége dicsérhető, ahogyan mindkét olvasó asztalára odakerült.

Végül, de nem utolsósorban *Féher Ferenc könyve*, amelyet valószínűleg háziolvasmányának szántak az általános iskolák ötödik osztálya számára. Anyagát részben *Az én nyuszim*, részben pedig az *Egy kiskirály kunyhójából* című kötetekből válogatta és költötte át, valamint az utószót írta Predrag Čudić. Mivel osztályban feldolgozandó anyagról van szó, igen jó szolgálatot tehetnek Mira Banjac kísérő jegyzetei. A kötet életre hívója ezúttal nem

újvidéki kiadó, hanem a belgrádi Nolit és Prosveta. „Prepevao” írja Čudić neve előtt. Fordításnak nem is meri nevezni munkáját. Az ekvivalenciát tekintette tehát elsődleges célul, a versek természetes hangzását. Ez persze nem mindig sikerült neki. Munkája azonban mégis dicséretesnek minősíthető.

*

Nagyon szép, nekem tán legjobban tetsző drágakő az akvamarin. Szépsége a tenger vizének áttetsző nyugalmit, színének pompáját idézi.

VIRÁG AGNES

FORRADALMÁROK VESSZÓFUTÁSA ÉS MEGTÖRETÉSE

DANILO KIŠ: *Borisz Davidovics síremléke*.

Fordította: Borbély János.

Forum, Újvidék, 1978.

Aki figyelemmel kíséri az irodalmi életünkben — vagy újabban inkább a napi- és hetilapok hasábjain; bírósági termekben — folyó szellemi csatározásokat, jogos vagy jogtalan vádaskodásokat, elmarasztalásokat, sőt nem ritkán a kimondottan sport-szerűtlen és embertelen „gyomrozásokat”, övön aluli „mélyütéseket”, az — ha egy kicsit is tisztességes és jóérzésű — általában nemcsak a következményekre kíváncsi, hanem arra is, ami az embereket — ez esetben az olvasókat — ilyen vagy olyan állásfoglalásra készíti.

A recenzens, a kritikus dolga persze nem az, hogy jó vagy rossz meggyőződése szerint az egymással szemben álló táborok bármelyikéhez csatlakozzon, hanem egyedüli helyes magatartása csakis az lehet, hogy egy-egy vitatott, remekműnek kikiáltott — és ugyanakkor súlyos vádakkal elmarasztalt — műről a lehető legtárgyilagosabban mondja el a véleményét.

Mivel semmi okunk a köntörfalazásra, hadd mondjuk el máris, hogy ezúttal — ahogy azt olvasó-

naplónk alcíme is jelzi — Danilo Kiš *Borisz Davidovics síremléke* című könyvének magyar nyelvű kiadásáról lesz szó, amelyet Borbély János körültekintő és pontos fordításában az ősz folyamán jelentetett meg az újvidéki Forum Könyvkiadó.

Mint ismeretes, Danilo Kišt szóban forgó könyvének első és második szerbhorvát nyelvű kiadása, valamint az Andrić-díjra jelölése alkalmából több szerbhorvát író és újságíró (Miodrag Bulatović, Branimir Šćepanović, Dragan Jeremić, Dragoljub Golubović stb.) plágiummal vádolta, mondván, hogy a hét fejezetből álló „közös történet” egyik-másik fejezetét, részben vagy egészben átírta, átmásolta, s így „idegen gyöngyökkel” (a magyar ezt úgy mondja: idegen tollakkal) ékeskedik.

Hogy igaz-e vagy sem ez az állítás, annak eldöntése nem ránk tartozik, s nyilván a történészeket, irodalomtörténészeket, szövegkutatással foglalkozó textológusokat kell hogy érdekelje elsősorban.

Mi csupán arra kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy Danilo Kišnek ez a hatszáz évet átfogó, de mindekelül a sztálini tisztogatások („csisztkák”) idejével foglalkozó műve, bármennyire is elgondolkoztatató és leleplező szándékkal íródott — mármint a forradalmak vesszőfutásáról és megtöretéséről —, korántsem hat az olvasóra a döbbenet és az igazi felfedezés erejével, mivel a forradalmi vonal merevségét, a hatalmaskodókat és kegyvesztettjeiket, a provokátorokat, vizsgálóbírókat és áldozatokat bemutató történetei — a könyv címadó történetek kivételével — túlságosan elnagyoltak, vázlatosak, íróilag és mesterségbelileg kidolgozatlanok.

Olyanok, mint a kis és nagy igazságokról, az ember és a gerincmegroppantásról, megtöretésről, vizsgálóbírókról, fantomokról, hamis beismerő vallomásokról, politikai ködlovagokról, vérről, csontról, kinszenvedésről — meg hát az előzményként mindig ott feszülő félelemről és rettegről — elmondott sietős, hézagos, s nem ritkán kuszált történetek általában.

Danilo Kiš minden írói, költői, műfordítói és kutató erényét becsülve — de ezúttal csupán a végterméket, tehát mostani művét szem előtt tartva —, azt kell mondanunk, hogy ebben a műfajban magyar és szerbhorvát nyelvterületen is olvastunk már sokkal izgalmasabb, megdöbbentőbb és irodalmilag is erőteljesebb szövegeket, alkotásokat. Jelzésképp hadd utaljunk csak a *Kimondhatatlan nyomorúság* című 1976-ban Budapesten megjelent két emlékiratra (amelyek a 15—16. századi oszmán fogságról, a törökök gonoszságáról és a török rabok gyötrelmeiről szólnak) vagy Nadezsda Mandelstam a szerbhorvát nyelvterületen éppen Kiš könyvével nagyjából egyidejűleg megjelent *Félelem és remény* (Strah i nada) című emlékiratára. Ezek a könyvek dokumentumértékük, eredetiségük és általános emberi mondanivalójuk, történelmi távlatuk — és ne szégyenkezzünk kimondani: ihletettséjük — szerint is messze fölülmúlják a *Borisz Davidovics síremlékét*. Két okból is. Egyrészt azért, mert megszenvedettek és hitelesek, másrészt pedig azért, mert a valóság eleven dokumentumai. Kišnek tehát — aki a könyv ta-

nulságai szerint másod- vagy harmadkézből értesült a történeteiben megrajzolt borzalmakról — mindeképpen lépéshátránya van a saját élményük alapján vallomástevőkkel szemben.

Hogy mekkora ez a hátrány, az egyetlenegy példából is kitűnik: Nadezsda Mandelstam *Félelem és remény* című könyvének mindössze két kis fejezete, *A csoda természetéről* (O naravi čuda) és a *Ne öl* (Ne ubij) is sokkal többet elmond nagyjából ugyanarról a korról, amiről Kiš, könyvének láttató ereje híján, 113 oldalon sem tud kellőképpen meggyőzni bennünket.

Nem tehetek róla, de természetesen olyan, hogy a véres kezű Fegyűkinok és Blumkinok leleplezésében, sátáni arcvonásainak megmutatásában, a hatalom packázásainak kitérgetésében inkább annak hiszek, s annak adok előnyt, aki maga is végigszenvedte a kimondhatatlan nyomorúságokat; a zord szigorral emberre leső „gyanakvó lakatokat”, „kopár tájakat”, s az ölésre és az emberevésre mindenkor kész „vak kort” pedig nemcsak levelek, levéltári dokumentumok, történelemkönyvek — tehát többnyire másod- és harmadforrásból merített dokumentumok — alapján festi meg, hanem a saját élményei alapján. Ugy, ahogy azt a sztálini tisztogatásokban nyomtalanul eltűnt Oszip Mandelstam is teszi, aki 1923-ban írt *Korom* című versének könyvtárnyi irodalommal felérő első két szakaszában így énekel:

*„Korom, vadam, ki tekinthet
a szemedbe, van-e, ki
képes két század-gerincet
vérrel megtapasztani?”*

*Építő vért önt-buzogtat
dolgaiból a világ,
csak mihaszna senki borzad
új napokba lépni.*

*Ember, míg élsz, vinned is kell
hátgerinced valahogy,
láthatatlan hátgerinccel
játszanak a nyers habok.
Mint a kisedd zsenge porca,
a csecsemőkör, s a lét
teljét áldozatra hozza
újra, mint a gödölyét”...*

(Lator László fordítása —
a kiemelés tőlem. Sz. I.)

Mert, ha igaz, hogy „Még a kő is megszólal, ha kiverik a fogát”, s hogy „Az égi és a földi mennyországba véren és tűzön át vezet az út”, akkor az ezt kifejező művek esetében is legjobb, ha valóban azok veszik kezükbe a tollat, akiket a megszenvedett nyomorúság, rettegés, iszonyat — és remény — készít szólásra; a korral és emberrel történő, múlttal, jellel és jövővel folyó örök párbeszédre.

Vagy ha ezektől a személyes élményektől el is tekintünk, legalább azt várjuk el, hogy írásának, művének tárgyát, vagy egy-egy kort, ki-ki a legnagyobb érzelmi-gondolati izzással, feszültséggel élje át, idéze meg ábrázolás közben.

És ilyen összefüggésben, ezzel a tanulással már nem is érdekes, hogy a *Borisz Davidovics stremléké*-ben van-e vagy nincs — plágium. Mert a „nemes anyaggal” vívott küzdelemben, Danilo Kis, sajnos, ezúttal alulmaradt!

Persze a *Borisz Davidovics stremlékeszerű*, félig-meddig dokumentumértékű könyvekre. — s főképp a nálánál jobbakra — minden kor-nak nagy szüksége van. Szüksége van azért, hogy a mindig könnyen befolyásolható fiatalok ne váljanak könnyűszerrel gyilkosokká, vagy a gyilkosok játékszerévé; illetve azért — ahogy azt Nadezsda Mandelstam mondja a már említett emlékiratában —, hogy „Az emberevői mentalitás ne terjedjen úgy, mint a fertőző kór”.

SZÜCS IMRE

A NYELV SZELLEME

KOSSA JÁNOS: *A mi nyelvünk.*
Forum, Újvidék, 1978.

Ha két nemzetiség él egymás mellett, mindennapos érintkezésben, elkerülhetetlen, hogy nyelvi hatást gyakoroljon egymásra. Ez a nyelvi hatás persze egészen minimális, ha a kisebbség felől a többség felé irányul, viszont igen nagy méreteket ölthet a kisebbség nyelvét illetően, még akkor is, ha ez a kisebbség politikai értelemben többé egyáltalán nem egyenlíthető ki a régi idők jogfosztott kisebbségével, hanem teljes egyenjogúságban él a nagy közösség keretében, beleértve a nyelvi egyenjogúságot, valamint az egyre inkább kialakuló többnyelvű igazgatási, bírósági stb. gyakorlatot is. Az összetartozó közösségnek ugyanis olyan közös problémái, olyan közös fogalomkörei léteznek, amelyek — legalábbis látszatra — nem egyszer megkövetelik a kisebbségi nyelvben a régi terminusok átalakítását is a többségi nyelvben változó terminusoknak megfelelően.

Persze nem egy esetben felmerül a kérdés, hogy szükségszerű-e egyes terminusoknak a változása magában a többségi nyelvben is, hogy kifejeze a módosulás valami olyan új lényegét, ami miatt el kell vetni a régi szót, a régi kifejezést. Sajnos, azt tapasztalhattuk nem egyszer, hogy ezek a módosulások inkább belemagyarázások következményei voltak, semmint a politika alakulásának és a nyelv fejlődésének elkerülhetetlen velejárói.

A változó közigazgatási terminológia például sok esetben komoly probléma elé állítja a nyelvművelőket. A változó fogalmak nyomán keletkező módosult terminusok összekeverednek, a kisebbségi nyelv különösen a beszélt nyelvben szinte kritikátlanul veszi át az újabb és újabb többségi nyelvi kifejezéseket, mert hirtelenében nem találja meg az adekvát terminusokat, s ezt a kezdeti kapkodást fokozódó zürz-

var követi, így alakul ki a kisebbség körében egy olyan zagyva keveréknyelv, amelyet ugyan a két nyelven beszélők többnyire megértenek, viszont — például a magyar nyelv tekintetében — a határon túliak már értetlenül állnak vele szemben.

Különbségek persze egy nép nyelvén belül is gyakran mutatkoznak egy-egy táj nyelvhasználatában. Erről tanúskodik például az a kétkötetes *Magyar tájszótár* is, amelyet Szinnyei József szerkesztett a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, s amely még a múlt század utolsó évtizedében jelent meg, de ezt tanúsítja például Móricz Zsigmond tájszavakkal teli műveinek egész sorozata, vagy mondjuk Tamási Aron izes erdélyi nyelve is. Itt nálunk, Jugoszláviában sem az tehát a megbocsáthatatlan hiba, hogy a köznyelvben már valóságos magyar szavakként használjuk mondjuk a babura vagy a duduk szót, elvégre az is elképzelhető, hogy ezek a szavak idővel valóban egy újabb magyar tájszótár szóanyagát gazdagítják, annyira elterjedtek már ma is a magyarok közötti használatban. Hiszen ilyenformán kerülhetett be a régi tájszótárba például az akácfát jelentő bagrena vagy a vízhordó rudat jelentő abronica, abranyica szó is, s ugyanígy került be, ha nem is már a tájszótárba, de a nagy, háromkötetes szerbhorvát—magyar szótárba az evenka szó, a „levágott leveles, fűrtős szőlővessző” meghatározást helyettesítve. A fejlődésnek ezt az irányát jelzi mondjuk azoknak a szavaknak vajdasági magyar átvétele is, amelyekre a magyar nyelvben nincs külön szó vagy kifejezés, amilyen például a csevapcsicsa, a burek stb.

Amikor tehát Kossa János ebben a legújabb könyvében is szót emel a magyar nyelv tisztaságáért, nem kerülheti el ugyanezeknek a szavaknak a felrovását sem, bizonyos azonban, hogy nem ezt tekinti ő sem a leglényegesebb és a legfájóbb kérdésnek — bár többször is visszatér rájuk —, hanem azt a nyelvi eltorzulást, amely a habarék, vagy ha

úgy tetszik, makaróni nyelvben fenyegeti anyanyelvünket, továbbá azokat a nyelvi eltorzulásokat, amelyek a szerbhorvát nyelv szellemét akarják beleerőszakolni a magyar nyelvbe, kerékbe törve az értelmet és a kifejező erőt is.

Kossa Jánosnak már több nyelv-művelő kötete jelent meg a Forum gondozásában, s mindezekben első sorban a sajtónkban fellelhető nyelvi eltorzulásokat állítja közszemlére, tekintettel arra, hogy a sajtó nyelve voltaképpen a beszélt nyelvnek egy valamennyire megszürt változata ugyan, de mégis megmaradnak benne az eltorzulásokra jellemző nyelvi erőszakotételek, jó tanulságul szolgálhatnak tehát arra, hogy mire is kell ügyelnünk, ha a nyelvi egyenjogúság ellenére nem akarunk beleolvadni — legalábbis szellemileg — a többségi nyelv sajátosságaiába. Ebben az újabb kötetében, mely válogatást ad a korábbi kötetekből, kiegészítve néhány újabb keletű írással, lényegében a már jól ismert nyelvi problémák kerülnek ismét terítékre. S itt mindjárt le kell szögeznünk, hogy bár a kötet szerzője nem hivatásos nyelvész, szava mégis messzire hangzik, mert nem egyszerű nyelvészkedő, hanem több nyelv alapos ismeretének birtokában, mélyen szántó tudományossággal elemzi, boncolgatja egy-egy eléje kerülő nyelvi csodabogár jelentkezésének okait, magyarázatát, és olyan szellemes írói készséggel mutat rá a torzszülemények elvetéltségére, hogy a kirobbanó nevetés erejével vési emlékezetünkbe: óvakodjatok az ilyen ostobaságoktól!

Ez a könyv tulajdonképpen a magyar nyelvvédelemnek szűkebb körre korlátozottabb területét öleli fel, minthogy szinte kizárólag a délszláv nyelveknek az itt élő magyar nemzetiség nyelvére gyakorolt hatását és ennek veszélyeit méri fel. Ez azonban nem jelenti és természetesen nem jelentheti azt, hogy jelentősége leszűkül, hiszen a más nyelvek szellemének terjeszkedési veszélye végeredményben egy célpont felé irányul, s így a délszláv nyelveknek a magyar nyelvre gya-

korolt káros hatása tulajdonképpen teljesen kiegyenlíthető más hatásokkal, egyebek között a közelsége révén ugyanilyen veszélyes germanizmus felé hajlással is. Ez a magyarázata annak, hogy Kossa János nem egy esetben kénytelen túllépni eredetileg megszabott feladatán, s a délszláv hatás mellett ki kell térnie — főleg az idegen szavak használata esetében — más hatásokra is. És mégis, ez a könyv — éppen jugoszláviai jellege alapján — egyedülálló munka a magyar nyelvápoló irodalomban.

A vaskos kötet — a tárgyalat kérdések jellegének megfelelően — több részre oszlik. Külön rész foglalkozik a beszélt nyelv kérdéseivel, mely az egyszerű szóátvételtől egészen a már humorba illő nyelvi zagyalékig terjed ki. Valaha, a magyar uralom alatti nemzetiségi elnyomás következtében a Szabadkán élő bunyevácság körében alakult ki ilyen zagyaléknyelv, melyet nevetve jellemeztek az „iz kapása preko kerítésa” furcsa mondatfoszlánnyal, ma viszont — nem is az elnyomás, hanem a nemzetiségi egyenjóság körülményei között — a magyar nyelv torzul el ilyenképpen — legalábbis a közbeszédben, s így születhetnek meg a Kossa János által is feljegyzett ilyen mondatok: „Ott van már a platni szpizsak a blagajnában?”

Az efféle zagyva fogalmazás perze elsősorban a nyelvi kényelemszeretet következménye. Miért történénk a fejünket, ha így is megértik? És talán nem is az ilyen mondatok jelentik a legnagyobb veszélyt a magyar nyelvre, hiszen tudunk mi másként is beszélni, ha például határon túli magyarokkal kerülünk össze. A nyelvész azonban nem hiába figyelmeztet: küzdenünk kell az ilyen eltorzulások ellen, mert az efféle nyelvi hanyagságok is messzebbre visznek a nyelvi szennyeződésekben.

Az efféle nyegle mondatfűzésnél azonban még sokkal nagyobb veszedelmek is leselkednek nyelvünkre a kétnyelvűség körülményei között. Ezek a veszélyek ugyanis egy-

részt mi magunk előtt is értelmetlenné teszik mondanivalónkat és valósággal megfertőzik nyelvünket. Ezek közé a veszélyforrások közé tartoznak a fordítások, az idegen szavak használata, a tükörfifejezések átvétele és más nyelvi hatások, például a vonzatok felcserélése stb. Kossa János mindezekre a böngészett példák egész tömegét tárja elének.

A fordítás különösen sok veszélyt rejt magában. Kossa János leszögezi, hogy a fordítónak mindenekelőtt a maga nyelvét kell alaposan ismernie, hogy ne essen csapdába. Én azonban hozzáténném ehhez azt is, hogy nem egyszer a szerbhorvát nyelv kellő ismeretének hiánya az oka és magyarázata annak, hogy a fordító elképzelhetetlen hibákat követ el. A nyelvismeretnek ez a hiánya abban mutatkozik meg, hogy a nyelvi átültetésre vállalkozó nincs tisztában egyes szerbhorvát szavak, kifejezések, szólások, közmondások igazi jelentésével, s így nem is adhatja vissza értelmüket magyar nyelven. Így születnek például az olyan nevetésre ingerlő szavak, mint a vakegér a bőregér helyett, a vak utas a potyautas helyett, a fehér éjszakák az álmatlan éjszakák helyett stb. stb.

A fordítókra tehát nagy felelősség hárul mindkét nyelv alapos ismerete tekintetében. És mindezt a felelősséget még növeli, hogy nem támaszkodhatunk egyszerűen a szótári anyagra sem, hiszen egy-egy szónak nem mindig ugyanaz az értelme mind a két nyelvben, sőt olyan, egészen eltérő jelentések is előfordulnak, amelyeket csakis mindkét nyelv alapos ismerője fedezhet fel, közvetíthet a másik nyelven olvasók felé.

A jugoszláviai magyar nyelvűvelés terén azonban természetesen nem csupán a fordítók felelősek a magyar nyelv tisztaságáért, hanem valamennyien, akik beszéljük ezt a nyelvet, akik gondolatainkat, véleményünket, elképzeléseinket fejezzük ki rajta. Mert nem elég, hogy a fordító nem követ el a szavak, kifejezések nem értéséből származó durva nyelvi hibákat, ha mi a köz-

nyelvben figyelmen kívül hagyjuk nyelvünk belső szellemét, ha nem vesszük figyelembe mondjuk az idegen szavak átvételének egyik és másik nyelvbéli logikáját, ha olyan jelentésben is használunk egy-egy idegen szót, ami a régebbi magyar átvételben nincs meg, ha a szerbhorvát nyelv hatására annyira összekeverjük a vonzatokat, hogy az így kialakuló mondattorzításból ki sem hámozhatjuk az igazi értelmet.

Kossa János újabb könyve módot nyújt arra, hogy ismételten elmélyülhessünk mindezekben a nyelvi kérdésekben, hogy felmérjük helyzetünket, és felmérjük a nyelvünket fenyegető veszélyt. Éppen ezért hasznos és mindannyiunk számára nélkülözhetetlen könyv *A mi nyelvünk*, melynek kiadását a Tardományi Tudományügyi Öngazgatási Érdekközösség is elősegítette anyagi támogatásával.

KOLOZSI TIBOR

SZÍNEIBEN ÉGŐ FESTŐ

Sáfrány Imre.

A képeket válogatta és az előszót írta: Tolnai Ottó.

Forum, Újvidék, 1978.

Az ötvenes esztendőket forradalmas vállalkozásai idején voltak, akik megelőzték a velük párhuzamos termelési vonalakon haladókat. Az ugrott ki, aki minőségben, formában, tartalomban túllépte a régit. Festészetünk szépirodalmunk előtt járt, lebontva a mának háttal álló falat, mely az új kezdeményezések előtt meredezett. A műtermekben, a művésztelepeken, a nagy tanulmányutakon született művek vonzó ereje benépesítette a kiállítási csarnokokat, termékenyítő ereje az indítás lendületével a művészetek más ágazataiban is megmutatkozott.

Ennek a kornak egy forró lelkű alkotója Sáfrány Imre, aki már első képeivel — a negyvenes évek második felében — szignalizálta e pályán egy izgalmas egyéniség eljövételét. Művei, éppen azért, mert rendhagyóak voltak, különféle hullámoszszon keltek visszhangot kritikusaiban és a művészbarátok körében. De ezeknek a különféle hullámhosszokon is nagyobb hullámverést, zajgást idéztek elő, mint fegyelmezett vérmérsékletű kortársai, akik a piktúra szigorú törvényeit követték és tartózkodtak a sokszor ámulatba ejtő kitérésektől. Igen, Sáfrány Imre

a „vad” festők közé tartozott még szelídebbnek tetsző korszakában is, és ma sámánjaival is oda tartozik. A tér és az idő kötelekeit eltépte, felszökött a magasba, mint Fellini alakjai; a Hold meghódításának korában ő is vágódik vagy „viszszavágódik” a csillagokra.

Festőnk nemrég ünnepelte 50. születésnapját, s ebből az alkalomból Szabadkán megrendezett retrospektív kiállítása az alkotó művész változatokban gazdag életútját láttatta velünk. Ez az évforduló képzőművészeti és irodalmi vonatkozásban olyan volt, mint egy szellemtörténeti számadás, amely nemcsak Sáfrány Imre, hanem az alkotás mezeire lépett egész nemzedéke kirombanásának fényét felvillantotta.

Komoly elismeréssel kell szólnunk az újvidéki Forum jubileumi kiadványáról: műmellékletekkel ékes remek könyvvel hozta emberközbe festőnk életútját. A pénztelenség marasztaló árkaik elkerülve képzőművészetünk szintjéhez méltó kötetten lehetővé tette a művészbárátok számára, hogy Sáfrány alkotásait a finom kidolgozású reprodukciókon át újra és újra befogadják, talán úgy, mint aki újra hallgat

egy számára feledhetetlen s mindig visszacsengő zeneművet, vagy aki évek után ismét belemerül egy-két költeménybe, hogy sorai még egyszer, már más asszociációkkal, átmelegítsék lelkét.

A kötet előszavát Tolnai Ottó írta, s az alkotó művész pályáját átfogó albumhoz a képeket az oeuvre által megkövetelt szempontok szerint válogatta. A bevezető tanulmány eddig a legteljesebb képet adja Sáfrány művészetéről. Műgonddal kicsiszolt tömör írás. Tömörsege a legjobbakéhoz hasonlítható, s egykét szóval olyan alkotói mélységeket érint, hogy megállítja az olvasót. Az előljáró szöveg minden mondatából kiérzik, hogy költő írta, aki — képzőművészeti életünk gazdagítására — a poézis művelése mellett a színek, a vonalak, az árnyalatok finom megérzésével az ábrázoló művészek műhelytitkaiba is bedolgozta magát. A képzőművészet nem most szólította Tolnai Ottót, hanem már gimnazista korában, amikor áhíttal állt meg az életében elsőnek látott tárlat képei előtt: azóta követte a festők, szobrászok, grafikusok, architektusok műveit mindenütt, amerre járt. Tolnai Ottó nem művészettörténész, hanem költő, aki a befogadó megejtett szívének sugallatára ír. Nem szakmabeli műkritikus, hanem poéta, aki tud írni, akinek szava nyomán most végigkísérhetjük egy rapszodikus, zezugos útú alkotó művész szép bolyongásait abban a világban, ahol a hellének előtt és Míron tehene óta a reneszánsz nagy mesterein át, s a párizsi piktorok vásznai előtt ácsorogva magába szívott. Elmondhatjuk, hogy ilyen megvilágítású képet — még ha vannak is egyéni megsejtései (és jó, hogy

vannak ezek), melyeket belevisz abba, amit magáról a műről mond — kevesen adtak Sáfrány Imre művészetéről.

A művek értékrendi (és nem csupán kronologikus) felsorakoztatása, köztük a merész hangú kiemelés — mint például a *Hóhányók* című festményé — lehet Tolnai Ottó egyéni felfedezése, de mondjuk ki: hány képzőművészeti mű (nálunk is!) így vált ismertté, ismertebbé és a befogadó számára rokonszembesebbé?! Amint annak idején Hangya művészetének értékelésekor néhány sokak előtt (sőt, a hivatásosok előtt is) kevésbé ismert műve az indulás éveinek kiemelkedő alkotásai közé emelkedett. Így, egykori tanítványának, Sáfrány Imrének képei között is olyan értékrend született, amely már a maradandóság tartós gyökereiből fejleszti fel és bontja ki az időálló hajtás színes lombjait.

A színeiben égő, „vad” festőnk legbecesebb alkotásait mint korszakot jelzőket állítja fárosznak tanulmányában Tolnai: *A zöld állú férfi*, a *Korzó*, a *Városháza*, aztán a *Fehér kancsó*, az *Ember a térről*, és a *Hóhányók*, a második nagy alkotási korszak „monumentális alkotása”. A *Kobalthajú* című remekműve fölfele ívelő fejlődésének legszebb fejezete, melyet a művész a *Várnak az apostolok* című párizsi naplójegyzeteiben írt meg olyan híven, hogy e sorok izzóan ma is élnek. És ha így indulva megyünk tovább, ilyen lángnyelvekkel bevilágított életútján, követve őt a *Szamárkórók* korszakától a *Sámánokig*, akkor kiemelkednek és vibrálnak előttünk az egyéni Sáfrány-jegyek, mint egy nemzedék markáns alakjának el nem múló keze vonásai.

LÉVAY Endre

A ZOMBORI TANÍTÓKÉPZÉS KÉTSZÁZ ÉVE

Dve stotine godina obrazovanja učitelja u Somboru 1778—1978.
Odbor za proslavu, Sombor, 1978.

A zombori tanítóképzés kétszázadik évfordulója alkalmából rendezett ünnepség maradandó dokumentumaként a fenti címet viselő könyv marad meg, amelyet Újvidéken adtak ki 5000-es példányszámban. E vas-kos, 650 oldalas kötet szerzői, dr. Strahinja Kostić, dr. Nikola Gavrilović, dr. Radomir Makarić, Radislav Kolješić, Jovan Vasiljević, Zsili Endre, Petar Relić mr., Radmilo Dostanić, mr., Stipan Jukić, Radivoj Plavšić és Stevan Vasiljević, nemcsak a zombori és a szentendrei iskolarendszer történetét dolgozták fel, hanem a közoktatás és a szerb nép pedagógiai eszméinek történetét is egészen a Temesvárig, Belgrádig, Szarajevóig, Mosztárig, Cetinjéig terjedő térségben, és művükkel lekötölezték egy olyan nép művelődéstörténetének íróit, amely Avram Mrazović Normájának megalapításáig, 1778 májusáig, a betűvetést hiányos kolostori, vallásos szerbes egyházi szláv és egyházi szerb nyelven írt könyvekből tanulták. Feldolgozták a zombori tanítóképzés kezdetét, a rendes tanfolyamok útján, 1778-tól 1811-ig, a szerb tanítóképző megalapítását és munkáját (1912-től 1844-ig), majd a XIX. század második felében és a XX. század első évtizedeiben kifejtett tevékenységét egészen napjainkig, amikor a Zarko Zrenjanin Pedagógiai Akadémia ápolja a régi hagyományokat. A művet annak a 209 kiemelkedő személyiségnek az életrajza teszi lélektelivé, akik itt tanultak, vagy az itteni iskolák tanáraiként hozzájárultak az intézmény érvényesüléséhez; ez az intézet a szerb nép közoktatása történetének alapköve. Habozás nélkül elmondhatjuk, hogy Zombor és Szentendre a szerb nép művelődési életében a népi tanítók bölcsője volt, akik biztosították az eltelt két évszázad során a nemzedékek oktatását.

A könyv megmagyaráz sok társadalmi, politikai, szociális és egyéb momentumot, amely kihatással volt

az oktatásra, és afelől sincs kétség, hogy nemcsak a zombori tanítóképzés kétszáz éve alkalmából rendezett ünnepség egy megnyilvánulását képezi, amelyet 1978. október 13-én és 14-én igen sikeresen és ünnepélyesen zártak, hanem egy történelmi időszak dokumentuma marad.

A magyarországi polgári szerb társadalom igyekezett megteremtetni a feltételeket a közművelődésben való érvényesüléshez és ez egyezett az osztrák állam nevelési intézkedéseinek programjával. Így 1778-ban Zomborban megindult a tanítóképzést szolgáló rendes tanfolyam Avram Mrazović vezetésével, akit épp akkor neveztek ki több magyarországi megye szerb, görög és román pravoszláv felekezeti iskolájának felügyelőjévé. Az ő fáradozásának eredményeként kezdődik meg Zomborban a szerb tanítók képzése, amely több hónapig tart; a Norma 1811-ig maradt fenn, amikor is megalapítója, Avram Mrazović a szerb pravoszláv egyház uralmával való állandó összeütközése folytán levette kezét az ügyről és 1826-ig haláláig a városi tanács tagja volt. Szülővárosában — 1756-ban született Zomborban — a Sveta uspenska temetőben temették el.

A Szentendrén élő szerbek, a közoktatás jelentőségét felmérve, megalapították a helybeli tanítóképzőt, amely azonban anyagi okok miatt nem sokáig maradt fenn; 1816-ban a zomboriak felkarolták, és az intézmény ma is működik. Ebből az alkalomból ünnepelték meg a zombori tanítóképzés kétszáz évét, ugyanis a kezdetét Mrazović Normájának megalapításától számítják. A tanítóképző, habár áthelyezték Zomborba, nem került kedvezőbb munka- és politikai körülmények közé, mert a szerb nép templomi hierarchiája gyakran ellenállást tanúsított a korszerű pedagógiai felfogással szemben, különösen akkor, amikor a haladó szellemű tanárok — Uroš Nestorović felügyelővel az

élen — be akarták vezetni a népnyelv oktatását jóval Vuk Karadžić, a népnyelv reformátorának megjelenése előtt. A kedvezőtlen helyzet ellenére is a tanítóképző Zomborban megmaradt és új szellem hatotta át. Jövótábról a város 1817-ben megkapta első könyvtárát, amely kezdetben 5000 kötetet számlált, az elkövetkező harminc év alatt pedig a tekintélyes és gazdag szerb családok adományaiból 19 000-re nőtt a benne található művek száma.

1778 májusától a zombori tanítóképzés kétszáz éves évfordulójáig a Normának 8000 tanulója volt, köztük szép számmal voltak olyanok, akik az oktatásban, művelődésben, művészetben, politikában jelentős szerepet játszottak, mint pl. Teodor Sekulić, Joakim Vujić, Djordje Glibonjski, Nika Grujić, Isidora Sekuli, Sofija Jorgović, Josif Marinković, Petar Konjović, Stevan Konjović, Jovan Iskruljev, Ivan Radović. Ugyanilyen nagyok igazgatóik és tanáraik érdemei is: Avram Mrazovićé, Uroš Nestorovićé, Vasilije Kovačevićé, Djordje Georgije Brankovićé (a későbbi pátriárkáé), Nikola Vukičevićé, Atanasije Zarićé, Pavle Atanakovićé, Kosma Josićé és másoké, akikről sokat elmond a könyv, enciklopédia jellegűen leírva életrajzokat, amj Radivoj Plavšić és Stevan Vasiljević szerzők számára rendki-

vülji történetírói és publicisztikai teljesítményt képez.

Emeljünk ki még néhány részletet a könyvből, amelyek szintén dokumentálják a zombori tanítóképző jelentőségét. Egy egész fejezetet a népfelzabardító háborúban elesett tanároknak és tanulóknak szenteltek. A zombori tanulók és fiatal tanítók között három néphős is van: Žarko Zrenjanin, Veljko Dugašević és Dušan Vukasović, továbbá 54 elesett harcos és három tanár: Ivan Matović, David Naftali és Lőrinc Róza. Közlik az elesett harcosok életrajzát is, ezzel egyben bemutatják a régi Jugoszláviában és a népfelzabardító háború alatt uralkodó politikai helyzetet és viszonyokat. A tanulók közül sokan 1941 és 1944 között rövidnadrágot viseltek még, amikor bekapcsolódtak a népi forradalomba, és vállalták a tisztes halált a szabadságért folytatott harcban.

A könyv a zombori tanítóképzés kétszáz évének maradandó dokumentuma. Igen olcsón, mindössze 150 dinárért vásárolható meg. A zomboriak így igyekeznek elősegíteni minél nagyobb példányszámban való eladását, hogy bizonyítsa városuk történelmi szerepét a szerb nép iskoláztatásában. Az értékes mű szerzői egyben saját nevüket is bejegyezték a közoktatás történetébe. Számukra ez a legnagyobb díj.

Milenko BELJANSKI
(Fordította: SZILAGYI Valéria)

MEGJELENT
AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 14. KÖTETE

GARAY BÉLA

Festett világ

(Színészek és szerepek)

Garay Béla könyve Szabadka, illetve már tovább lépve, Vajdaság színházi életét dolgozza fel a XIX. század közepétől kezdve századunk elejéig. A szerző erénye az, hogy az egykorú sajtóban, folyóiratokban és a lexikonokban közölt szövegek tanulmányozásával igen alapos munkát végzett, s már-már a feledésből olyan alakokat hozott fel, akiknek életútja, művészi munkája összetevő része színművészetünk történetének. Így, egy kötetbe gyűjtve a teljességet jobban megközelítő a kép, amelyet az elmúlt évszázad színházkultúrájáról alkothatunk. Egyrészt az innen elindult kiváló tehetségek bizonyítják a több mint százéves szabadkai színház művészi eseményekben gazdag múltját, másrészt azok a pontos adatok — színházak, kezdeményezések, szerzők, művek, szerepek —, amelyeket e kötet írója majdnem minden egyes portréjának megrajzolásakor feltüntet.

Garay Béla eddigi munkáit lapozgatva, a *Festett világ* című kötetének egy igen értékes új színháztörténeti szempontja is van. Ebben a munkájában — már szélesebb látószöggel — feltárja a tartományunkban egymás mellett élő népek színházi életét is. Rendkívül értékesek és hasznosak ezek a fejezetek nemcsak az olvasó, hanem az elkövetkező évek kutatói számára is. Mert a magyar és a szerbhorvát színjátszás itt csaknem párhuzamosan fejlődött: a színpadi szerzők, a műfordítók, a színművészek már a múlt században megtalálták az egymás felé vezető utat és — amint az ezekből az írásokból kiderül — testvéri együttműködésük nemegyszer igen termékenyítő volt. A vajdasági szerb színjátszás — részben szabadkai, részben bácskai, bánáti származású — nagy alakjainak bemutatása sokban hozzájárul ennek a törekvésnek érvényesítéséhez. Sőt egy-egy fejezete — például Jovan Đorđević, Antonije Hadžić, Pero Dobrinović, Dimitrije Ružić, Dragomir Kranjčević színművészi pályájának leírása — ennek a kötetnek legértékesebb fejezetei közé tartozik.

Az 56 művész életét és munkásságát ismertető, 212 oldalas, 37 dokumentumértékű portrét tartalmazó, izléses külalakú könyv előfizetési ára 80, bolti ára pedig 100 dinár. Megrendelhető a szabadkai Veljko Vlahović Munkásegyletemen.

MEGJELENT

Életjel évkönyv 3.

(1972—1978)

Könyvpiacunk eseménye egy szellemtörténeti mű, amely Szabadka, környéke és nem egy vonatkozásban Vajdaság művelődési életének figyelemre méltó megnyilatkozásairól ad hű képet az olvasónak. Jóllehet az Életjel harmadik könyve időrendi sorrendben az elmúlt hat esztendő irodalmi, művészeti rendezvényeit öleli fel, de egyben visszapillantást ad az irodalmi élőlűjság húszéves tevékenységére is. A kezdeményezők; a régi munkatársak mellett az új nemzedék tehetséges előadóit is bemutatja, és szól arról, hogy e lankadatlan munkában a tehetségkutatás egy következetesen vezetett programban jutott kifejezésre.

Ez a terjedelmes, 430 oldalas könyv példát állít azok elé, akik hasonló szép tevékenységgel a fiatal erők, ígéretek fölkarolásán fáradoznak szerte a Vajdaságban. Fejezetei azokról a kulturális megnyilatkozásokról szólnak, amelyek pódiumainkon húsz esztendő alatt nem kevesebb, mint százezer emberhez szóltak és több ezer hazai előadót, művészt ismertettek meg a közönséggel. Nem csupán a feledhetetlen előadásokról szóló beszámolókat találja meg itt az olvasó, hanem a visszhangot is, melyet a hazai és a külföldi kritika adott az irodalmi estekről, a vendégszereplésekről és az Életjel művelődéstörténeti értékű kiadványairól. A kulturális eseményeket megörökítő fejezetekben a kiemelkedő rendezvények plakátjainak facsimiléi mellett kétszázhetven fénykép és rajz állít emléket azoknak, akik nappalok és éjszakák fölállózásával lehetővé tették a szép találkozásokat az irodalmi élőlűjság estéin.

Az Életjel harmadik évkönyve — amelynek külön értéke, hogy közli az előadások teljes műsorát — hozzáférhető mindazok számára, akik figyelemmel kísérik művelődési életünk eseményekben gazdag napjait. A vaskos, szép kiállítású kötet előfizetési ára 150, bolti ára pedig 200 dinár. Megrendelhető a Veljko Vlahović Munkásegyletemen (24000 Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15), vagy pedig a Forum szabadkai könyvesboltjában (Boris Kidrič u. 8.) vásárolható meg.